

1:2023

Teemanumero

Historiallista kriminologiaa ja kriminologian historiaa

Suomen Kriminologinen Yhdistys ry

Sisällys

1:2023

Teemanumero

Historiallista kriminologiaa ja
kriminologian historiaa

PÄÄKIRJOITUS

Historiallista kriminologiaa ja kriminologian historiaa	1
Katariina Parhi ja Miikka Vuorela	

ARTIKKELIT

Alcohol Regulation, Historical Change and the Contemporaneity of the Non-Contemporaneous: A Non-Linear Story in Four Parts	8
Henry Yeomans	
Lyhyet artikkelit: Helsingin Sanomien uutiset historiallisen kriminologisen henkirikostutkimuksen lähteenä	26
Anilla Salomaa	
Harkiten, harkitsematta, hybriksen hurmassa: Tahallisuus ja mielentila väkivalta- ja henkirikostuomioiden tekijöinä klassisessa Ateenassa	39
Suvi Kuokkanen	
Lyhyet artikkelit: Vankeusmaantieteellinen näkökulma Turun kehruhuoneeseen, 1820–1825	60
Johanna Annola	
Fasistien salaliitto vai kommunistien provosointi? – Vuoden 1977 kirjapaino Kursiivin murhapolton määrittely sanomalehdissä	73
Marko Piipponen	

KIRJA-ARVOSTELUT

Philip Dwyer & Mark S. Micale (toim.): On Violence in History	94
Miikka Vuorela	

LEHDESSÄ KIRJOITTANEET	101
-------------------------------------	------------

JULKAISIJA Suomen Kriminologinen Yhdistys ry

PÄÄTOIMITTAJA Markus Kaakinen, YTT, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto, markus.kaakinen@helsinki.fi

VIERAILEVAT PÄÄTOIMITTAJAT Katariina Parhi, FT, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto, katariina.parhi@tuni.fi
Miikka Vuorela, OTT, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto, miikka.vuorela@uef.fi

TOIMITUSSIHTEERI Anna Raeste, anna.raeste@helsinki.fi

TOIMITUSKUNTA Noora Ellonen, Olli Kaarakka, Aki Koivula, Karoliina Suonpää, Mika Sutela, Miisa Törölä, Miikka Vuorela

TIETOSUOJASELOSTE kriminologia.journal.fi/about/privacy

ISSN 2737-0771

 VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Historiallista kriminologiaa ja kriminologian historiaa

Historiallisen kriminologian kaksi syntytarinaa

Historiallinen kriminologia on laaja-alainen ja heterogeeninen tutkimusala. Yhteistä kaikelle historialliselle kriminologialle on historiallisten käytäntöjen ja kehityskulkujen kuvaaminen ja selittäminen menneisyyden rikollisuuden, rangaistusten ja sosiaalisen kontrollin ymmärtämiseksi. Tutkimusalalla hyödynnetään kaikenlaisia empiirisiä ja teoreettisia menetelmiä ja käsiteltävät teemat voivat vaihdella muinaisen Mesopotamian vankiloista 2000-luvun kontrollipolitiikan analyysiin.

Tällä hetkellä historiallinen kriminologia on eräänlaisen uuden nousukauden äärellä. Kansainvälinen toiminta aiheen ympärillä on vilkastunut, mikä näkyy esimerkiksi historiallisen kriminologian työryhmien perustamisena tai aktivoitumisena Pohjois-Amerikan, Britannian, Euroopan sekä Australian ja Uuden-Seelannin kriminologiyhdistyksissä. Tutkimussuuntauksen omasta kansainvälisestä lehdestäkin on käyty keskustelua. Erityisesti Isossa-Britanniassa on viime vuosina puhuttu historiallisen kriminologian ”buumista”, kuten Henry Yeomans tässä lehdessä julkaistavassa artikkelissaan tarkemmin kuvailee.

Historiallisen kriminologian taustasta voidaan hahmotella kahdenlaista kertomusta. Ensinnäkin kansainvälisessä kirjallisuudessa alaa pidetään varsin tuoreena eikä sillä ole ollut vahvaa jalansijaa. Yeomans, David Churchill ja Iain Channing ovat todenneet suuntauksen kehittyneen rikoshistorian tutkimuksesta. He toteavat historiallisella kriminologialla olevan potentiaalia kehittyä merkittäväksi tutkimussuuntaukseksi, mutta toisaalta näkevät riskinä, ettei se integroidu osaksi kriminologiaa ja voi surkastua (Yeomans ym., 2020). Churchill, Yeomans ja Channing julkaisivat vastikään alan ensimmäisen englanninkielisen oppikirjan, mikä osaltaan kertoo nykyhetken hyvästä kehityssuunnasta (Churchill ym., 2021).

Suomalaisessa kriminologiassa historiallisen kriminologian roolista voi sen sijaan kertoa aivan toista tarinaa. Tutkimussuuntaus on nimittäin aina ollut vakiintunut osa suomalaista tutkimusperinnettä, vaikka historiallisen kriminologian käsite onkin uudempaa perua. Maamme ensimmäinen kriminologi Veli Verkko keskittyi työssään henkirikollisuuden historiallisen kehityksen analyysiin. Verkon lähestymistapa oli menetelmällisesti uraauurtava. Hän hyödynsi seurakuntien kuolemansyykirjanpitoa ja keräsi tietoja väkivaltaisesti kuolleista henkilöistä. Niistä tiedoista Verkko kokosi tilastot henkirikosten uhreista vuodesta 1754 alkaen. Hän kutsui itse aineistoaan *Maailman vanhimmaksi väkivaltatilastoksi*. Verkon monella tavalla aikaansa edellä ollut tutkimusote jätti pysyvän jälkensä suomalaiseen kriminologiaan. Tilastollinen ja historiallinen analyysi vakiintuivat kriminologian perusmenetelmiksi. (Ks. esim. Verkko, 1931a sekä yleisemmin Kivivuori, 2016.)

Verkon lisäksi suomalaisen historiallisen kriminologian merkittäväksi kehittäjäksi voidaan nimetä oikeushistorioitsija Heikki Ylikangas. Kuten Verkon työssä aiemmin, myös Ylikankaan tutkimuksissa leimallista oli omana aikanaan huomiota herättävien menetelmävalintojen tekeminen. Ylikangas hyödynsi pääaineistonaan vanhoja tuomiokirjoja, joiden pohjalta hän rakensi yksityiskohtaisia kuvauksia suomalaisen rikollisuuden ja rangaistusten historiasta. Yhtenä hänen pääteoksistaan voidaan mainita 1800-luvun Pohjanmaan väkivaltaisuutta selittävä *Puukkojunkkareitten esiinmarssi* (1976). Pohjanmaan epätavallisen korkea henkirikostaso oli nousut myös Verkon kirjoitusten keskeiseksi aiheeksi. Itsekin historiallisen henkirikollisuustutkimuksen osajiin lukeutuva Anu Koskivirta paikantaa historiallisen kriminologian käsitteen kotimaisen alkuperän nimenomaan Heikki Ylikankaan 1970-luvun kirjoituksiin (Koskivirta, 2022).

Historiallinen henkirikollisuustutkimus on myöhemminkin säilyttänyt keskeisen asemansa suomalaisessa kriminologiassa. Erityisesti vuonna 2021 menehtyneen Martti Lehden ansiokas elämäntyö historiallisen henkirikollisuustutkimuksen parissa ansaitsee maininnan. Viimeisimpänä osoituksena alan elinvoimaisuudesta voidaan nimetä Janne Kivivuoren johtama yhteis-pohjoismainen aineistohanke *Historical Homicide Monitor*¹ ja siihen liittyvä tutkimusprojekti *Nordic Homicide from Past to Present* (ks. Kivivuori ym. 2022), jossa kriminologit ja historiantutkijat ovat yhteistyössä laajentaneet henkirikollisuustutkimuksen lähdeaineistoja kauemmas historiaan.

Kotimaisen historiallisen kriminologian kolmantena pääsuuntauksena voidaan pitää historiallista kriminaalipoliittista analyysia, jonka kohteena ovat erityisesti olleet vankiluvut. Kriminaalipoliittisella tutkimusperinteellä on ollut Suomessa erityisen suuri yhteiskunnallinen vaikuttavuus, mikä ilmeni 1960-luvulta alkaneessa ja kolmekymmentä vuotta kestäneessä vankiluvun vähentämisprojektissa. Kehityksessä on kyse nousevan hyvinvointivaltion ja kriminaalipoliittisen tutkimuksen kohtaamisesta, jossa historiallisia vankilukuaineistoja käytettiin osoittamaan Suomen muita Pohjoismaita ankarampaa rangaistusjärjestelmää. Historiallisesti orientoituneen kriminaalipoliittisen tutkimuksen ensimmäisenä uranuurtajana voidaan pitää Inkeri Anttilaa ja myöhemmin Tapio Lappi-Seppälää (Lappi-Seppälä, 2016).

Lähempi tarkastelu suomalaisen historiallisen kriminologian pääsuuntauksista valaisee, miksi tutkimusala on ollut niin merkittävä juuri Suomessa. Ensinnäkin pohjoismaisten aineistojen hyvä saavutettavuus ja maiden pieni koko ovat mahdollistaneet laajat aineistohankkeet. Pohjoismaissa on maailman pisimmät perinteet yhteiskuntatilastojen tarkasta laatimisesta ja niitä aikaisemminkin on pidetty huolellisia arkistoja viranomaisasiakirjoista. Väestön pienuus on tarkoittanut, että esimerkiksi kuolemansyytietojen läpikäynti systemaattisesti koko maan tasolla on ollut tutkimusekonomisesti mahdollista jopa yksittäisille tutkijoille.

Aineiston saavutettavuuden lisäksi toinen tärkeä tekijä historiallisen analyysin suosiolle ovat olleet Suomen erityispiirteet, erityisesti suhteettoman korkea henkirikollisuustaso ja 1900-luvun alkupuoliskon vankeinhoitokriisi. Rikollisuuden ja rangaistuskäytännön ongelmat ovat meillä saaneet paljon suuremmat mittasuhteet kuin vaikkapa Ruotsissa, missä sekä vakavan

¹ Ks. <https://blogs.helsinki.fi/historicalhomicidemonitor/>

väkivallan että vankilukujen taso on modernina aikana ollut huomattavasti vakaampaa ja vähäisempää kuin Suomessa. Kun ajatellaan esimerkiksi Veli Verkon ja Inkeri Anttilan tutkimusten painopisteitä ja verrataan niitä heidän oman aikansa yhteiskunnallisiin haasteisiin, ovat he kohdistaneet huomionsa nimenomaan akuutteihin ja merkittäviin ongelmiin.

Verkon aloittaessa tutkimuksiaan elettiin keskellä korkean väkivaltaisuuden ajanjaksoa, jota Lehti väitöskirjassaan kutsui ”väkivallan hyökyaalloksi” henkirikostason lisääntymisen äkillisyyden vuoksi (Lehti, 2001). Verkko otti henkirikollisuuden nykyisyyden ja menneisyyden yhtäaikaiseen tarkasteluun, kehitti menetelmiä ja rakensi aineistoja, jotka voisivat valaista henkirikollisuutta kokonaisvaltaisesti. Anttilan ja muiden suomalaisten ja pohjoismaisten kriminaalipoliittisten tutkijoiden silmissä merkittävänä tutkimuskysymyksenä oli akuutti vankeinhoitokriisi. Norjalaisen Nils Christien 1960-luvulla julkaissama kuvio Suomen vankiluvusta verrattuna muihin Pohjoismaihin oli niin dramaattinen, että historiallisesta kriminaalipoliittisesta analyysistä tuli keskeinen tutkimuskohde (Vuorela, 2021, s. 217–219.) Orientaatiossa pyrittiin tutkimaan historiallista rangaistusjärjestelmää, jotta sen avulla voitaisiin suunnitella parempaa nykyhetken kriminaalipolitiikkaa. Sama tavoite on edelleen tärkeä motivaattori nykypäivän historiallisen kriminaalipolitiikan tutkijoille.

Historiantutkijoiden ja kriminologien vuoropuhelua edistettävä

Monen historiallisen kriminologin ja historiantutkijan keskeinen näkemys on tieteenfilosofinen: Historiantutkijalle menneisyys on itseisarvoinen tutkimuskohde, kun taas historiallinen kriminologi saattaa olla kiinnostuneempi sen välinearvosta. Paul Lawrence kuvaa, kuinka on tyypillistä laajentaa käsitystä nykyilmioistä selittämällä sen historiallisia ulottuvuuksia. Sen sijaan historiallisen lähdeaineiston käyttö nykyilmion selittäjänä on hänen mukaansa harvinaisempaa (Lawrence, 2019). Kriminologi kysyy aineistoltaan esimerkiksi, mitä se voisi opettaa meille rangaistusjärjestelmän suunnittelusta ja rikollisuusongelmiin reagoinnista. Historiantutkija puolestaan kysyy aineistoltaan, mitä se kertoo meille vaikkapa aikansa yhteiskunnasta, kulttuurista tai yksilöistä. Kriminologien tapa oikeuttaa ja perustella tutkimuksensa siitä saatavalla hyödyllä herättääkin joskus kritiikkiä historiantutkijoissa, jotka eivät näe tarvetta perustella historiallista aiheenvalintaa, vaan on itsestään selvää, että historiaa tutkitaan sen itsensä vuoksi. Nykyisyys on silti läsnä myös historiantutkimuksessa, sillä sitä tehdään nykyajan näkökulmista ja kiinnostuksenkohteista käsin.

Käytännössä historiallista kriminologiaa määrittelevä tutkimus ei useinkaan näyttäyty edellä kuvatun kaltaisesti kaksijakoisena. Monet tutkijat tuntevat molempien tutkimusalojen perinteitä ja uskovat niiden parantavan toistensa laatua. Tyypillisesti tätä todistellaan empiiriseen tutkimukseen kytketyillä tarkasteluilla. Esimerkiksi Thomas Guineyn mukaan kriminologinen tutkimus voi hyötyä historiantutkimukselle tyypillisestä arkistotyömenetelmästä (Guiney, 2020). Kriminologi Mary Bosworth puolestaan uskoo, että historiantutkimus voi kyseenalaistaa kriminologiassa vallitsevia muuttumattomuuden oletuksia ja toisaalta auttaa tunnistamaan jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Lisäksi historiallisten aineistojen ajallinen etäisyys auttaa pohtimaan tutkijan asemoitumista. Esimerkkinä Bosworth pohtii tunnekokemuksia ja laajemmin tutki-

museettista ajattelua (Bosworth, 2001). Robin Carmenius ja Tua Sandman häivyttävät menneisyyden ja nykyisyyden erillisyyttä analysoimalla pysyvää, nykyhetkessäkin relevanttia teemaa: naisrikollisuuden näkymättömyyttä kriminologisessa tutkimuksessa (Carmenius & Sandman, 2021).

Minimissään historiallinen kriminologia voi vähentää presentismin riskiä ja laajentaa tutkijoiden historiatietoisuutta ja -arvostusta. Presentismi tarkoittaa menneisyyden tulkitsemista jälki- viisaasti nykypäivän näkökulmasta käsin. Siihen liittyy myös historiallisten tapahtumien esittäminen vääjäämättömänä kehityskulkuna matkalla tarkastelun kohteena olevaan lopputulokseen. Yeomans peräänkuuluttaa kolmiulotteista kriminologiaa, jossa ”kriminologisen mielikuvituksen” kolmantena dimensiona toimii yksilö- ja rakenteellisten tekijöiden ohella historiallinen konteksti. Historiallisen kontekstin tueksi Yeomans esittää listan apukysymyksiä, jotka auttavat historiallisen kontekstin hahmotuksessa (Yeomans, 2019). Tässä numerossa julkaistavassa artikkelissaan hän käsittelee menneisyyttä nykypäivään ulottuvina kerroksina, mikä kyseenalaistaa niiden tämänhetkisen relevanssin vuoksi menneisyyden tapahtumien historiallisuuden.

Historiantutkijat puolestaan tarvitsevat lisätietoa kriminologisesta tutkimuksesta, jotta ymmärtävät, millainen heidän tuottamansa tieto on hyödyllistä nykykriminologisesta näkökulmasta. Vuoropuhelua tarvitaan myös terminologian, käsitteiden, tutkimustraditioiden ja menetelmien molemminpuoliseen ymmärtämiseen.

Historiallisen kriminologian ja kriminologian historian teemanumero

Historiallisen kriminologian sateenvarjon alla tehdään siis tutkimusta monenlaisista menetelmällisistä ja temaattisista lähtökohdista. Suomessa ovat korostuneet historiallisen väkivallan määrällinen ja laadullinen tutkimus sekä vankilukuihin perustuva kriminaalipolitiikan analyysi. Kansainvälisesti vaihtelua on enemmän. Viime vuosina erityisesti sukupuoleen ja postkolonialismiin keskittyneet teemat ovat nousseet huomion kohteiksi. Tähän teemanumeroon on koottu viisi vertaisarvioitua alkuperäisartikkelia, joiden monipuolisuus kuvaa mainiosti historiallisen kriminologian laaja-alaista luonnetta. Lisäksi lehdessä julkaistaan yksi kirja-arvostelu.

Lehden ensimmäinen artikkeli perustuu Henry Yeomansin vuoden 2022 Kriminologian päivillä pitämään yleisluentoon alkoholisääntelystä ja historiallisesta muutoksesta. Historiallisen kriminologian suuntauksen kehittämiseen aktiivisesti osallistuva Yeomans keskittyy artikkelissaan Englannin ja Walesin alkoholisääntelyn historiaan ja tarkastelee historiallista muutosta kahdesta näkökulmasta: murroksena ja epälineaarisenä kertomuksena. Nämä ajalliset kerrostumat auttavat ymmärtämään, miksi alkoholisääntely on yhä nykypäivänä monin paikoin ristiriitaista ja epäjohdonmukaista. Kriminologia-lehti julkaisee suomen- ja ruotsinkielisiä kirjoituksia, mutta Kriminologian päivien yleisluentona Yeomansin artikkeli julkaistaan englanniksi.

Historiallista henkirikollisuustutkimusta numerossa edustaa Anilla Salomaan artikkeli, jossa tarkastellaan sanomalehtiaineistojen käyttökelpoisuutta historiallisessa henkirikollisuustutkimuksessa. Sanomalehtiaineistoja on hyödynnetty kansainvälisessä henkirikollisuustutkimuksessa ja niissä on potentiaalia uudeksi kriminologian alan lähdeaineistoksi myös Suomessa. Esimerkkinä Salomaa keskittyy Helsingin Sanomien henkirikosuutisiin vuosilta 1950, 1960 ja 1970 ja vertaa niitä Keskusrikospoliisin julkaisemiin henkirikosten teonkuvauksiin. Salomaan havaintojen perusteella sanomalehtiaineisto on henkirikosten tietojen osalta kattavaa ja teonkuvauksiltaan tarkkaa, joten se soveltuu hyvin kriminologiseen tutkimukseen.

Antiikin aikaan päästään Suvi Kuokkasen matkassa. Hänen tutkimuksensa väkivalta- ja henkirikostuomioiden tekijöistä luo siltoja klassisen Ateenan ja nykypäivän välille. Kuokkanen käyttää tahallisuuden ja mielentilan käsitteitä, mutta sitoo niiden merkitykset historialliseen kontekstiin ja pyrkii yhtäältä välttämään anakronismia selittämällä nykypäivän ja menneisyyden näkemyseroja ja toisaalta avaamaan klassisen Ateenan aikalaisajattelua yhteiskunnallisessa kontekstissaan erityisesti rankaisemisen ja sosiaalisen kontrollin näkökulmasta. Keskeiseksi analyysissa nousee hybrisen käsite, joka ymmärrettiin sosiaalisesti piittaamattomuudeksi ja ylikorostuneeksi omanarvontunnoksi. Kuokkanen keskittyy myös tuomion merkityksen pohtimiseen – tavoiteltiinko sillä rikoksen hyvittämistä vai rikollisen parantamista.

Johanna Annolan vankeusmaantieteellinen tutkimus kiinnittyy suomalaisen kriminologian kriminaalipolitiikan ja vankeinhoidon tutkimusperinteeseen. Annola osoittaa, kuinka kriminologiset näkökulmat voivat tarjota tuoreita näkökulmia historiallisiin aineistoihin. Tutkimuksessa sovelletaan tiloihin, tilojen käytäntöihin ja tiloihin liittyviin kokemuksiin keskittyvää vankeusmaantiedettä Turun kehruhuoneen niukkoihin 1820-lukulaisiin lähdeaineistoihin ja laajennetaan vankeusmaantieteen työkalujen avulla aineiston tulkintamahdollisuuksia. Artikkelissaan Annola vertailee kehruhuoneen toimintaperiaatteiden ja käytännön vankilaelämän välisiä suhteita. Vankeusmaantieteen soveltaminen historialliseen aineistoon mahdollistaa naisvankien toimijuuden tarkastelun, vaikka tarkastellulta ajanjaksolta ei ole tiettävästi olemassa lähdemateriaalia, jossa vankien omat äänet tulisivat esiin. Samalla Annola laajentaa tietämystä naisvankiloiden ja naisvankien historiasta, jota ei ole juuri tutkittu.

Rikoshistorian tutkimussuuntaus on edelleen elinvoimainen. Marko Piipponen kirjoittaa suomalaisen rikoshistorian merkittävästä ja merkillisestä tapauksesta, kirjapaino Kursiivin tuhopoltosta vuonna 1977. Artikkelissa perehdytään siihen, millaisia diskursseja sanomalehdistössä omaksuttiin tuhopoltosta puhuttaessa. Erityisesti kyse oli siitä, millaisia määritelmiä uusnatsi Pekka Siitoimen johtaman Isänmaallisen Kansanrintaman tekemälle rikokselle annettiin: oliko kyseessä ensisijaisesti mielenterveyden häiriöistä kärsivien vai fasistien teosta. Piipponen syvenyy erityisesti fasismidiskurssiin ja sen laajempaan yhteiskunnalliseen merkitykseen.

Teemanumeron viimeisenä kirjoituksena julkaistaan Miikka Vuorelan kirja-arvostelu Philip Dwyerin ja Mark S. Micalen toimittamasta ja vuonna 2021 julkaistusta *On Violence in History* -teoksesta. Kirjassa on kyse historiantutkijoiden kriittisestä analyysistä yleisessä keskustelussa vallitsevista virheellisistä ja liiallisen yksinkertaistavista väkivallan historian näkemyksistä, joita hyvin myyvät populaarikirjailijat julkaisevat.

Historiallisen kriminologian ja kriminologian historian tutkimuksessa työskentelee useimmiten kahdentyypisiä tutkijoita. Toiset identifioituvat historian tutkijoiksi noudattaen alansa vakiintuneita käytäntöjä, toiset puolestaan ovat kriminologeja, joilla ei tavallisesti ole muodollista historian tutkimuksen koulutusta. Usein onkin niin, etteivät nämä toimijat aina tiedosta toistensa työtä tai keskustele keskenään yhteisistä aihepiireistä huolimatta. Tämän teemanumeron tarkoituksena on herätellä vuoropuhelua ja tuoda historian tutkijoiden ja kriminologien tutkimuksia yhteen. Toivomme, että vuoropuhelu jatkuu erilaisissa yhteyksissä, jotta menneisyyden rikollisuuden, rangaistusten, sosiaalisen kontrollin ja rikollisuuteen kohdistuvien reaktioiden tutkimuksessa voidaan saavuttaa entistä merkittävämpiä tuloksia ja syvempää historiallista ymmärtämystä.

Katariina Parhi ja Miikka Vuorela

Vierailevat päätoimittajat

Kirjallisuus

- Bosworth, M. (2001). The Past as a Foreign Country?: Some Methodological Implications of Doing Historical Criminology. *The British Journal of Criminology*, 41(3), 431–442. <https://doi.org/10.1093/bjc/41.3.431>
- Carmenius, R. & Sandman, T. (2021). Women in the Malestream Study of Crime: Exploring Three Swedish Journals throughout the Last Century. *Women & Criminal Justice*. <https://doi.org/10.1080/08974454.2021.1958731>
- Churchill, D., Yeomans, H. & Channing, I. (2021). *Historical Criminology*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429196911>
- Guiney, T. (2020). Excavating the Archive: Reflections On a Historical Criminology of Government, Penal Policy and Criminal Justice Change. *Criminology & Criminal Justice*, 20(1), 76–92. <https://doi.org/10.1177/1748895818810333>
- Kivivuori, J. (2016). Veli Verkko as an Early Criminologist: A Case Study in Scientific Conflict and Paradigm Shift. *Scandinavian Journal of History*, 42(2), 144–165. <https://doi.org/10.1080/03468755.2016.1265854>
- Kivivuori, J., Rautelin, M., Büchert Netterstrøm, J., Lindström, D., Bergsdóttir, G. S. Jónasson, J. O., Lehti, M., Granath, S., Okholm, M. M., & Karonen, P. (2022). *Nordic Homicide in Deep Time: Lethal Violence in the Early Modern Era and Present Times*. Helsinki University Press. <https://doi.org/10.33134/HUP-15>
- Koskivirta, A. (2022). Historiallisen kriminologian tulo Suomeen. *Pohjolan historiankirjoitus -tiedeblogi* 10.6.2022. [Pohjolan historiankirjoitus: Historiallisen kriminologian tulo Suomeen.](https://doi.org/10.33134/HUP-15)
- Lappi-Seppälä, T. (2016). Inkeri Anttila ja kriminaalipolitiikan murrosvuodet. Teoksessa R. Lahti (toim.), *Inkeri Anttila (1916–2013) rikosoikeuden uudistajan ammatillinen ura ja vaikutus* (s. 168). Helsingin yliopisto.

- Lawrence, P. (2019). Historical Criminology and the Explanatory Power of the Past. *Criminology and Criminal Justice*, 19(4), 493–511. <https://doi.org/10.1177/1748895818794237>
- Lehti, M. (2001). *Väkivallan hyökyaalto. Henkirikollisuus Suomessa 1905–1932*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Verkko, V. (1931). *Henki- ja pahoinpitelyrikollisuuden kehityssuunnan ja tason määräämisestä. Tilastollis-metodologinen tutkimus*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Vuorela, M. (2021). *Autonomian ajan rikos ja rangaistus oikeustilaston valossa. Tutkimus rikollisuuden ja rangaistuskäytännön kehityksestä Suomessa ja muissa Pohjoismaissa vuosina 1809–1917*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0682-7>
- Yeomans, H. (2019). Historical Context and the Criminological Imagination: Towards a Three-dimensional Criminology. *Criminology and Criminal Justice*, 19(4), 456–474. <https://doi.org/10.1177/1748895818812995>
- Yeomans, H., Churchill, D. & Channing, I. (2020). Conversations in a Crowded Room: An Assessment of the Contribution of Historical Research to Criminology. *The Howard Journal*, 59(3), 243–260. <https://doi.org/10.1111/hojo.12376>

Alcohol Regulation, Historical Change, and the Contemporaneity of the Non-Contemporaneous: A Non-Linear Story in Four Parts

HENRY YEOMANS

Kirjoitus pohjautuu Yeomansin Kriminologian päivillä 2022 pitämään plenaariluentoon. Teksti julkaistaan lehdessä poikkeuksellisesti englanniksi.

This article uses the example of alcohol regulation in England and Wales to explore how historical change can be understood within criminology. Pivoting away from criminology's tendency to understand historical change as occurring in rapid, radical bursts (usually followed by periods of stability), it takes inspiration from the emerging use of historical institutionalist and Koselleckian approaches within historical criminology. Alcohol regulation in England and Wales is complex, overlapping and sometimes even contradictory. It is shown here that this regulatory messiness reflects the plurality of temporalities which, following Koselleck, animate alcohol regulation in the contemporary historical moment. It is further demonstrated that historical institutionalist concepts (e.g. near misses, transformation by accumulation, layering) can be used to help identify and analyse the non-contemporaneous origins and discrete lineages of these currently co-existing temporalities. The article thus provides a new and original account of the historical development and contemporary character of alcohol regulation in England and Wales. Moreover, its theoretical synthesis of Koselleckian and historical institutionalist ideas offers a promising theoretical framework which could be used more widely in criminological studies to examine the connections between historical change and crime or its control in contemporary societies.

Keywords: alcohol – history – regulation – change – continuity

INTRODUCTION

This paper addresses understandings of historical change within criminology. It is an opportune moment to consider this topic as historical criminology is currently booming. In the last ten years, historical criminology groups or networks have been established within the European Society of Criminology, the British Society of Criminology, the Australia and New Zealand Society of Criminology and, most recently, the American Society of Criminology. My shelves are being rapidly populated with books (e.g. Churchill et al., 2021; Kehoe & Pfeiffer, 2021), special issues (e.g. *Journal of Criminal Justice*, *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*) and standalone journal articles (e.g. Vuorela, 2017; Nagy & Rychner, 2021) that either apply a historical criminology approach or reflect upon it. Of course, historical criminology is not new in itself and has been practiced in certain forms for decades. But the proliferation of relevant academic literature and the increasingly self-conscious manner in which researchers now conduct and discuss historical criminology do seem distinct from what came before. So, what can historical criminology, as an exciting and fast-growing approach, tell us about historical change and how it affects crime and social responses to crime?

I will explore this question through a focused examination of the history of alcohol regulation. The study of alcohol is, of course, partly important for criminologists due to the role it seemingly plays in the causation of violence and some other criminal offences (see Felson et al., 2008). But, beyond that, alcohol is a rich and revealing topic because of the ambivalent and complex position it holds in most Western societies (Douglas, 1987; Room & Mäkelä, 2000). It is widely con-

sumed and central to many mainstream cultural practices, but also viewed negatively in many ways and censured. Governments permit and often encourage the legal trade in alcohol while also seeking to reduce or manage consumption through licensing, policing, taxation and public health interventions. They simultaneously follow multiple and sometimes inconsistent objectives, including the control of crime and disorder, the promotion of public health, the generation of tax revenue, the protection of children and the provision of support for businesses. Similarly, alcohol regulation is implemented and enforced by numerous official agencies whose work can be conflicting as well as complementary. In Britain, the situation is particularly complex, verging on paradoxical, in the sense that we have alcohol controls that are – as will become clear – both comparatively strict *and* comparatively lenient. Indeed, in the 2000s a number of criminologists criticised the UK government for pursuing an apparently contradictory policy of both denouncing binge drinking and increasing police powers to suppress alcohol-related crime and disorder while simultaneously relaxing licensing constraints and encouraging the growth of night-time economies that seemingly fuelled said crime and disorder (e.g. Hadfield, 2006; Hayward & Hobbs, 2007). This decidedly messy policy area offers a valuable case study from which to reflect more generally upon how criminologists might approach historical change.

This paper is guided by conceptual and theoretical frameworks that initially developed in history or social science disciplines and have recently begun to shape developments in historical criminology. It will use these frameworks – specifically, historical institutionalism and Koselleckian analysis – to argue that,

beneath the superficial messiness of contemporary alcohol policy lie numerous regulatory logics and techniques that emerged at different points in time, were shaped by different influences and events, and have developed along distinct trajectories. The varying historical origins and discrete lineages of the regulatory forms that govern drinking in contemporary England and Wales point to the existence of a vibrant temporal dimension that underpins how we understand and regulate alcohol today. Understanding the web of plural temporalities that structures this dimension is crucial for making sense of how alcohol regulation has changed through time and why it remains so complex and inconsistent today.

The next section will provide an overview of the theoretical and conceptual underpinnings of the paper. Following that, I will pick out four historical episodes or processes which help to untangle the messiness of alcohol regulation. Each has had some enduring impact over how alcohol is understood and/or regulated in England and Wales today, and most relate to some of the features of British alcohol regulation that might be surprising or anomalous from a comparative perspective. I will be focusing on England and Wales as the jurisdictions that I tend to research, but I will be making connections with the histories of other Western countries where the evidence supports this and the extent of my knowledge permits it. Beyond seeming interesting, the four parts of this story were selected because each exemplifies a concept that can be used more widely to make sense of historical change. I hope, therefore, that the paper will provide an entertaining jaunt through British history and also offer some insight into how we can make sense of historical changes to crime and social responses to crime more widely.

HISTORICAL CHANGE AS RUPTURE

Historical change is commonly studied in social science as something contained within moments of rapid and radical transformation – or ruptures. A preoccupation with ruptures is certainly evident in criminology. As several insightful scholars point out, many prominent analyses of contemporary penalty and policing are premised on the idea that a rupture or paradigm shift has led to old or traditional arrangements swiftly ceasing to exist and being replaced by new ones (e.g. the ‘new penology’, ‘late modern penalty’ etc., see Hutchinson, 2006; Goodman et al., 2015; Rubin, 2016; Churchill, 2017). Such accounts routinely consider neo-liberalism, late modernity or post-modernity as macro-level transformations that have severed the connection between present and past, often identifying a key watershed moment in this process such as the electoral victories of the ‘new right’ in certain countries in the late 1970s and early 1980s or a ‘punitive turn’ in the 1990s. In some studies, this concern for rupture is extended into stadial accounts of historical change (Churchill, 2019) in which the past is separated into discrete stages arranged in a linear sequence, each begun and ended by a rupture (e.g. the welfare phase, the justice model, etc.). These accounts further resonate with wider interest within the social sciences in paradigm shifts or punctuated equilibria as models for understanding historical change, both of which construct linear timelines consisting of long periods of stasis or stability that are interrupted by ‘critical junctures’ or brief moments of formative turbulence in which rapid, radical change occurs and creates new equilibria (Capoccia & Kelmen, 2007).

Of course, historical change can be rapid and radical and it might occasionally be appropriate to explain some changes using stadial

views of time. But this single conception of historical change is not sufficient as there are other forms of both historical change and continuity that are apparent within certain areas of criminal justice and behavioural regulation. Alcohol regulation is one such area. As already described, it is a volatile entanglement of actors, objectives and regulatory interventions that possesses none of the purity of a paradigm nor the stability of an equilibrium. Several leading historical accounts point to the importance of shifting constellations of public issues and the interaction of government departments and interest groups in making sense of the complexities and inconsistencies within alcohol policy (Thom, 1998; Greenaway, 2003, 2008). Alcohol policy certainly crosses the remit of multiple government departments (e.g. Home Office, Treasury, Ministry of Health), relies on various agencies for enforcement (e.g. licensing bodies, tax authorities, police) and, outside the formal machinery of the state, is fiercely contested by opposing interest or campaign groups (including public health groups and drinks industry lobbyists). My argument here is that, while it may derive in part from conflict between contemporaneous actors or the interplay of important issues at certain points in time, the contemporary messiness of alcohol regulation also results from how it has developed *through* time.

This paper is informed and inspired by two theoretical approaches that are becoming popular within historical criminology. The first is historical institutionalism, which developed primarily within economics, sociology and political science. As Ashley Rubin (2023) explains, historical institutionalism is now beginning to make inroads into criminology and, with more publications pending, the further spread of this approach is likely. While historical institutionalists recognise

that rapid and radical change can occur (especially during ‘critical junctures’ – see Capoccia & Kelemen, 2007), leading figures have explored how historical change is instead often slow and incremental (Mahoney & Thelen, 2010). They characteristically emphasise that, although it can be instigated by large and obviously significant events (e.g. wars, revolutions), change can also be occasioned by sequences of occurrences initiated by small, unanticipated events (Mahoney, 2000). As well as broadening understandings of how and why historical change happens, historical institutionalists have created a range of concepts that can usefully help to examine change and continuity in their more varied forms, including the concepts of ‘layering’ (Thelen, 2003) and ‘near misses’ (Capoccia & Kelemen, 2007) which will be used here.

The second theoretical stimulus arises from the work of the historian Reinhart Koselleck, whose ideas around the plurality of time have been recently imported into criminology – principally by David Churchill (2019; also Churchill et al., 2021). Rather than seeing time as linear or cyclical, Koselleck proposed that time is usefully understood as sedimented. Echoing Fernand Braudel, he identified plural forms of time, including a fast-paced, singular time evident in events that are experienced as new or unprecedented; a recurrent time apparent in happenings that are regular or cyclical; and a deeper, slow-moving time that encompasses biological characteristics, cultural frameworks or other durable structures that outlast individuals or generations (Koselleck, 2018, p. 3-9). For Koselleck (2018), this means that any one historical moment is comprised of plural temporalities, of multiple events or processes with different historical origins, which are unfolding at various speeds (also Churchill,

2019). It is rarely accurate, therefore, to say that a period of time can be captured by a single descriptive term or characterised simply by the practical application of one model within a specific paradigm. Equally, it is likely insufficient to describe historical change as the linear succession of different models or stages of crime or criminal justice, each separated by the clean break of a rupture. Models of criminal justice are much more likely to overlap, either conflicting with each other, co-existing separately within delineated remits, or mingling together to produce hybridised forms.

A Koselleckian understanding of the plurality of time discourages scholars from looking for ruptures. Historical change is usually more complex than the notion of a rupture suggests and, importantly, we can start to unpick these complexities by identifying the plural temporalities – the differing origins, speeds and directions – of the events and processes that animate the present or any other historical moment (Churchill, 2019). The remainder of this paper uses this understanding of historical time as plural, as well as the conceptual vocabulary of historical institutionalism, to specifically examine some of the historical features and discrete processes that comprise alcohol regulation in contemporary England and Wales. This is not an attempt to provide a total history or macro narrative of alcohol regulation in England and Wales; such exercises sit uneasily next to the generally meso-level focus of historical institutionalism and the concern for plurality that runs throughout Koselleck's work. Instead, this paper takes the form of a partial, non-linear history which will be narrated in four parts.

¹ Belgium and Hungary also prohibited alcohol but the measure was short-lived in both countries. Turkey prohibited alcohol from 1920-1924 (Schrads, 2010, p. 5).

A NON-LINEAR STORY

The 'Near Miss' of Prohibition

While unusual, it has already been noted that rapid and radical historical changes do occur. Prohibition is the obvious example of a rupture within alcohol regulation and some scholars have analysed it as such (e.g. Schrads, 2007). Russia, Iceland, Norway, Finland, Estonia, Canada and the USA are among the countries who implemented prohibition in the 1910s and retained it for a time after the First World War.¹ Wherever it was implemented, alcohol prohibition entailed swift and significant changes to the laws relating to alcohol. It also had important, wider implications. In the US, for example, the implementation of alcohol prohibition from 1919 to 1933 has been credited with reducing overall alcohol consumption (Blocker, 2006) as well as stimulating the growth of illicit markets, increasing violence and murder rates (Miron, 1999; Gerritsen, 2000) and paving the way for the 'war on drugs' by establishing governmental institutions and ideological tropes which later came to be directed at the trade in other psychoactive substances (McGirr, 2016). The situation in the US was probably a little more extreme than in other prohibitionist countries, but it is common for alcohol prohibition to be connected to a general growth in smuggling, illicit distillation and organised crime (e.g. Johansen, 2013; Herlihy, 2017). The degree of legal change and social impact show that, where it was implemented, a rupture was instigated by alcohol prohibition (as well as, for that matter, its repeal).

In England and Wales, however, alcohol prohibition was never implemented. It amounts to an example of what Capoccia and Kelemen (2007) call ‘near misses’ – major reforms or paradigm shifts that could have happened, but did not (see also Dudai, 2023; Kaufman, 2023). These occur during moments of critical juncture – moments when the normal constraints on action are suspended and what has hitherto been considered unthinkable becomes thinkable and doable (Capoccia & Kelemen, 2007). The First World War was the catalyst for the critical juncture that produced prohibition in many countries. The need to conserve grain supplies, the spectre of military indiscipline and a desire to maximise industrial productivity all prompted governments to look afresh at alcohol regulation. There was also a sense in some quarters that prohibition could improve collective moral capital and make nations somehow more worthy of victory (Yeomans, 2014). Russia moved first, implementing national prohibition in 1914, and ten countries, all of which were involved in or affected by the war, followed before the end of the decade (Schrad, 2010). Britain was heavily involved in the First World War and, like several newly prohibitionist countries, had also been home to an active temperance movement which, since the mid-nineteenth century, had included a prohibitionist strand. The prohibitionist movement had developed fairly close links with the Liberal Party which dominated British politics across the 1910s (Greenaway, 2003). By the middle of the decade, then, many British prohibitionists felt like their time had come (Yeomans, 2014). But, ultimately, alcohol prohibition was not implemented. Nor, beyond experimentation in select local areas, was the ‘Gothenburg Scheme’ of nationalising the drinks industry pursued. The window of opportunity for rapid, radical change to alcohol regulation in

Britain closed without the enactment of anything constituting a rupture.

This near miss gives rise to two questions. The first, of course, concerns why Britain did not implement prohibition. It is tempting to attribute this outcome to a fiscal form of path dependence. Britain derived a huge amount of tax revenue from the drinks industry in the decades prior to the First World War (Yeomans, 2019) and so would have found alcohol prohibition to be extremely costly. However, the same is true of the countries that did alcohol prohibition; the US federal government lost around a quarter of its revenue after banning alcohol (Gerritsen, 2000) and Russia lost approximately a third (Herlihy, 2017). As I have argued elsewhere, the variant of moral politics that held sway in Britain at the time may be more important (Yeomans, 2014). In some countries – notably the USA – the temperance movement effectively became a campaign for prohibition (Schrad, 2007) but, in Britain, other strands of temperance remained prominent into the twentieth century. Notably, there were moral suasionist temperance groups who, instead of seeking to use prohibition to force sobriety upon the nation, sought instead to persuade people to take a teetotal pledge, thereby committing them individually to voluntary abstinence from intoxicating drinks (Harrison, 1972; Greenaway, 2003). This group argued vociferously that voluntary abstinence possesses greater moral value than the sort of abstinence that is, in theory at least, forced upon drinkers by prohibition (Yeomans, 2014). The views of moral suasionists chimed with the strong libertarian current that existed within British politics. Proposals to toughen alcohol laws during this period were routinely met with the rebuke that ‘you cannot make a man sober by Act of Parliament’

(Yeomans, 2014). Although a full explanation of this near miss is beyond the scope of this paper, a concern for personal liberty and a suspicion of state intervention, coupled with the continuing prominence of suasionist temperance, did help incline British governments away from prohibition.

The second logical question is: what did Britain do instead? The drinks industry was nationalised in three, strategically important areas but, despite government consideration, this radical measure was not adopted more widely (Fahey, 1997). The largest of these areas surrounded Carlisle, and here the drinks industry continued to be owned and managed by the state as an ongoing concern until the 1970s. On a national scale, the British government banned people from ‘treating’ soldiers and sailors to drinks, greatly increased alcohol taxes and reduced the legally permitted opening of public houses. While the ban on ‘treating’ was scrapped after the war and restrictions on opening times were relaxed, other wartime measures were retained. Alcohol taxes did not return to their pre-war levels and the afternoon closure of public houses from 3pm-5:30pm remained in place until 1988 for the days from Monday through to Saturday and until 1995 for Sundays (Yeomans, 2014). The British response to alcohol during the First World War thus entailed a series of fairly moderate restrictions, some of which had remarkable longevity and endured for decades afterwards.

The near miss of British prohibition is, therefore, quite revealing. It demonstrates that once we look beyond the occurrence of ruptures, a swathe of historical changes come into focus which were incremental in their context but which did still make notable – and, in some instances, lasting – alterations to how drinking was regulated. To put it another way, once we stop obsessing over the

big changes, it becomes easier to identify small changes and appreciate their importance. Secondly, this near miss points towards some important factors that helped produce incremental change rather than rupture. In particular, the politics of moral reform and the wider political culture within British society have been flagged as stabilising influences that helped tip the scales of history away from rupture and towards gradual change.

Transformation by Accumulation

Across the eighteenth and much of the nineteenth century, it was usual for the problems of excessive drinking to be attributed singularly to the consumption of alcoholic spirits. Mounting concerns over public drunkenness prompted increases in spirits taxation in 1729, 1736 and other points in the eighteenth century (Yeomans, 2019), while the artist William Hogarth famously contrasted the orderliness and prosperity of ‘Beer Street’ with the poverty, violence and sickness of ‘Gin Lane’ (see Borsay, 2007). Further concerns about rising spirits consumption in the 1820s were part of the reason why the government sought to liberalise the beer trade with the Beer Act 1830. By repealing beer duty and abolishing the need for beer-sellers to be licensed by a magistrate, the Government hoped to improve the quality of beer and lower its price, thus helping to wean drinkers off gin and onto beer (Harrison, 1972). In all instances, government action was underpinned by a clear problematisation of spirits drinking and a positive, or at least neutral, view of beer. This dominant governmental model was fundamentally challenged in the nineteenth century and has become increasingly untenable ever since. However, there is no obvious moment of rupture around which this

transformation occurred. Instead, a series of incremental reforms implemented over a period of decades, perhaps centuries, led to the dominance of a different way of thinking about alcohol and how to regulate it in British society.

The beginnings of this chronologically-extended process of radical change were inauspicious. In August 1832, seven men in the Lancashire town of Preston, led by the social reformer Joseph Livesey, took a teetotal pledge (Shiman, 1988; McAllister, 2014). While temperance groups already in existence widely promoted abstinence from alcoholic spirits, the ‘seven men of Preston’ pledged to abstain from *intoxicating liquors of all kinds* – meaning beer, wine and cider as well as spirits. This event attracted little attention at the time; the first teetotal pledges were not reported by the press and had no impact on alcohol policy for some years. But, by the end of the 1830s, teetotalism had come to dominate the British temperance movement. By the 1850s, the idea that all alcoholic drinks – including beer – are essentially problematic was being debated widely in public forums (see Yeomans, 2014). Between 1864 and 1872 a series of legal reforms restricted the drinks trade, most notably by reinstating the system whereby sellers of all alcoholic drinks – beer as well as spirits – must possess a licence granted by magistrates. While this reform reinstated an arrangement that had been abolished in 1830, it entailed a rejection of the dominant logic that excessive drinking was to be blamed on spirits, which had underpinned the 1830 reform and earlier legislation (Yeomans, 2014). This tightening of legal controls continued and the Licensing Act 1902 required that shops selling wine must also be licensed by a magistrate (Greenaway, 2003). This intensifying alignment of the licensing rules applied to beer, wine and

spirits reflected the problematisation of all forms of alcoholic drinks initially advanced by Livesey and other teetotalers.

Historical institutionalists James Mahoney and Kathleen Thelen assert that ‘incremental shifts often add up to fundamental transformations’ (2010, p. 2), and the problematisation of alcohol within British society is a case in point. It occurred slowly, beginning with Livesey’s pledge in the early 1830s and being affected within law from the 1860s onwards. Despite its slow and piecemeal nature, the historical change engendered by the problematisation of alcohol has significantly altered alcohol regulation – especially licensing – in Britain. Indeed, the once-dominant idea that excessive drinking can be tackled by encouraging beer drinking is likely to elicit laughter from contemporary audiences. In some respects, the process may be still unfolding today. While licensing rules have applied evenly to alcoholic drinks for over a century, alcohol taxes have continued to be levied at different rates for different drinks. In 2021, Chancellor Rishi Sunak announced plans to overhaul these taxes and move towards a system of greater parity in which the level of taxation is connected to alcoholic strength (BBC News, 27/10/21). The problematisation of alcohol has also unfolded in different ways and at varying speeds in other countries. Russia, for example, imposed few restrictions on the trade in beer until recently, preferring instead to concentrate upon vodka and other spirits, which were seen as more problematic in Russian society. This situation shifted in 2012 when licensing laws were fully applied to all drinks containing more than 0.5% alcohol by volume for the first time (Radaev, 2017). The problematisation of alcohol therefore remains an ongoing process.

Drink Driving Limits and Embodiment

Historical change can therefore be fast or slow and much that appears static may actually be in a state of chronologically-protracted movement. Nevertheless, there are forms or features of regulation that remain stable, even while processes of change shape and reshape much that surrounds them. An apt example here is England and Wales' laws on drink driving, which are centred around a legal blood alcohol content limit of 80 mg per 100 ml, or 0.08%. This drink-drive limit is conspicuous when viewed from a comparative perspective. England and Wales sit within a fairly small group of countries internationally who set the drink-drive threshold as high as 0.08% and, along with only Liechtenstein and Armenia, have the highest blood alcohol content (BAC) limit in Europe (see ETSC, 2019). This situation is actually doubly conspicuous as general alcohol controls in the UK are amongst the strictest in Europe, as becomes evident when comparing, for example, legal ages of purchase or alcohol excise duties (Karlsson & Osterberg, 2009). Perhaps unsurprisingly then, there are regular calls for England and Wales' BAC driving limit to be lowered to at least 0.05% in order to bring it into line with European norms (e.g. Alcohol Change, 2022).

The explanation for this anomalous regulatory situation lies in its history and the manner in which England and Wales' drink driving restrictions embody the time of their creation. The 0.08% threshold was created by the Road Safety Act 1967. While there had been criminal offences relating to drunkenness and driving since the 1870s, this was the first piece of British legislation to establish a BAC limit above which it is illegal to drive. Parliament set the limit at 0.08% following advice from the British Medical Association

(House of Lords, 18/4/1967). The Government were aware that many people's ability to drive is impaired by blood alcohol concentrations of 0.05%, but they were concerned about the prospect of criminalising those drivers who accidentally exceeded this level and those hardened drinkers who could apparently drive safely with higher BAC levels (House of Commons, 10/2/1966; House of Lords, 18/4/1967). Keen to protect the liberty of these motorists, the Government arrived at 0.08% as a compromise.

Despite being constrained by concerns for personal liberty, the new BAC limit of 0.08% was actually quite radical in its time. Comparatively speaking, it was in step with most Western countries at the time. Norway created the world's first legal BAC driving limit in 1936 and, by the 1960s, was operating a legal limit 0.05%, as were Sweden and Poland (House of Lords, 18/4/1967). But most Western countries who had set a BAC limit had opted for 0.1% (e.g. Denmark, Finland, Switzerland, Belgium) or even 0.15% (e.g. USA, Western Australia, West Germany) (House of Lords, 18/4/1967). The introduction of the 0.08% limit in England and Wales in 1967 therefore encapsulated something of a median point between these more radical contemporaneous limits. The 1967 legislation also markedly toughened the enforcement of drink-driving laws, replacing a convoluted and often lenient enforcement process with something more straightforward. Driving with a BAC level above 0.08% became a strict liability criminal offence, meaning it was illegal regardless of the intent of the driver, and, in the same year, police were authorised to use breathalysers (Yeomans, 2014). Additionally, reading sources from the time, it is striking how much alcohol people generally believed they could consume without exceeding the new limit. Notably,

Transport Secretary Barbara Castle estimated that, with the new limit introduced, some drinkers might still be able to legally drive after consuming as much as 6 pints of beer or 6 large whiskies (House of Commons, 10/2/1966) – a laughably high estimate when viewed through a contemporary lens. Clearly, these understandings of impairment and alcohol tolerance were set to be challenged by the 0.08% limit.

While fairly radical in the 1960s, the crucial point here is that the BAC limit in England and Wales has not changed since it was created. Most Western countries reduced their BAC limits for driving to below 0.08% in the 1980s (e.g. New South Wales, Queensland), the 1990s (France, Spain) or the 2000s (Italy, Switzerland). Scotland diverged from England and Wales in 2014 by lowering its limit to 0.05%. These moves have generally been consistent with developing evidence about, for instance, the positive impact of lowering BAC limits on road traffic fatalities (see Killoran et al., 2010). Such evidence has been available to policy-makers in England and Wales too, and hence the non-occurrence of reform in this jurisdiction is puzzling. Perhaps the absence of a strong campaign of moral entrepreneurship (e.g. Mothers Against Drunk Driving) is relevant; or maybe lobbying on behalf of motorists' organisations (which were mentioned repeatedly during parliamentary debates on the Road Safety Act 1967) or the drinks industry (see Hoe et al., 2020) has engendered positive policy feedback, reproducing the status quo and making it difficult for policy-makers to deviate from the path set in the 1960s. Equally, it is worth considering whether the potential benefits from tighter drink driving controls are still there to be gained. Road traffic fatalities in Great Britain fell by 79% between 1979 and 2017 (Haghpanahan et al., 2019)

and, at around 16%, the proportion of road traffic fatalities in the UK constituted by drink-driving deaths is comparatively low (Killoran et al., 2010). Haghpanahan et al.'s (2019) evaluation of the 2014 introduction of a lower BAC limit in Scotland found no positive effects on road traffic accidents. In light of this situation, it may be that policy-makers in England and Wales see only limited potential gains from further legal reform.

Whatever the precise explanation for this regulatory stability, it is clear that drink driving laws in England and Wales have solidified over the last five decades while equivalent laws in other Western countries have remained malleable. The current law thus embodies the extent of scientific knowledge and regulatory norms at the time of its creation as well as a specific political compromise that was struck in order to advance road safety while guarding against a perceived threat to the liberties of motorists. Unlike elsewhere, this arrangement in England and Wales has not moved with the times; it has been somehow caught in the historical amber and remains stuck in a political, legal and scientific moment that has passed. It exists anachronistically, both embodying the 1960s while also continuing to regulate drinking behaviours in the here and now.

Young People and the Layering of Regulation

In some instances, the occurrence of varying forms of historical change and continuity can produce what is known as layering. The concept was coined by Kathleen Thelen, who uses it to describe situations where institutional change does not entail the replacement of one set of rules or norms with another, but the renegotiation of some existing arrangements or the addition of new rationalities,

policy instruments or actors while others remain in place (Thelen, 2003; also Mahoney & Thelen, 2010). It is valuable as a means to describe and explain historical change that is slower, more incremental and more nuanced than can be captured by the concept of a rupture or by associated paradigm shift or punctuated equilibrium models. Layering has recently been used to excellent effect in some criminological research (Rubin, 2016; Hamilton, 2023). I will here explore its value for making sense of restrictions on drinking by children and young people.

The first statutory restriction on the age of drinkers was included within the Metropolitan Police Act 1839 and it prohibited the consumption of alcoholic spirits on licensed premises by persons under the age of 16 in London (Jennings, 2011, p. 118-119). Following this legislation, developments in the regulation of young people's drinking were dominated by reforms to the legal purchase age for alcoholic drinks for more than a century and a half. Firstly, the implementation of age thresholds was expanded in application and scope. The 1839 ban on sales of spirits to under-16s for consumption on licensed premises was extended from London to the rest of England and Wales in 1872. Meanwhile, an 1886 reform created a separate restriction that proscribed on-premises consumption by under-13s of any alcoholic drink, not just spirits. Secondly, the age at which these thresholds applied was increased. The Intoxicating Liquors Act 1901 increased the age at which people could consume alcoholic drinks on licensed premises from 13 to 14 years, before a further reform in 1923 harmonised the rules applying to spirits and other drinks and set the on-premises drinking age for both at 18. Finally, the Licensing Act 1961 applied this threshold of 18 years to shops as well as the more traditional target of

pubs and other on-premises drinking establishments. By the 1960s, therefore, it was illegal in England and Wales for pubs, shops and other licensed premises to sell any form of alcohol to under-18s for consumption anywhere (see Yeomans, 2014). There have subsequently been no significant attempts to reform the legal age for alcohol purchase and so this fairly linear historical process, in which the age threshold increased and its application broadened, has ceased.

However, alternative ways of regulating young people's drinking have continued to be created. The New Labour administration, which held power from 1997-2010, was particularly innovative on this front, giving police heightened powers to surveil licensed premises (through 'test purchasing') and amending criminal offences to better facilitate the prosecution of bar or shop staff who make sales to under-18s. Notably, New Labour also created a range of civil orders that have been used to regulate young people's drinking. The Criminal Justice and Police Act 2001 allowed local councils to create Designated Public Place Orders (DPPOs) that demarcate a geographic area within which police can order people to stop drinking and arrest them if they refuse. A Conservative-led government replaced DPPOs with Public Space Protection Orders (PSPOs) in 2014 and, with regard to alcohol, these operate in a similar way. PSPOs can include restrictions on various activities that are deemed to impact negatively upon 'quality of life', although public drinking is a common target (see Local Government Association, 2018). Equally, while they can constrain the actions of people of all ages, the enforcement of DPPOs and PSPOs has not been necessarily impartial. Indeed, the whole suite of civil orders created by New Labour and subsequent Conservative governments have, in

practice, been principally employed in efforts to discipline or control young people (see Crawford, 2009; Jamieson, 2012; Hendry, 2019). Importantly, these new legislative provisions and the disciplinary practices they propagate did not modify or replace the age threshold of 18 and other existing legal controls on youth drinking but, instead, were added to them.

The creation of these civil orders in the twenty-first century has confirmed the dominance of a punitive approach to the regulation of youth drinking. Earlier restrictions on young people's drinking were mostly justified through welfarist concerns. Stella Moss (2009) has shown that the ban on under-14s from entering bar rooms in the Children's Act 1908 was (partly) motivated by a desire to protect young people from drunkenness, sexual impropriety, swearing and other apparently bad habits that might be encountered therein. The increase in legal purchase age to 18 in 1923 was primarily the work of Nancy Astor MP, the first woman to sit in the House of Commons. Astor advocated for the measure in a distinctly maternalistic fashion, speaking of raising her own children and the need to protect Britain's national future by keeping young people 'morally straight' during the trying period of adolescence (Yeomans, 2014, p. 136). However, the 1960s reforms occurred within a different discursive context. In an era of spiralling concerns about young people's behaviour, as evidenced within the contemporaneous moral panic about Mods and Rockers so famously studied by Stanley Cohen (1972), the extension of the age purchase threshold of 18 to off-licences was justified in a more punitive fashion. Young people were no longer seen as a valuable resource that must be protected, but as a threat which the rest of society needs to be protected from (Yeomans, 2014). A similar

punitive ethos continues to be apparent in the twenty-first century and is evident in how, as already mentioned, governmental efforts to suppress anti-social behaviour or protect quality of life have been largely constituted by regulatory actions that discipline and punish young people (Crawford, 2009; Jamieson, 2012; Hendry, 2019).

The measures used to regulate youth drinking thus comprise multiple layers, including restrictions on purchasing age, which accrued between 1839 and 1961, and a separate strata of civil orders created in the twenty-first century. The situation is similarly stratified with regard to regulatory rationalities. The welfarist motivation for regulating young people's drinking has lessened in importance in recent decades, but it has not disappeared. For example, the prevention of harm to children is one of four objectives which, under the Licensing Act 2003, continue to underpin the whole licensing system in England and Wales. Lingering welfarist sentiments thus continue to have some influence over the regulation of young people's drinking, albeit from beneath a thick layer of punitive political discourse and disciplinary restrictions that has formed over the last 60 years. Thus, as for both the techniques and rationalities of regulating youth drinking, the new has not entirely replaced the old, but has, instead, been layered on top of it.

DISCUSSION: The Contemporaneity of the Non-Contemporaneous

Alcohol regulation is, therefore, an eclectic tapestry patterned with the involvement of multiple public issues, various political actors, governmental rationalities and legal interventions. But it is also richly textured by the diverse historical influences bequeathed

by different time periods. The present moment of alcohol regulation is, therefore, an example of what, in Koselleckian terms, can be called the contemporaneity of the non-contemporaneous (see: Koselleck, 2018, p. 91; also Churchill et al., 2019, p. 45-46). In regulatory terms, it consists of several historical times. It has contemporaneity in that it is live and unfolding in the now, but the various regulations that constitute and shape current happenings have their own temporalities. Each has been made and remade over long periods of time; they have discrete origins, differing durations and are unfolding along varying trajectories. The present moment simultaneously contains the legal legacies of the problematisation of alcohol that accumulated from the mid-1860s onwards; owes a formative debt to the rejection of prohibition in the 1910s and the governmental decision to implement more moderate wartime controls instead; contains a punitive politics of youth crime and a BAC drink-driving limit that were both laid down in the 1960s; and comprises more recent regulatory measures, especially the civil orders that have been applied to young people's drinking in the twenty-first century. Some of these historical legacies and processes are still in a state of some flux (e.g. the problematisation of alcohol), while others have ossified and proved resistant to reform (i.e. the BAC limit). All continue to co-exist as non-contemporaneous features of this one contemporary moment.

Viewing the present in this way helps make sense of the inconsistencies and contradictions that characterise contemporary alcohol regulation in England and Wales. Alcohol is legal but heavily regulated because British governments rejected prohibition in favour of restriction in the 1910s. Licensing laws are fairly stringent in England and Wales be-

cause of the legal legacy of Victorian teetotalism and the problematisation of alcohol that it advanced, while drink driving laws are simultaneously lax because of the preservation of a specific political settlement from the 1960s. The specific and apparent contradiction of British government policy in the 2000s mentioned in the introduction can be similarly understood. Statutory constraints on licensing were indeed relaxed in this period (e.g. on opening hours), but these liberalising reforms did not halt or slow the continuation of the pre-existing accumulation of restrictions on young people's drinking, which began in the nineteenth century. The messiness and complexity of alcohol regulation today is likely to result partly from the variety of actors involved and the friction of different interests and agendas, as the scholars mentioned in the introduction have argued. However, it also results from the plurality of temporalities that underpin how we currently understand and seek to regulate drinking in England and Wales.

More generally, this paper has demonstrated that the concept of rupture is a fairly limiting way of viewing historical change. It has shown that there are lessons to be learnt from the near misses that happen when conditions favourable to rapid, radical change pass without its occurrence. It has demonstrated that meaningful and significant historical change can happen slowly, including through the accumulation of incremental shifts. It has explored how some forms of regulation can become ossified, meaning existing arrangements are reproduced rather than reformed (in either a slow or fast way). It has also illustrated how the new does not always replace the old and, in some circumstances, becomes layered on top of it. This more heterogeneous approach to the nature of historical change and continuity brings the connections of the

contemporary and the historical into sharper focus. Past and present are not simply separated and differentiated by ruptures; many historical pasts still have a presentness and endure within the ideas, values, rules and institutions that constitute regulation in contemporary societies.

Of course, this reality is not confined to alcohol regulation. Scholars have recently begun to use historical institutionalist frameworks more extensively to analyse a range of criminological topics, including change and continuity within penal policy (Burciu, 2023; Hamilton, 2023; Guiney & Yeomans, 2023; Wilenmann & Gambardella, 2023) and penal practice (Rubin, 2023; Kaufman, 2023; Dudai, 2023). Although more tentatively, Koselleckian approaches are also being adopted within criminology (e.g. Churchill et al., 2021; Molloy & O'Donnell, 2022). In a subject area animated by a reformist impulse (Channing et al., 2023) and often marked by frustration at the durability of ineffective interventions and the persistence of systemic injustices, there is clearly analytical value in greater application of the sort of nuanced view of change and continuity valorised by both theoretical approaches discussed here. I would like to propose, furthermore, that there is additional mileage in the loose coupling of historical institutionalist concepts and a Koselleckian emphasis on the plurality of time that has been developed here. Specifically, historical institutionalist concepts (near misses, transformation by accumulation, layering) have provided a set of linguistic terms and heuristic devices that have aided in the identification and analysis of multiple co-existing temporalities (which, following Koselleck, are present in any historical moment). As well as offering a new perspective on alcohol regulation, I therefore hope that

this paper can encourage further criminological usage of historical institutionalist and Koselleckian theory as either separate analytical frameworks or as a combined, mutually supportive set of tools for studying historical change in a plural, non-linear fashion.

REFERENCES

- Alcohol Change (2022). Alcohol and Transport. Retrieved October 19, 2022, from <https://alcoholchange.org.uk/policy/policy-insights/alcohol-and-transport>
- BBC News (27.10.2021). Budget 2021: Prosecco and Pint Taxes to Fall. *BBC News*.
- Blocker, J. (2006). Did Prohibition Really Work? Alcohol Prohibition as a Public Health Policy Innovation. *American Journal of Public Health*, 96(2), 233-244. <https://doi.org/10.2105/ajph.2005.065409>
- Borsary, P. (2007). Binge Drinking and Moral Panics: Historic Parallels?. *History and Policy*. Retrieved January 5, 2023, from [Binge drinking and moral panics: historical parallels? | History and Policy](https://www.historyandpolicy.org/publication/binge-drinking-and-moral-panics-historic-parallels)
- Burciu, N. (2023). The Europeanisation of Soviet Prisons: A Comparative Case Study of Prison Policy Transfer from Norway to Latvia and Lithuania. *Howard Journal of Crime and Justice*, 62(1) 102-118. <https://doi.org/10.1111/hojo.12512>
- Capoccia, G. & Kelemen, D. (2007). The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism. *World Politics*, 59(3), 341-369. <https://doi.org/10.1017/S0043887100020852>

- Channing, I., Churchill, D., & Yeomans, H. (2023). Renewing Historical Criminology: Scope, Significance and Future Directions. *Annual Review of Criminology*, 6, 339-361. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-030421-035516>
- Churchill, D. (2019). History, Periodization and the Character of Contemporary Crime Control. *Criminology and Criminal Justice*, 19(4), 475-492. <https://doi.org/10.1177/1748895818811905>
- Churchill, D., Yeomans, H., & Channing, I. (2021). *Historical Criminology*. Routledge.
- Cohen, S. (1972). *Folk Devils and Moral Panics*. MacGibbon and Kee.
- Crawford, A. (2009). Criminalizing Sociability through Anti-Social Behaviour Legislation: Dispersal Powers, Young People and the Police. *Youth Justice*, 9(1), 5-26. <https://doi.org/10.1177/1473225408101429>
- Douglas, M. (1987). A Distinctive Anthropological Perspective. In M. Douglas (ed.) *Constructive Drinking*. Cambridge University Press.
- Dudai, R. (2023). Symbolic Laws, De Facto Abolitions and Path Dependence: When Death Penalty Policies Remain Stable. *Howard Journal of Crime and Justice*, 62(1), 11-28. <https://doi.org/10.1111/hojo.12502>
- European Transport Safety Council (ETSC) (2019). *Progress in Reducing Drink-Driving and Other Alcohol-Related Road Deaths in Europe*. Retrieved January 17, 2023, from [reducingdrinkdriving_031219_design_final.pdf\(etsc.eu\)](https://www.etsc.eu/~/media/Files/2019/03/12/19_design_final.pdf)
- Fahey, D. (1997). The Politics of Drink in Britain: Anglo-American Perspectives. *Presidential Address to the American Historical Association*. Retrieved January 17, 2023, from [Fahey.pdf\(ohioacademyofhistory.org\)](https://www.ohioacademyofhistory.org/Fahey.pdf)
- Felson, R., Savolainen, J., Aaltonen, M., & Moustgaard, H. (2008). Is the Association between Alcohol Use and Delinquency Causal or Spurious?. *Criminology*, 46(3), 785-808. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2008.00120.x>
- Gerritsen, J. (2000). *The Control of Fuddle and Flash*. Brill.
- Goodman, P., Page, J., & Phelps, M. (2015). The Long Struggle: An Agonistic Perspective on Penal Development. *Theoretical Criminology*, 19(3), 315-335. <https://doi.org/10.1177/1362480614547151>
- Greenaway, J. (2003). *Drink and British Politics since 1830*. Palgrave.
- Greenaway, J. (2008). Agendas, Venus and Alliances: New opportunities for the Alcohol Control Movement in England. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 15(5), 487-501. <https://doi.org/10.1080/09687630701682903>
- Guiney, T. & Yeomans, H. (2023). Explaining Penal Momentum: Path Dependence, Prison Population Forecasting and the Persistence of High Incarceration Rates in England and Wales. *Howard Journal of Crime and Justice*, 62(1), 29-45. <https://doi.org/10.1111/hojo.12507>
- Hadfield, P. (2006). *Bar Wars*. Oxford University Press.
- Haghpanahan, H., Lewsey, J., Mackay, D., McIntosh, E., Pell, J., Jones, A., Fitzgerald, N., & Robinson, M. (2019). An evaluation of the effects of lowering blood alcohol concentration limits for drivers on the rates of road traffic accidents and alcohol consumption: a natural experiment. *The Lancet*, 393(10169), 321-329.

- [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)32850-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32850-2)
- Hamilton, C. (2023). Beyond “Stagnation and Change”? Path Dependency, Translation and the ‘Layering’ of Over Time of Irish Penal Policy. *Howard Journal of Crime and Justice*, 62(1), 46-60. <https://doi.org/10.1111/hojo.12506>
- Harrison, B. (1972). *Drink and the Victorians*. Faber and Faber.
- Hayward, K. & Hobbs, D. (2007). Beyond the Binge: Market-Led Liminalization and the Spectacle of Binge Drinking. *British Journal of Sociology*, 58(3), 437-456. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2007.00159.x>
- Hendry, J. (2019). ‘The Usual Suspects’: Knife Crime Prevention Orders and the ‘Difficult’ Regulatory Subject. *British Journal of Criminology*, 62(2), 378-395. <https://doi.org/10.1093/bjc/azab063>
- Herlihy, P. (2017). The Russian Vodka Prohibition of 1914 and its Consequences. In E. Savona, M. Kleiman, & F. Calderoni (eds.), *Dual Markets: Comparative Approaches to Regulation*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-65361-7_12
- Hoe, C., Taber, N., Champagne, S., & Bachani, A. (2020). Drink, but don't drive? The alcohol industry's involvement in global road safety. *Health Policy and Planning*, 35(10), 1328–1338. <https://doi.org/10.1093/heapol/czaa097>
- House of Common (1966). Road Safety Bill 2nd Reading. UK Parliament Debate, 10 February.
- House of Lords (1967). Road Safety Bill. UK Parliament Debate, 18 April.
- Hutchinson, S. (2006). Countering Catastrophic Criminology: Reform, Punishment and the Modern Liberal Compromise. *Punishment and Society*, 8(4), 443-467.
- <https://doi.org/10.2105/ajph.2005.065409>
- Jamieson, J. (2012). Bleak Times for Children? The Anti-social Behaviour Agenda and the Criminalization of Social Policy. *Social Policy and Administration*, 46(4), 448-464. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2012.00843.x>
- Jennings, P. (2011). *The Local*. History Press.
- Johansen, P. O. (2013). The Norwegian Alcohol Prohibition; A Failure. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 14(S1), 46-63. <https://doi.org/10.1080/14043858.2013.771909>
- Kaufman, N. (2023). Community Corrections at a Critical Juncture: Privatisation, Race, and the Redefinition of the Community after Attica. *Howard Journal of Crime and Justice*, 62(1), 61-80.
- Karlsson, T. & Österberg, E. (2007). Scaling Alcohol Control Policies Across Europe. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 14(6), 499-511. <https://doi.org/10.1080/09687630701392032>
- Kehoe, T. & Pfeifer, J. (eds.) (2021). *History and Crime*. Emerald.
- Killoran, A., Canning, U., Doyle, N., & Sheppard, L. (2010). Review of Effectiveness of Laws Limiting Blood Alcohol Concentration Levels to Reduce Alcohol-Related Road Injuries and Deaths. National Institute for Clinical Excellence. Retrieved January 17, 2023, from [[ARCHIVED CONTENT](#)] (nationalarchives.gov.uk)
- Koselleck, R. (2018). *Sediments of Time*. Stanford University Press.
- Mahoney, J. (2000). Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society*, 29(4), 507-548. <https://www.jstor.org/stable/3108585>

- Mahoney, J. & Thelen, K. (2010). A Theory of Gradual Institutional Change. In J. Mahoney & K. Thelen (eds.), *Explaining Institutional Change*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511806414.003>
- McAllister, A. (2014). *Demon Drink? Temperance and the Working Class*. Retrieved January 5, 2023, from [Kindle \(amazon.co.uk\)](https://www.amazon.co.uk)
- McGirr, L. (2016). *The War on Alcohol*. Norton and Co.
- Miron, J. (1999). Violence and the US Prohibitions of Drugs and Alcohol. *American Law and Economics Review*, 1(1/2), 78-114.
<https://doi.org/10.1093/aler/1.1.78>
- Moss, S. (2009). 'A Grave Question': The Children Act and Public House Regulation. *Crime and Misdemeanours*, 3/2, 98-117. <http://hdl.handle.net/10026.1/8846>
- Molloy, C. & O'Donnell, I. (2022). The Kerry Babies, Criminology and Reinhart Koselleck. *Criminology and Criminal Justice* [Online First].
<https://doi.org/10.1177/17488958221126674>
- Nagy, V. & Rychner, G. (2021). Longitudinal Analysis of Australian Filicide Perpetration Trends: Filicide in Victoria, 1860–1920. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 10(2), 50-66. <https://doi.org/10.5204/ijcjsd.1642>
- Radaev, V. (2017). Crooked Mirrors: The Evolution of Illegal Alcohol Markets in Russia since the Late Socialist Period. In J. Beckert & M. Dewey (eds.), *The Architecture of Illegal Alcohol Markets*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780198794974.003.0012>
- Room, R. & Mäkelä, K. (2000). Typologies of the Cultural Position of Drinking. *Journal of Studies on Alcohol*, 61(3), 475-483.
<https://doi.org/10.15288/jsa.2000.61.475>
- Rubin, A. (2016). Penal Change as Penal Layering: A Case Study of Proto-Prison Adoption and Capital Punishment Reduction, 1785-1822. *Punishment and Society*, 18(4), 420-441.
<https://doi.org/10.1177/14624745166641376>
- Rubin, A. (2023). The Promises and Pitfalls of Path Dependence Frameworks for Analyzing Penal Change. *Punishment and Society*, 25(1), 264-284.
<https://doi.org/10.1177/14624745211043543>
- Schrad, M. (2007). Constitutional Blemishes: American Alcohol Prohibition and Repeal as Policy Punctuation. *Policy Studies Journal*, 35(3), 437-463.
<https://doi.org/10.1111/j.1541-0072.2007.00232.x>
- Schrad, M. (2010). *The Political Power of Bad Ideas*. Oxford University Press.
- Shiman, L. (1988). *Crusade Against Drink in Victorian England*. Palgrave.
- Thelen, K. (2003). How Institutions Evolve: Insights from Comparative Analysis. In J. Mahoney & D. Rueschemeyer (eds.), *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511803963.007>
- Thom, B. (1999). *Dealing with Drink*. Free Association.
- Vuorela, M. (2017). The Historical Criminal Statistics of Finland 1842-2015 – a Systematic Comparison to Sweden. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 42(2/3), 95-117.
<https://doi.org/10.1080/01924036.2017.1295395>

- Wilenmann, J. & Gambardella, M. (2023). A Developmental Model of Sentencing Evolution: The Emergence of the Politics of Probation in Chile. *Howard Journal of Crime and Justice*, 62(1), 81-101.
<https://doi.org/10.1111/hojo.12510>
- Yeomans, H. (2014). *Alcohol and Moral Regulation*. Policy Press.
- Yeomans H. (2019). Regulating Drinking through Alcohol Taxation and Minimum Unit Pricing: A Historical Perspective on Alcohol Pricing Interventions. *Regulation and Governance*, 13(1), 3-17.
<https://doi.org/10.1111/rego.12149>

Helsingin Sanomien uutiset historiallisen kriminologisen henkirikostutkimuksen lähteenä

ANILLA SALOMAA

Artikkelissa tutkitaan sanomalehti uutisten käyttökelpoisuutta historiallisen kriminologisen henkirikostutkimuksen aineistona. Artikkelin aineistona ovat Helsingin Sanomien suomalaisia henkirikoksia käsittelevät uutiset vuosilta 1950, 1960 ja 1970 sekä Keskusrikospoliisin (KRP) julkaisemat henkirikosten teonkuvaukset vuosilta 1960 ja 1970. Sanomalehtiaineiston hyödyllisyyttä arvioidaan vertaamalla sitä kattavuuden ja teonpiirretietojen osalta KRP:n aineistoon. Lisäksi molempien aineistojen uhrikattavuutta verrataan kuolemansyytilastoon. Tulosten mukaan Helsingin Sanomat jää kattavuudessa vain hieman KRP:tä jälkeen kuolemansyytilastoon verrattuna. Verratessa KRP:tä ja Helsingin Sanomia keskenään kattaa Helsingin Sanomista kerätty aineisto KRP:n kuvausten uhrimäärän 94–97-prosenttisesti. Lehti uutisista puuttui siis joitakin henkirikostapauksia, mutta toisaalta myös KRP:n kuvauksista puuttui tapauksia, joista Helsingin Sanomat oli uutisoinut. Teonpiirteistä uutisointi oli Helsingin Sanomissa erittäin yhdenmukaista KRP:n kanssa. Lisäksi joistakin muuttujista sai lehti uutisista jopa huomattavasti enemmän tietoa kuin KRP:n kuvauksista. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella lehtiaineisto vaikuttaa siis kattavuu-
tensa ja teonkuvausten tarkkuuden vuoksi erittäin käyttökelpoiselta kriminologisen henkirikostutkimuksen lähteeltä.

English summary at the end of the article

Avainsanat: henkirikollisuus – historiallinen kriminologia – sanomalehdet –
Historical Homicide Monitor

JOHDANTO

Henkirikoksia on tutkittu Suomessa kriminologisesta näkökulmasta laajasti useiden erilaisten lähdeaineistojen pohjalta ja useiden vuosisatojen ajalta. Aiemmissä tutkimuksissa suomalaisessa henkirikollisuudessa on havaittu piirteitä, jotka ovat säilyneet hyvin muuttumattomina vuosisadasta toiseen. Tällaisia toistuvia havaintoja ovat esimerkiksi alkoholin käytön yhteys henkirikoksiin (Kivivuori, 2002; Lehti, 2001; Lehti & Sirén, 2020; Verkko, 1951) sekä henkirikosten linkittyminen taloudelliseen ja sosiaaliseen huono-osaisuuteen (Lehti, 2001; Kivivuori & Lehti, 2006; Kivivuori & Lehti, 2012; Ylikangas, 1976).

Suomessa onkin laajojen tilasto- ja rekisteriaineistojen ansiosta hyvät edellytykset henkirikosten tutkimiselle. Kriminologisen tutkimuksen aineistona on käytetty myös useita muita lähteitä kuten oikeudenkäyntiasiakirjoja ja mielentilatutkimuksia (Kivivuori ym., 2022; Lehti, 2007; Lehti, 2001). Yksi hyödyllinen lähdeaineisto on ollut Keskusrikospoliisin vuosien 1960–1974 henkirikoksista koostamat teonkuvaukset, joita on hyödynnetty aiempiin 1960–1970-lukujen henkirikoksia käsitteleviin tutkimuksiin (esim. Kivivuori, 2002).

Sanomalehtien henkirikosuutiset ovat yksi uusi mahdollisuus kriminologisen henkirikostutkimuksen lähdeaineistoksi. Sanomalehdistä kerättyä aineistoa onkin hyödynnetty ulkomaisen henkirikostutkimuksen lähteenä. Sanomalehtiutisten avulla on tutkittu esimerkiksi henkirikosten yhteyttä kansallisuuteen ja sukupuoleen (Conley, 2007) sekä henkirikoksia, joihin yhdistyy tekijän itsemurha (Liem & Oberwittler, 2012; Malphurs & Cohen, 2002). Hollannissa sanomalehtiutiset muodostavat myös osan maan henkirikosten

seurantajärjestelmän aineistosta (Ganpat & Liem, 2012).

Lehtiutisten käyttö kriminologisen tutkimuksen lähdemateriaalina voi olla hyödyllistä, sillä tyypillisesti lehtiutisiin sisältyy yksityiskohtaisia tietoja sekä henkirikoksen piirteistä että teon osapuolista. Toisaalta lehtien tiedoissa voi olettaa olevan viranomais-tietoja enemmän virheitä ja puutteita. Lisäksi palstatilaa saattavat saada vain tapaukset, joiden oletetaan tehokkaimmin herättävän yleisön kiinnostuksen. Utisia analysoivissa tutkimuksissa on tunnistettu useita tällaisia tapahtuman uutisarvoa lisääviä piirteitä. Niitä ovat muun muassa väkivaltaisuus, yllättävyys ja se, että tapahtumaan liittyy lapsia tai nuoria (Greer, 2009, s. 186). Tämä selittää rikosuutisista tehtyjä havaintoja, joiden mukaan mediassa vakavat väkivaltarikokset ylikorostuvat ja riskiä joutua rikoksen uhriksi on usein liioiteltu (emt., s. 180). Samanlaisia havaintoja on tehty myös suomalaisesta rikosuutisoinnista. Vuosien 1980–2000 rikosuutisointia käsitelleessä tutkimuksessa todettiin, että henkirikosuutisissa ylikorostuvat nuorten ja naisten osuus (Kivivuori ym., 2002, s. 67). Toisaalta niin sanotun populaari- ja eliittijournalismin välillä havaittiin suuria eroja, joten vaikka väkivaltautisten esiintyvyys iltapäivälehtien lööpeissä kasvoi voimakkaasti, ei Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa havaittu samanlaista kasvua (emt., s. 49–50).

Sanomalehtiutisten käyttökelpoisuutta kriminologisen tutkimuksen aineistona voi siis kyseenalaistaa, koska median on havaittu keskittyvän uutisarvoltaan merkittävimpiin tapauksiin. Vakavien rikosten ylikorostumisen lisäksi on mahdollista, että osa vakavistakin rikoksista jätetään uutisoimatta. Eräissä ulkomaisissa tutkimuksissa on havaittu, että henkirikosuutiset kattavat vain pienen osan kaikista henkirikoksista ja ovat painottuneet

käsittämään poikkeuksellisia tapauksia (Peelo ym., 2004; Salla ym., 2012, s. 421). Toisaalta uutisoinnissa on eroja eri maiden ja aikakausien välillä. Koska suomalaisesta henkirikosuutisoinnista ei aiemmin ole tehty vastaavaa tutkimusta, tarkastelee tämä artikkeli sitä, miten suomalainen henkirikosuutisointi soveltuu historiallisen kriminologisen henkirikostutkimuksen lähteeksi.

AINEISTO JA MENETELMÄT

Aineisto on kerätty kahdesta lähteestä: Helsingin Sanomien henkirikosuutisista ja Keskusrikospoliisin julkaisemista henkirikosten teonkuvauksista. Aineistoon on kerätty tiedot vuosien 1950, 1960 ja 1970 henkirikoksista. Vuosista 1960 ja 1970 ovat olleet käytettävissä molemmat aineistolähteet, kun taas vuoden 1950 aineisto on kerätty pelkästään Helsingin Sanomista. KRP:n teonkuvauksia on käytetty aiemmin tutkimusaineistona, mutta tätä tutkimusta varten ne on koodattu uudelleen. Lehtiutisista ei ole aiemmin julkaistu tutkimusta eikä 1950-luvusta ole aiemmin ollut saatavilla vastaavaa teonpiirretasoista aineistoa.

Helsingin Sanomat on valittu lähdeaineistoksi, sillä se oli jo 1950-luvulla Suomen luetuin päivälehti. Koko Suomen henkirikoksia tutkittaessa sen voi siten olettaa olevan paras vaihtoehto uutisaineistoksi. Lehtiaineisto on kerätty Päivälehdien arkistosta ja Helsingin Sanomien Aikakone-palvelusta etsimällä vuosien 1950, 1960 ja 1970 numeroista uutiset kotimaan henkirikoksista. Myös seuraavien vuosien tammikuun numerot käytiin läpi, jotta aineistoon saatiin kerättyä myös uutiset loppuvuoden henkirikoksista. Muutamasta osin ristiriitaisesti uutisoidusta tapauksesta haettiin sanahauulla myös myöhemmin julkaistuja uutisia käyttämällä hakusanoina

uutisissa mainittuja osapuolten nimiä ja teko-
paikkoja.

Toisena lähdeaineistona ovat KRP:n tuottamat henkirikosten tapauskuvaukset, joita julkaistiin vuosina 1960–1974 osana KRP:n vuosikertomuksia. Vuoden 1974 jälkeen henkirikoksista julkaistiin enää lyhyitä raportteja, joissa kuvattiin esimerkiksi rikosten kokonaismäärän kehitystä. Tekokohtaisia kuvauksia julkaistiin enää yksittäisistä rikoksista. Vuosikertomuksissa ei ole avattu tietojen keruuprosessia eikä kuvauksista luopumisen syitä, mutta tarkkojen kuvausten julkaisua kaikista henkirikoksista saatettiin yksinkertaisesti pitää liian työläänä. Laki yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä tuli voimaan vuonna 1975, mutta se tuskin vaikutti ratkaisevasti kuvauksista luopumiseen, sillä niitä olisi voinut julkaista myös ilman osapuolten nimiä. Toisaalta KRP myös jatkoi nimien julkaisua niissä yksittäisissä henkirikostapauksissa, joita vuosikertomuksissa yhä kuvattiin.

Rikollisuuden tutkimuksessa ongelmana on sekä piilorikollisuus että rikosprosessin edessä karsiutuva tieto. Kriminologisessa tutkimuksessa yleisesti tunnetun Sellinin periaatteen mukaan rikoskäyttäytymistä tutkittaessa tieto on sitä luotettavampaa, mitä aikaisemmasta vaiheesta rikosprosessia se on saatu (Sellin, 1931). Prosessin jatkuessa tapahtumia karsiutuu esimerkiksi näytön puutteen takia. Siksi poliisin tietoon tullutta rikollisuutta kuvaavat tilastot sisältävät enemmän tietoa rikoskäyttäytymisestä kuin esimerkiksi tuomioistuintilastot.

Viranomaislähteitä voi kuitenkin pitää rikollisuutta tutkittaessa ensisijaisina uutislähteisiin verrattuna, sillä useat seikat vaikuttavat uutisten julkaisupäätöksiin ja lisäksi toimittajat ovat rikosuutisoinnin suhteen monella ta-

paa riippuvaisia viranomaislähteistä. Toisaalta tietäntyyppistä viranomaistietoa ei välttämättä ole saatavilla kaikilta aikakausilta. Kuolemansyytilastoa on tuotettu Suomessa jo pitkään, mutta KRP:n teonkuvauksia julkaistiin vain lyhyen aikaa. Koska kuvauksia on saatavilla vain vuosilta 1960–1974, tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, voiko sanomalehti uutisista saada KRP:n kuvausten kaltaista tietoa henkirikosten piirteistä.

Koska henkirikollisuudessa piilorikollisuus on hyvin pientä, voi KRP:n aineistoa pitää erittäin kattavana selvityksenä Suomen henkirikoksista. Se sopii siis hyvin viranomaisaineistoksi, johon uutisaineistoa voi verrata. Uutisaineiston käyttökelpoisuuden arvioimiseksi tutkimusvuosien valinnassa on lähdetty liikkeelle siitä, että uutisia on mahdollista verrata KRP:n teonkuvauksiin. Kuvausten julkaisu vuosilta 1960–1974 valittiin kaksi vuotta, joista analysoitiin sekä KRP:n materiaali että Helsingin Sanomien uutiset. Koska lehtiala muuttui paljon toisen maailmansodan jälkeen, haluttiin tutkimusvuodeksi valita myös vuosi ennen 1960-lukua. Siksi kolmanneksi tutkimusvuodeksi valittiin vuosi 1950, jotta uutisia oli mahdollista tarkastella myös ajalta, jolloin sanomalehtien sivumäärä oli huomattavasti pienempi.

Lähdeaineistojen yhdistäminen luotettavasti on tutkittavilta vuosilta mahdollista, koska tuolloin lehti uutisissa oli tapana mainita nimeltä henkirikosten osapuolet (ks. Kuvat 1 ja 2). Täten on ollut helppo varmistua siitä, ettei samaa tapausta ole koodattu useampaan kertaan. Aikakaudelle ominaista sensaatiohakuista uutisointia muutti vuonna 1975 voimaan tullut laki yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä. Henkirikosten uhrien ja tekijöiden nimiä julkaistiin kuitenkin vielä lain voimaantulon jälkeenkin. Vähitellen

käytäntö alkoi muuttua ja vaikka väkivaltarikoksista uutisointi lisääntyi 1980-luvulta alkaen (Kivivuori ym., 2002), on aikakauden Helsingin Sanomista nähtävissä, että nimiä paljastettiin aiempaa harvemmin.

Alkuperäinen tekstimuotoinen aineisto on muutettu analyysia varten kvantitatiiviseen muotoon käyttämällä Historical Homicide Monitorin (HHM) version 1.5 muuttujia ja noudattamalla HHM:n koodausohjetta (Kivivuori ym., 2020). Henkirikos on koodattu osaksi aineistoa, jos kuolemaan johtanut väkivalta on ollut tahallista ja väkivallanteosta uhrin kuolemaan on kulunut korkeintaan vuosi. Tekijöistä on Sellinin periaatetta soveltaen koodattu tuomittujen tekijöiden lisäksi myös epäillyt tekijät, sillä pelkät tuomitut tekijät huomioitaessa aineiston ulkopuolelle voisi jäädä merkittävästi oleellista tietoa. Lähdeaineistoista on muodostettu SPSS-ohjelmalla yhteinen yksilötason data, johon on koodattu rivi jokaiselle uhrille ja tekijälle. Ainoana poikkeuksena ovat ne harvinaiset rikokset, joiden tekijästä ei koskaan selvinnyt mitään tietoa, jolloin aineistoon on koodattu rivi vain uhrille. Tällöin aineistoon on saatu sisällytettyä uhrista ja henkirikoksen olosuhteista tunnetut tiedot sen sijaan, että koko henkirikostapaus olisi jätetty pois aineistosta.

Kahdesta lähdeaineistosta on kerätty tiedot yhteensä 257 henkirikostapauksesta, joista 88 tapausta ajoittui vuodelle 1950, 94 tapausta vuodelle 1960 ja 75 tapausta vuodelle 1970. Aineiston analyysi on suoritettu ristiintaulukoimalla. Aineistosta on jätetty analyysivaiheessa pois alle 1-vuotiaina surmatut uhrin, koska lapsensurmat poikkeavat monella tavalla muista henkirikoksista eikä niitä kriminologiassa yleensä tarkastella yhdessä muiden henkirikosten kanssa (Kivivuori, 2002, s. 6–7).

Taulukko 1. Henkirikosten uhrien lukumäärä vuosina 1950, 1960 ja 1970.

	1950	1960	1970
Kuolemansyytilasto, absoluuttiset luvut^a	116	116	86
Lähdeaineistot, absoluuttiset luvut			
KRP	-	102	67
HS	95	96	65
Yhdistetty	-	104	78
Lähdeaineistot, kattavuus verrattuna kuolemansyytilastoon, %			
KRP	-	87,9	77,9
HS	81,9	82,8	75,6
Yhdistetty	-	89,7	90,7

^a Lähde: Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti

TULOKSET

Aineistojen kattavuus uhrimäärällä mitattuna

Taulukossa 1 on esitetty henkirikosten uhrien lukumäärä vuosina 1950, 1960 ja 1970 molemmissa lähdeaineistoissa, minkä lisäksi aineistoja on verrattu kuolemansyytilastoon (kuolemansyytilastoa koskevat tiedot on saatu Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutista). Helsingin Sanomien uutisaineiston kattavuus on erittäin hyvä, vaikka se jääkin hieman KRP:n kattavuusprosentista. Kuolemansyytilastoon vertaamisen lisäksi tärkeää on verrata myös käytettyjä aineistoja keskenään, koska kuolemansyytilaston kirjaamisperusteet voivat selittää uhrimäärien eroa. Verrattaessa Helsingin Sanomista kerättyä aineistoa KRP:n kuvauksiin, kattoi leh-tiaineisto KRP:n aineiston uhrimäärän 94–97-prosenttisesti. Helsingin Sanomien uutisoinnissa ei siis ole havaittavissa samaa ongelmaa kuin esimerkiksi virolaisissa media-lähteissä, joissa enemmistö henkirikoksista jätetään uutisoimatta (Salla ym., 2012, s. 421).

Vaikka uutisaineisto ei siis jää uhrimäärässä juurikaan jälkeen KRP:n aineistoa, lähteissä

käsitellään osin eri rikoksia. Puuttuvia tapauksia oli paljon etenkin vuonna 1970, jolloin lähteet jäivät yksinään kuolemansyytilastoon verrattaessa kattavuudeltaan alle 80 prosentin, mutta ylsivät yhdessä yli 90 prosentin kattavuuteen. Helsingin Sanomista puuttui vuonna 1960 kahdeksan tapausta ja vuonna 1970 kolmetoista tapausta, jotka KRP oli kirjannut. Aiemmassa Englannin ja Walesin henkirikosuutisointia tarkastelleessa tutkimuksessa todettiin, että sanomalehdet olivat painottuneet uutisoimaan tietyn tyyppisistä henkirikoksista (Peelo ym., 2004). Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan löydetty selkeää yhdistävää tekijää puuttuville tapauksille, joten ei vaikuta siltä, että tietyn tyyppiset henkirikokset olisi jätetty kokonaan uutisoimatta. Yllättäen myös KRP:ltä puuttui useita tapauksia, vaikka KRP:n kuvausten on tarkoitus kattaa kaikki suomalaiset henkirikokset. Vuonna 1960 puuttuvia tapauksia oli vain kaksi, mutta vuonna 1970 KRP:n aineistosta puuttui 11 henkirikosta, joista Helsingin Sanomat oli uutisoinut. Kuten Helsingin Sanomista puuttuneiden tapauksien kohdalla, KRP:ltä puuttuville tapauksille ei ollut löydettävissä yhdistävää tekijää.

Vuonna 1960 KRP:ltä puuttuneet kaksi tapausta voisi selittää huolimattomuudella,

Mielisairas aviomies surmasi vaimonsa ja itsensä

T a m p e r e, perjantaina.

Teiskon poliisi hälytettiin eilen Pohtolankylään, sekatyömies Paavo Mäkisen asunnolle, jossa naapurit epäilivät jotakin tapahtuneen, koska asukkaita ei oltu nähty muutamaan päivään ja ovet olivat lukossa. Poliisi murtautui asuntoon, jossa hän tapasi Mäkisen ja tämän vaimon Marja Josefinan verissään ja hengettöminä. Suoriteuissa tutkimuksissa on todettu, että Mäkinen on maanantai-iltana surmannut vaimonsa ja itsensä puukolla. Vaimo makasi vuoteen vieressä yöpukimissaan ammottava haava kaulassa. Joten kuolema on ilmeisesti seurannut silmänräpäyksessä. Mäkinen oli iskenyt itseensä viisi puukonhaavaa, joista kaksi kaulaansa ja yhden kumpaankin ohimoon sekä syvän pistohaavan vatsaan. Mäkinen oli laahautunut uunin luo, sammuttanut sähkövalon ja vetänyt vuoteesta peitteen ylleen.

Teon arvellaan johtuneen mustasukkaisuudesta, sillä Mäkinen on viime aikoina useaan otteeseen uhannut vaimoaan ja mm. ajanut hänet pois kotoa mustasukkaisuuspuuskiensa aikana. Mäkinen oli noin vuosi sitten alkanut valitella vatsavaivoja ja muuttanut hermos-tuneeksi. Viime viikolla hän pääsi Pitkäniemen sairaalasta, jossa hän oli parin kuukauden ajan tutkittavana. Mitään mielisairauteen viittaavaa eivät lääkärit hänessä kuitenkaan todenneet. Maria Mäkinen oli tunnettu ahkeraksi ja kunnolliseksi henkilöksi, joten miehen mustasukkaisuus on todettu aiheettomaksi. Paavo Mäkinen oli syntynyt 1909 ja hänen vaimonsa 1914. Aviopuolisoilla ei ollut lapsia. —
YS.

mutta vuoden 1970 suuremmalle puuttuvien tapausten osuudelle on vaikeampi löytää selitystä. Osittain ero saattaa selittyä koodaustavalla, koska aineistoon on koodattu myös epäillyt tekijät. Siten olisi mahdollista, että aineistoon on lehtiutisten perusteella koodattu tapaus, jota on epäilty henkirikokseksi, mutta joka myöhemmin on todettu esimerkiksi tapaturmaksi ja jäänyt siksi kirjaamatta KRP:n aineistoon. Ainakaan kaikkia puuttuvia tapauksia koodaustapa ei kuitenkaan selitä, sillä vuonna 1970 oli myös tapauksia, joista tekijä oli lehtiutisoinnin perusteella tuomittu henkirikoksesta.

Helsingin Sanomista puuttuvat tapaukset ovat vähemmän yllättäviä, sillä lehtiutisoinnin tavoitteena ei ole kattaa kaikkia henkirikoksia ja esimerkiksi tiedonkulun puutteellisuuden takia osa rikoksista ei välttämättä ole edes tullut toimituksen tietoon. Hieman yllättäen puuttuvien tapausten määrä oli kuitenkin kuolemansyytilastoon verrattuna kaikkein suurin vuonna 1970. Siten Helsingin Sanomat näyttää uutisoineen henkirikoksista jo vuonna 1950 kattavammin kuin kaksi vuosikymmentä myöhemmin, vaikka tiedonvälityksen mahdollisuudet olivat parantuneet ja lehden sivumääräkin oli useimmiten yli kaksinkertainen verrattuna vuoden 1950 alle 20-sivuisiin numeroihin.

Kuva 1. Eettisten näkemysten muuttuminen on muuttanut myös henkirikosuutisointia. Vielä 1950–1970-lukujen henkirikosuutisissa oli tavallista kertoa sekä tekijän että uhrin nimet. Uutisissa esitettiin silloin tällöin myös kuvauksia uhrin luonteesta, kuten tässä 18.3.1950 julkaistussa uutisessa.

Taksimies ampui kaksi ja haavoitti yhtä

P o r i (HS) Kaksi miestä kuoli ja kolmas haavoittui käsivarteen vuokra-autoilijan ampumista laukauksista Porissa lauontain vastaisena yönä. Surmansa saivat 21-vuotias asfalttityömies Seppo Armas H u r m e ja 26-vuotias korjausmies Simo Ilmari R i n n e. Vuokra-autoilija Rainer R o u n i o on kuulusteluissa tunnustanut syyllisyytensä.

Porin rikospoliisi sai hälytyksen kello 1.45 Isolinnan-kadulle. Kadulla oli seisokkellut ryhmä miehiä, jolloin vuokra-autoilijan ja surmansa saaneiden välille oli syntynyt kiistaa, joka päättyi kahden miehen ampumiseen. Rounio on kuulusteluissa kertonut vain aikoneensa pelotella ampumalla, mutta luodit olivatkin osuneet miehiin. Läheltä ammutuista kahdesta laukauksesta oli toinen osunut lähellä seisoneen Raino Silfverin käsivarteen.

Rounio lähti ammuttuaan kävelemään pois ja ilmoittautui itse myöhemmin poliisilaitokselle. Alkoholilla on todettu olleen osuutensa tapahtuneeseen.

Silminnäkijänä-ollut nuorukainen kertoi, että taksimies ampui varoittamatta. "Olin noin 3-4 metrin päässä, kun mies tuli paikalle ja kysyi, oliko hänen kassiaan näkynyt. Läänölijät kielsivät tietävänsä mitään kassista. Silloin taksimies otti oikeasta taskustaan aseensa ja

ampui ensin toisen ja sitten toisen. Laukaukset kuulutuani lähdin juoksemaan, etten joutuisi tulilinjalle."

Miehet ammuttuaan lähti taksimies kävelemään rauhallisesti paikalta pois.

Jo tuntia aikaisemmin oli paikalla seisokkellut ryhmä miehiä. Mukana oli tällöinkin ollut sama taksimies, jonka kanssa oli syntynyt kiinaa juhannuksena tapahtuneesta kyydityksestä. Silminnäkijän mukaan oli taksimiestä syytetty liian korkean maksun ottamisesta. Riita päättyi kuitenkin siihen, että taksimies lähti pois. Tuntia myöhemmin hän tuli uudelleen paikalle etsimään kassiaan. Poliisin hälyttivät paikalla olleet muut miehet, jotka ajoivat autolla torin laitaa puheliin.

Molemmat surmansa saaneet olivat porilaisia ja naimattomia. Seppo Armas Hurme oli syntynyt 16. 2. 1949 Nakkilassa ja Simo Ilmari Rinne 12. 3. 1944 Porissa.

Tappo humalaisteriidan seuraukset

L a h t i, sunnuntaina

Humalaisten riita johti eilen illalla Kouvolassa puukotukseen, jonka seurauksena mies menetti myöhemmin sairaalassa henkensä.

Kouvolan kauppalan Hirvelän kylässä asuvat sekatyömies Aleksanteri Rampanen ja sekatyömies Mauri Hasu riitaantuivat eilen illalla, jolloin Rampanen veti puukon esille ja alkoi huitoa sillä Hasua. Tämä sai iskun väistetyksi ja yritti heittää kivellä Rampasta, mutta ei saanut osumaan, vaan kaatui tielle. Tällöin Rampanen hyökkäsi maassa makaavan Hasun kimppuun isken tätä puukolla rintaan oikealle puolel. Hasu nousi pystyyn, mutta tuupertui sitten tielle. Hasu vietiin Pohjois-Kymen sairaalaan ja poliisit pidättivät Rampasen. Mauri Hasu kuoli sairaalassa samana iltana. Hän oli syntynyt v. 1933 ja oli polkamies. Rampanen on syntynyt 1906 ja on naimisissa - HM.

Kuva 2. Suomalaisille henkirikoksille on ollut vuosikymmenestä toiseen tyypillistä, että osapuolet ovat humalassa ja teko saa alkunsa riidasta. Näissä 11.7.1960 ja 5.7.1970 julkaistuissa uutisissa on useimmiten kuvattujen teonpiirteiden lisäksi kerrottu myös osapuolten siviilisääty, mitä ei kaikissa henkirikosuutisissa käsitelty.

Taulukko 2. Henkirikostapausten jakautuminen vuorokaudenaikojen mukaan vuosina 1950, 1960 ja 1970 (%).

	1950 HS	1960 KRP	KRP+HS	1970 KRP	KRP+HS
Aamu (6–12)	15,7	25,0	14,3	15,2	9,5
Päivä (12–18)	8,6	0,0	13,0	6,1	9,5
Iltä (18–24)	55,7	75,0	48,1	57,6	57,1
Yö (00–06)	20,0	0,0	24,7	21,2	23,8
N	70	4	77	33	63
Puuttuvat %	20,5	95,6	18,1	48,4	16,0

Teonpiirretietojen luotettavuus

Teonkuvauksissa Helsingin Sanomien uutisointi ja KRP:n kuvaukset olivat hyvin yhdenmukaisia. Ristiriitaisia tietoja oli harvoin ja ne saattavat selittyä kirjoitusvirheillä, sillä ne koskivat yleensä osapuolten syntymävuosien kaltaisia tietoja. Ainoa merkittävästi ristiriitainen tieto koski tapausta, jossa tutkinnan ja oikeudenkäynnin edetessä syylliseksi paljastui lehtiutisten perusteella eri henkilö kuin joka KRP:n kuvauksen mukaan oli jo tunnustanut teon. Tämä viitanee siihen, että teko oli kirjattu KRP:n tapauskuvauksia varten jo varhaisessa vaiheessa tutkintaa eikä sitä ollut enää myöhemmin korjattu.

Molemmissa lähdeaineistoissa kerrottiin lähes aina tekopäivä, osapuolten nimet ja ikä. Yleensä selvisi myös osapuolten ammattinimike, rikoksen tekotapa ja se, olivatko osa puolet tekohetkellä humalassa vai eivät. Muissa tiedoissa vaihtelua oli enemmän ja esimerkiksi osapuolten elämäntilannetta ei yleensä juuri kuvailtu. Lisäksi tiedot tekojen tutkinnasta puuttuivat valtaosassa tapauksista: esimerkiksi tietoa siitä, kuinka nopeasti tekijä pidätettiin tai millä nimikkeellä häntä teosta syytettiin, ei yleensä ollut kerrottu.

Vaikka molemmista lähdeaineistoista puuttui tietoja, osoittautuivat lehtiutiset kuitenkin kattavaksi lähteeksi ja niistä sai usein myös

sellaista tietoa, jota ei ollut kirjattu KRP:n kuvauksiin. Seuraavassa on havainnollistettu muutaman esimerkkimuuttujan kautta sanomalehtiutisten käyttökelpoisuutta lähdemateriaalina keskittyen sellaisiin piirretietoihin, joissa KRP:n kuvaukset ja lehtiutiset erosivat selvästi toisistaan. Muuttujista on esitetty vuosien 1960 ja 1970 jakaumat ensin KRP:n kuvausten perusteella ja sen jälkeen yhdistämällä KRP:n tietoihin Helsingin Sanomista kerätty aineisto. Vuoden 1950 jakaumat on kuvattu ainoan käytettävissä olevan aineiston eli uutistietojen perusteella.

Rikosten vuorokaudenaikaa kuvaava muuttuja on erinomainen esimerkki siitä, miten uutisaineisto voi tarkentaa kuvaa henkirikoksista (taulukko 2). Vuonna 1960 KRP:n aineistossa teon vuorokaudenaika oli mainittu vain muutamassa tapauksessa. Sen sijaan Helsingin Sanomien uutisissa kellonaika oli useimmiten kerrottu. Pelkkien KRP:n kuvausten perusteella vuodesta 1960 olisi mahdotonta sanoa mitään henkirikosten vuorokausittaisesta jakautumisesta. Myös vuonna 1970 lehtitietojen lisääminen muuttaa jakaumaa jonkin verran ja vähentää huomattavasti puuttuvien tietojen osuutta. Vuoden 1950 osalta puuttuvia tietoja on hivenen enemmän, mutta vuorokaudenaika selviää kuitenkin neljässä viidesosassa tapauksista pelkän uutisaineiston perusteella.

Taulukko 3. Henkirikostapausten jakautuminen tekopaikkojen mukaan vuosina 1950, 1960 ja 1970 (%).

	1950 HS	1960 KRP	KRP+HS	1970 KRP	KRP+HS
Yksityisasunto	67,1	67,2	71,4	54,8	57,5
Katu tai muu julkinen paikka	17,1	10,3	11,0	30,6	28,8
Ravintola tai muu liiketila	7,3	1,7	1,1	0,0	1,4
Työpaikka	3,7	6,9	4,4	3,2	2,7
Muut	4,9	13,8	12,1	11,3	9,6
N	82	58	91	62	73
Puuttuvat %	6,8	35,6	3,2	3,1	2,7

Myös henkirikosten tekopaikkaa kuvaavasta taulukosta (taulukko 3) näkee eron KRP:n kuvausten ja uutisaineiston välillä sekä sen, millaisia eroja KRP:n kuvauksissa on eri vuosina. Helsingin Sanomissa henkirikosten tekopaikka on yleensä mainittu, kun taas KRP:n kuvauksista tieto puuttuu vuonna 1960 yli kolmasosassa tapauksista. Vuonna 1970 tieto selviää myös KRP:n kuvauksista yli 90 prosentissa tapauksista. Taulukkoa varten alkuperäisestä muuttujasta on yhdistetty eri yksityisasuntoja kuvaavat luokat, sillä teonkuvauksissa oli yleistä, että teon kerrottiin tapahtuneen yksityisasunnossa, mutta ei tarkemmin sitä, kenen asunnosta oli kyse. Lisäksi pienempiä luokkia on liitetty yhteen ”muut”-luokaksi.

Vaikka lehtiutisissakaan ei juuri käsitelty henkirikosten tutkintaa, oli niistä kuitenkin paikoin saatavilla sellaista tietoa teon jälkeisistä tapahtumista, jota KRP:ltä puuttui. Taulukossa 4 on kuvattu aikaa, joka kului teko-ohjeesta teon ilmituloon. KRP:n kuvauksista tieto puuttuu vuonna 1960 suurimmasta osasta tapauksista ja edelleen kymmenen vuotta myöhemmin puuttuvia tietoja on huomattavasti, vaikka lehtiaineiston lisääminen ei tällöin enää juurikaan muuta jakaumaa.

YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Helsingin Sanomien henkirikosuutisten käytökelpoisuutta kriminologisen tutkimuksen

Taulukko 4. Aika surmaamisesta teon ilmituloon vuosina 1950, 1960 ja 1970 (%).

	1950 HS	1960 KRP	KRP+HS	1970 KRP	KRP+HS
Alle 2 vrk	98,7	85,7	96,7	92,7	93,6
2–7 vrk	1,3	7,1	2,6	2,4	3,2
Yli 7 vrk	0,0	7,1	1,3	4,8	3,2
N	77	14	78	41	63
Puuttuvat %	12,5	84,4	17,0	35,9	16,0

aineistona tarkasteltiin sekä uutisten kattavuuden että kuvausten luotettavuuden osalta. Uhrimääriä verrattiin kahden lähdeaineiston välillä sekä suhteessa kuolemansyytilastoon. Helsingin Sanomista kerätty aineisto oli uhrimäärällä mitaten lähes yhtä kattava kuin KRP:n aineisto. Erot olivat muutaman prosenttiyksikön luokkaa, joten kattavuutta voi pitää erittäin hyvänä. Lehtiaineistosta puuttui muutamia KRP:n raportoimia henkirikoksia, joskin myös KRP:n täysin kattavaksi oletetusta aineistosta puuttui joitakin Helsingin Sanomissa uutisoituja tapauksia.

Myös piirrekuvauksissa uutisaineisto osoitautui viranomaisaineiston kanssa hyvin yhdenmukaiseksi lähteeksi. Lehtiuutisissa mainittiin useimmiten samoja tietoja kuin KRP:n kuvauksissa. Näitä tietoja olivat muun muassa osapuolten nimi, ikä ja ammattinimike, teon tekopäivä, tekotapa ja -paikka sekä osapuolten mahdollinen humalatila. Viranomaistietojen kanssa ristiriitaisia kuvauksia oli harvoin ja silloinkin, kun eriäviä tietoja esiintyi, ne olivat yleensä merkitykseltään vähäisiä. Eräissä piirretiedoissa lehtiuutiset osoittautuivat jopa KRP:tä kattavammaksi lähteeksi. Tietyistä muuttujista ja vuosista tiedot saatiin lähes kokonaan Helsingin Sanomien uutisista. Koska teonkuvaukset olivat ristiriidattomia silloin, kun samoja asioita oli käsitelty molemmissa aineistoissa, voinee lehtiuutisten tietoja pitää luotettavina myös niiden piirteiden osalta, joita KRP:n kuvauksissa ei ollut mainittu.

Kuten tässä artikkelissa esitellyistä muuttujista huomaa, KRP:n kuvausten sisältö vaihteli paljon. Vuonna 1960 KRP:n aineistosta puuttuvien tietojen määrä saattaa selittyä sillä, että henkirikoskuvausten julkaisu oli tuolloin vasta aloitettu ja raportoinnista muodostui järjestelmällisempää vasta myöhemmin. Toisaalta kuvausten kehittyminen näyttää sikäli ristiriitaiselta, että vaikka vuonna

1970 tietyt teonpiirteet oli kirjattu aiempaa useammin, henkirikostapauksia puuttui kuvauksista enemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin.

Helsingin Sanomien uutisista ei siis tutkimusvuosien ajalta havaittu eräissä ulkomalaisissa tutkimuksissa (Peelo ym., 2004; Salla ym., 2012, s. 421) todettua ongelmaa henkirikosuutisoinnin rajoittumisesta vain pieneen osuuteen todellisista tapauksista. Koska hyvän kattavuuden lisäksi lehtiuutisten piirretiedot vastasivat KRP:n tietoja, henkirikosuutiset ovat hyödyllinen vaihtoehto niiden vuosien tutkimiseen, joilta ensisijaisena lähteenä pidettäviä KRP:n teonkuvauksia ei ole saatavilla. Lisäksi henkirikosuutiset voivat myös täydentää viranomaiskuvausten tietoja. Se, että lehtiuutisista saatava tieto oli parhaimmillaan KRP:n kuvauksia kattavampaa, on ymmärrettävää aineistojen syntytyvan takia. Toimittajan tavoitteena on sekä tiedonvälitys että yleisön kiinnostuksen herättäminen, kun taas poliisin päämäärä on rikosten selvittäminen. Siksi on ymmärrettävää, että KRP:ssä teonkuvausten kirjaaminen vuosikertomuksiin on voinut jäädä varsinaisen työtehtävän varjoon.

Lupaavista puolista huolimatta myös uutisaineistossa oli puutteita. Vaikka tapauskattavuus oli hyvä, oli lehtiuutisissa etenkin vuonna 1950 hyvin lyhyitäkin kuvauksia, jotka lisäävät puuttuvien tietojen määrää. On mahdollista, että pääkaupunkiseudun ulkopuolisista henkirikoksista saisi tarkempaa tietoa paikallislehdistä kuin Helsingin Sanomista. Toisaalta on huomioitava, ettei muilta päivälehdistä voi tutkitun ajanjakson osalta odottaa yleisesti vastaavaa kattavuutta kuin Helsingin Sanomilta.

Sanomalehtien käyttöä lähdeaineistona helpottaa nykyään se, että lehtien vanhoja numeroja on laajasti digitoitu. Kansalliskirjasto on

digitoinut kaikki suomalaisten sanomalehtien numerot vuosilta 1771–1939 (Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot). Lisäksi Tutkainprojektissa on digitoitu sanomalehtiä tutkimuskäyttöä varten vuoteen 2021 asti. Uutisia voi hakea selaamisen lisäksi myös tekstihaulla, joskin ongelmana vanhojen lehtien kohdalla on se, ettei tekstintunnistus aina täysin toimi. Tämä asettaa rajoituksia myös aineistonkeräämisen automatisoinnille. Uutisten kerääminen käsin on puolestaan työlästä ja sitä vaikeuttaa entisestään vanhojen lehtien paikoin sekava palstoitus. Etenkin vuonna 1950 jopa lyhyitä uutisia oli jaettu kahdelle sivulle, minkä takia osa pikku-uutisista saattaa jäädä lukijalta huomaamatta. Toisaalta vuoden 1950 lehtiutisten yli 80 prosentin uhrikattavuutta kuolemansyytilastoon verrattuna voi pitää erittäin hyvänä ottaen huomioon sen, että KRP:n aineiston kattavuus jäi pienimmillään alle 78 prosentin.

Joistakin puutteista huolimatta Helsingin Sanomien uutiset vaikuttavat lupaavalta lähdeaineistolta kriminologiselle henkirikostutkimukselle. Henkirikoksia käsiteltiin lehdessä tutkimusvuosina kattavasti ja julkaistut tiedot vaikuttavat viranomaisaineistoon vertailun perusteella hyvin luotettavilta. Tarkimman kuvan henkirikosten piirteistä saisi tietenkin erilaisia lähdeaineistoja yhdistämällä, mutta henkirikosuutiset toimivat lähteenä hyvin myös yksinään.

KIRJALLISUUS

- Conley, C. (2007). *Certain Other Countries: Homicide and National Identity in England, Ireland, Scotland and Wales, 1867-1892*. Ohio State University Press.
- Ganpat, S.M. & Liem, M. (2012). Homicide in the Netherlands. Teoksessa M.C.A. Liem & W.A. Pridemore (toim.), *Handbook of European Homicide Research Patterns, Explanations, and Country Studies* (s. 329-342). Springer New York. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0466-8>
- Greer, C. (2009). Crime and Media: Understanding the Connections. Teoksessa C. Hale, K. Hayward, A. Wahidin & E. Wincup (toim.), *Criminology*. Oxford University Press.
- Helsingin Sanomien vuosikerrat. Saatavilla Päivälehtien arkistossa sekä Aikakonepalvelussa (<https://www.hs.fi/aikakone/>).
- Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Saatavilla <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>.
- Keskusrikospoliisin vuosikertomukset. Saatavilla Eduskunnan kirjastossa.
- Kivivuori, J. (2002). Sudden Increase of Homicide in Early 1970s Finland. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3(1), 6–21. <https://doi.org/10.1080/140438502762467182>
- Kivivuori, J., Kemppi, S., & Smolej, M. (2002). *Etusivujen väkivalta: väkivalta iltapäivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980-2000*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 196. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kivivuori, J. & Lehti, M. (2006). The Social Composition of Homicide in Finland, 1960–2000. *Acta Sociologica*, 49(1), 67–82.

- <https://doi.org/10.1177/0001699306061900>
- Kivivuori, J. & Lehti, M. (2012). Social Correlates of Intimate Partner Homicide in Finland: Distinct or Shared With Other Homicide Types? *Homicide Studies*, 16(1), 60–77.
<https://doi.org/10.1177/1088767911428815>
- Kivivuori, J., Rautelin, M., Bergsdóttir, G. S., Granath, S., Jonasson, J. O., Karonen, P., ... Okholm, M. M. (2020). *Historical Homicide Monitor 2.0: General Instructions and Coding Manual* (1. painos). Research Briefs 40. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.
- Kivivuori, J., Rautelin, M., Netterstrøm, J. B., Lindström, D., Bergsdóttir, G. S., Jónasson, J. O., Lehti, M., Granath, S., Okholm, M. M., & Karonen, P. (2022). *Nordic homicide in deep time: lethal violence in the early modern era and present times*. Helsinki University Press.
<https://doi.org/10.33134/HUP-15>
- Lehti, M. (2001). *Väkivallan hyökyaalto: 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkrikollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Lehti, M. (2007). *Nuoret ja henkrikollisuus 1980-2004*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Lehti, M. & Sirén, R. (2020). The impact of alcohol consumption on homicide: A time-series analysis of three Nordic countries. *European Journal of Criminology*, 17(3), 247-369.
<https://doi.org/10.1177/1477370818802524>
- Liem, M.C.A. & Oberwittler, D. (2012). Homicide followed by suicide in Europe. Teoksessa M.C.A. Liem & W.A. Pridemore (toim.), *Handbook of European Homicide Research Patterns, Explanations, and Country Studies* (s. 197-215). Springer New York.
<https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0466-8>
- Malphurs, J., & Cohen, D. (2002). A newspaper surveillance study of homicide-suicide in the United States. *The American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, 23, 142–148.
<https://doi.org/10.1097/00000433-200206000-00006>
- Peelo, M., Francis, B., Soothill, K., Pearson, J., & Ackerley, E. (2004). Newspaper reporting and the public construction of homicide. *British Journal of Criminology*, 44(2), 256–275.
<https://doi.org/10.1093/bjc/44.2.256>
- Salla, J., Ceccato V. & Ahven, A. (2012). Homicide in Estonia. Teoksessa M.C.A. Liem & W.A. Pridemore (toim.), *Handbook of European Homicide Research Patterns, Explanations, and Country Studies* (s. 421-435). Springer New York.
<https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0466-8>
- Sellin, T. (1931). The Basis of a Crime Index. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 22(3), 335–356.
<https://doi.org/10.2307/1135784>
- Ylikangas, H. (1976). *Puukkojunkkarieitten esiinmarssi: väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Otava.
- Verkko, V. (1951). *Homicides and suicides in Finland and their dependence on national character*. G.E.C. Gads.

ENGLISH SUMMARY

Anilla Salomaa: The newspaper Helsingin Sanomat as a source for the criminological historical homicide research

This article examines the usefulness of newspaper articles as a source for the criminological research of historical homicides. The analysis is based on the newspaper reports of Finnish homicides published in Helsingin Sanomat newspaper in 1950, 1960 and 1970, and on the case reports of homicides published by the Finnish National Bureau of Investigation (NBI). The newspaper articles are compared to the case reports of NBI both in terms of the number of victims and the reliability of the descriptions. Additionally, both sources are compared to cause-of-death statistics. The results show that when compared to cause-of-death-statistics, the newspaper articles cover almost as many of the victims as the NBI reports. When the newspaper articles are compared to the NBI reports, they cover 94–97 per cent of the number of victims reported in the NBI reports. Some cases of homicide were not covered in the newspaper articles but there were also homicides that were reported in the newspapers but were missing from the NBI reports. The case descriptions were very similar in the newspaper articles and the NBI reports. In case of certain variables, considerably more information could be found in the newspaper articles than in the NBI case reports. Therefore, based on the results of this study, the newspaper articles seem to be a very useful source for the criminological homicide research due to their comprehensiveness and the accuracy of the case descriptions.

Keywords: homicide – historical criminology – newspapers – Historical Homicide Monitor

Harkiten, harkitsematta, hybriksen hurmassa: Tahallisuus ja mielentila väkivalta- ja henkirikostuomioiden tekijöinä klassisessa Ateenassa

SUVI KUOKKANEN

Klassisessa Ateenassa (n. 480–330 eaa.) lainsäädäntö oli varsin väljä ja epämääräinen. Laeissa ei aina määritelty tarkasti rikoksen sisältöä eikä lain rikkomisen seurausta, ja rangaistus oli kulloisenkin valamiehistön päätettävissä. Henkirikosten kohdalla tuomioista päättivät erilliset erityistuomioistuimet, mutta muissa asioissa valamiehistöjen jäsenet valittiin arvalla halukkaiden kansalaisten joukosta. Analysoin artikkelissani tahallisuuden ja mielentilan roolia ja retoriikkaa ateenalaisten kansantuomioistuimien edessä. Samalla punta-roin, millainen painoarvo syytetyn mielentilalla ja rikkomuksen tahallisuudella oli tuomioistuinten jäsenten mielissä tuomioista päätettäessä. Erittelen myös tahallisuuden ja mielentilan merkitystä henkirikoksista tuomittaessa. Lähteisiin lukeutuvat Drakonin ja Solonin lait sekä valikoima tuomioistuimien edessä pidettyjä oikeuspuheita. Keskeiset kysymykseni ovat: Vaikuttivatko teon motiivi ja tarkoituksellisuus annettuihin tuomioihin? Entä tekivätkö jotkin mielentilat, asenteet tai motiivit rikoksesta tuomioistuinten silmissä erityisen tuomittavan ja rikollisesta erityisen vaarallisen? Tässä yhteydessä keskeiseksi käsitteeksi nousee sosiaaliseen piittaamattomuuteen ja ylikorostuneeseen omanarvontuntoon viitannut *hybris*, jolla oli moraalisia, uskonnollisia ja yhteiskunnallisia merkityksiä ja joka oli vastoin lakia. Laajempi taustalla vaikuttava kysymys kuuluu: mihin tuomioilla tähdättiin – rikoksen hyvittämiseen vai rikollisen parantamiseen? Tähän puoleen paneudun selvittelemällä yhteisölle vaarallisten mielentilojen parantamistapoja lakien ja rangaistuskäytäntöjen rinnalla myös filosofien kirjoituksissa, erityisesti Platonin *Laeissa*. Tutkimalla vaaralliseksi miellettyjen psykologisten valmiuksien merkitystä pyrin ymmärtämään klassisen Ateenan yhteiskuntaa rankaisemisen ja sosiaalisen kontrollin näkökulmasta. Esitän, että väkivalta- ja henkirikostuomioissa sekä tuomittiin tahallisuudesta että hoidettiin saastumista.

English summary at the end of the article

Avainsanat: klassinen Ateena – oikeusjärjestelmä – väkivalta – mielentilat – *hybris*

Tutkimus on toteutettu Koneen Säätiön rahoituksella. Kirjoittaja haluaa esittää lämpimät kiitoksensa Koneen Säätiölle tutkimustyön rahoittamisesta.

JOHDANTO: LAKIEN JA TUOMIOISTUIMIEN YHTEISKUNNALLINEN ROOLI

Klassisen Kreikan lakeja ei ollut koottu yhtenäiseksi koodeksiksi, vaan lainsäädäntö saattoi vaihdella eri puolilla maata. Klassisessa Ateenassa samat kansalaiset sekä säätivät lait kansankokouksissa että tulkitsivat niitä ja tuomitsivat toisiaan niiden perusteella tuomioistuimissa. Klassinen Ateena onkin hyvin tunnettu suorasta demokratiastaan. Vuonna 508/7 eaa. Kleisthenes oli toteuttanut mittavat hallinnolliset uudistukset ja luonut uuden hallinnollisen yksikön, *dēmoksen*. Kreikan sana *dēmos* viittaa ”kansan” ohella myös tuohon hallinnolliseen yksikköön, jonka edustajina kansalaiset osallistuivat kansankokouksiin. Klassisena aikana kansankokous päätti äänestämällä kaikista tärkeimmistä kaupunkivaltion asioiden hoitoon liittyvistä asioista, mukaan lukien sodasta ja rauhasta sekä kaikista laeista ja asetuksista. Kansankokoukseen saivat osallistua kaikki kansalaiset eli vapaasyntyiset, täysi-ikäiset miehet.

Ateenalainen lainsäädäntö oli varsin väljä ja epämääräinen. Laeissa ei aina määritelty tarkasti rikoksen sisältöä eikä lain rikkomisen seurausta, ja rangaistus oli kulloisenkin valamiehistön päätettävissä. Ateenalaiset erottivat toisistaan yhtäältä tilannekohtaiset asetukset (*psēfismata*), jotka laadittiin säännöllisesti kokoontuvassa kansankokouksessa, toisaalta pysyvämpiluontoiset lait (*nomoi*), jotka oli laatinut tietty henkilö. Ennen 400-luvun eaa. loppua Ateenan lakeja ei ollut koottu yhteen paikkaan, vaan laki oli yksittäinen dokumentti, jota säilytettiin julkisella paikalla. Lakiteksti sisälsi yleensä ainakin tiedot lain esittäjästä, virkamiehestä jolle asia kuului, menettelytavasta, jolla nostaa syyte sekä tiedon siitä, miten rangaistus ratkaistiin (tietty rangaistus vai valamiehistön päätös). Yleensä lait kaiverrettiin puuhun tai kiveen.

Esimerkiksi Drakonin 620-luvulla eaa. ja Solonin 590-luvulla eaa. laatimat lait kirjoitettiin puulevyille ja asetettiin kaikkien nähtävälle. 400-luvun lopulla kaikki Solonin ja Drakonin lait koottiin yhteen ja hakattiin kiveen.

Ateenalaiset ymmärsivät, että joka tilanteeseen ei voinut olla olemassa selkeäsanaista lakia; siksi valamiehistön jäsenet lupautuivatkin ennen oikeudenkäyntiä vannomassaan valassa käyttämään parasta harkintaansa sellaisessa tilanteessa, jossa laki ei suoraan sanellut oikeaa vastausta (esim. Forsdyke, 2018, s. 196–198). Aristoteles (*Retoriikka* 1374b) tulkitsee, että tällaisessa tilanteessa valamiehet nojasivat ”yleiseen” tai ”luonnolliseen” lakiin eli yleisesti hyväksytyihin normeihin, jotka olivat niin universaaleja, että niitä ei ollut tarpeen kirjoittaa lakiin. Näihin normeihin lukeutuivat vanhempien kunnioittaminen, vastapalveluksen tekeminen hyväntekijälle, incestin välttäminen ja kuolleiden hautaaminen (esim. Forsdyke, 2018, s. 204). Danielle Allen (2000, esim. s. 145, 178, 190) on väittänyt, että oikeudenkäynneissä valamiehistö edusti sosiaalisia normeja ja yleistä mielipidettä enemmän kuin varsinaista kirjoitettua lakia. Auktoriteetteina pidettiin paitsi kirjoitettuja myös kirjoittamattomia lakeja. Kirjoittamattomilla laeilla tarkoitettiin yhtäältä jumalallisia määräyksiä, toisaalta esi-isiltä perittyjä tapoja (Ostwald, 1973; MacDowell, 1978, s. 46). Kreikan sana *nomos* tunnetusti merkitsikin sekä ”lakia” että ”totunnaistapaa”.

Kirjoittamattomat lait linkittyivät sosiaalisiin normeihin ja sosiaaliseen paineeseen häpeän kautta. Kuuluisa 400-luvun eaa. poliitikko Perikles viittasi historioitsija Thukydideseen kirjaamassa hautajaispuheessa kirjoittamattomiin lakeihin, joiden rikkominen aiheutti rikkojalleen häpeää (Thukydidēs, *Peloponnesolaissota* 2.37.3). Perikles käyttää termiä

aiskhynê, joka on läheistä sukua häpeän tuntoa merkinneelle käsitteelle *aidôs*. A. W. H. Adkins (1972, s. 18) on liittänyt tämän käsitteen ympäröivän yhteiskunnan tuntemaan paheksuntaan. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, että varhaisessa Kreikassa yhteisö toimi ikään kuin yksilön ”omanatuntona”: yhteisön reaktiot kertoivat, oliko yksilö tehnyt oikein vai väärin. Tämä kysymys liittyy E. R. Doddsin (1951) esittämään näkemykseen Ateenasta ”häpeäkulttuurina”. Douglas L. Cairns (1993, s. 27–47) on kyseenalaistanut Doddsin näkemyksen jo lähes 30 vuotta sitten, ja keskustelu kunnian ja häpeän roolista Ateenan sosiaalisessa elämässä jatkuu yhä.

Klassisessa Ateenassa ei käytetty yksittäistä ”rikollisuuteen” viittaavaa termiä (Hunter, 2007, s. 17). Rikolliseen käytökseen viitattiin esimerkiksi ”julkeutta” merkinneellä termillä *hybris* sekä ”laittomuutta” tarkoittaneilla käsitteillä *paranomia* ja *anomia* (esim. Ostwald, 1986, s. 108–109, 115, 134). Toisaalta ”oikeuteen” viitattiin käsitteillä *themis* eli ”se mikä on oikein” – eräänlainen luonnonjärjestys joka rajaa kunkin henkilön elämänpiirin – ja *dikê* eli ”se mikä on oikein yksittäistapauksessa”, esimerkiksi tuomioistuimen ratkaisu (Strömholm, 1989, s. 31). Rikollista käytöstä havaittaessa kaikilla kansalaisilla oli mahdollisuus nostaa oikeusjuttu. Oikeusjutut jakautuivat julkisiin ja yksityisiin. Yksityinen oikeusjuttu nostettiin, kun vahingon kärsijänä oli yksityishenkilö ja julkinen syyte saatettiin nostaa, kun uhriksi miellettiin koko yhteisö. Yksityisiin syytteisiin lukeutuivat esimerkiksi varkaus ja pahoinpitely, julkisiin taas esimerkiksi *hybris*, jumalattomuus (kirjaimellisesti ”epähurskaus”, kr. *asebeia*) ja harjittu haavoittaminen (kuten Kaimio, 1998, s. 27–28 suomentaa rikosnimikkeen *trauma ek pronoias*; ks. myös Phillips, 2007). Muihin

julkisiin, koko yhteisöä loukkaaviin syytteisiin lukeutuivat yhteisten varojen kavaltaminen, maanpetos ja sotilaskarkuruus (esim. Harris, 2015, s. 22; oikeusjärjestelmästä myös Kaimio, 1998, s. 18–24).

Solonin uudistusten jälkeen julkisen oikeusjutun saattoi panna vireille ja syyttäjänä toimia kuka tahansa kansalainen. Julkisen syytteen muun muassa jumalattomuudesta saattoi siis nostaa kuka tahansa, vaikka rikkomus ei häntä olisi henkilökohtaisesti koskenutkaan. Syytteen sisältö ja muoto olivat syytteen nostaneen kansalaisen melko vapaasti valittavissa ja rikkomukset olivat yleensä suurpiirteisesti muotoiltuja: esimerkiksi jumalattomuus oli rikos, jota ei katsottu tarpeelliseksi laissa tarkemmin määritellä, vaan valamiehien oletettiin tietävän mitä kyseinen nimike merkitsee. Syytteen nostamisen yhteydessä valitun menettelytavan merkitys oli suuri: periaatteessa oli mahdollista, että sama rikkomus johti erilaiseen rangaistukseen sen perusteella, mikä syyte ja menettelytapa oli valittu. Vaihtoehtoja oli useita (Kaimio, 1998, s. 22, 23; Osborne, 1985).

Oikeudenkäynneissä pääpaino ei useinkaan ollut varsinaiseen rikkomukseen liittyneissä faktoissa, vaan syytetyn henkilökohtaisessa elämässä (esim. Allen, 2000, s. 170–172). Oikeuden edessä ei eroteltu henkilön julkista ja yksityiselämää toisistaan, vaan tuomiolla oli syytetyn koko persoona. Henkilön elämäntyylä, asenne, taipumukset, aiheet ja motiivit olivat puntaroitavana tuomiota annettaessa. Esimerkiksi 300-luvun eaa. oikeuspuheissa, kuten Demostheneen puheessa 21 *Meidiasta vastaan* ja Andokideen nimissä kulkevassa oikeuspuheessa 4 *Alkibiadesta vastaan*, viitataan toistuvasti vastaajan elämäntapaan. Oikeussaleissa myös vedottiin syytetyn luonteeseen ja menneeseen elämään varsin vapaasti (Lanni, 2005, s. 121–124; Saunders, 1991, s. 113–118). Jos vastaaja oli

aikaisemmassa elämässään syyllistynyt rikokseen tai moraalittomaan käytökseen, pidettiin todennäköisempänä, että hän oli syyllinen myös käsillä olleeseen tapaukseen. Luonteen todistelu myös auttoi valamiehiä arvioimaan, ansaitsiko syytetty rangaistuksen vai tuliko hänet armahtaa (Lanni, 2005, s. 122). Toisin sanoen kyse oli ”kontekstuaalisesta informaatiosta” (Lanni, 2005, s. 123), jonka valamiehistö otti huomioon tuomiota harkitessaan.

Erityisesti 300-luvulla eaa. poliitikot nostivat toistuvasti oikeusjuttuja toisiaan vastaan ja käyttivät oikeussalia omien poliittisten intressiensä ajamiseen. Eräät tutkijat katsovatkin ateenalaisen oikeussalin toimineen julkisena areenana, jolla kiistan ratkaisemisen ja totuuden selvittämisen sijaan tärkeintä oli määritellä osapuolten keskinäistä sosiaalista hierarkiaa. Tämän näkemyksen mukaan oikeussali palveli lähinnä poliittisia ja sosiaalisia tarkoituksia, kun osapuolet kilpailivat keskenään kunnian ja statuksesta (esim. Cohen, 1995; Osborne, 1985). Totta onkin, että usein poliitikkojen henkilökohtaisia riitoja ratkottiin oikeussalissa (vrt. Cairns, 2015, s. 651). Määritellensä oikeussalin osapuolten keskinäisen nokittelun näyttämöksi tämän kannan edustajat tulevat suhtautuneeksi tuomioistuimeen passiivisena katsomona, jonka rooliksi jäi valita oikeusjutun voittajaksi suosikkinsa tuosta ”kilpailusta”. Tästä kannasta poiketen näen, että tuomariston rooli oli mitä merkittävin, sillä sen käsissä oli antaa syyteylle tuomio tai jättää se antamatta.

Oletan, että valamiehet puntaroivat asian oikeudenmukaiseen ratkaisemiseen liittyviä seikkoja yhteiskunnan ja omien arvojensa kautta pikemmin kuin tyytyivät arvioimaan, kuka areenalla oli selvinnyt voittajana. Osa tutkijoista näkeekin oikeussalin laillisen rangaistuksen näyttämönä. Tämän kannan edus-

tajien mukaan valamiehistöt noudattivat kaikessa laillisuusperiaatetta (Forsdyke, 2018, s. 184). Erityisesti Edward M. Harris on puolustanut kantaa lukuisissa artikkeleissa (esim. Harris, 2006). Myös Gabriel Herman (2006, *passim*) uskoo, että lain noudattaminen ja toisten kunnioittaminen kuuluivat ateenalaisen sisäistämään moraaliseen käyttäytymiskoodistoon. Herman näkee ateenalaisen reagoineen loukkauksiin kääntämällä toisen posken. Tutkijoiden keskuudessa yleisempi ajatus on, että ateenalaisen vapaan miespuolisen kansalaisen kuului vastata loukkaukseen loukkauksella (esim. Lateiner, 2017; ks. myös Kuokkanen, 2021). Itse en näe syytä valita näiden kahden vaihtoehdon – henkilökohtaisten motiivien tai laillisuusperiaatteen – väliltä ja olettaa, että laillisuuden noudattaminen sulkisi pois tunteiden ja muiden ei-juridisten seikkojen merkityksen oikeudenkäynneissä. Sen sijaan ajattelen, että kostonhalu ja institutionalisoitu, laillinen rangaistus elivät rinta rinnan klassisessa Ateenassa. Olen täysin samaa mieltä Douglas Cairnsin (2015, s. 665) kanssa, että modernia käsitteistöä myötäilevä kahtiajako ”koston” ja ”rangaistukseen” on ateenalaisia arvoja tutkittaessa paitsi hyödytön, myös harhaanjohtava.

Edellä esitettyä taustaa vasten paneudun alla mielentilan, tahallisuuden ja motiivien merkitykseen klassisen Ateenan oikeusjärjestelmässä, laeissa ja tuomioistuimissa. On selvää, että nykyaikainen oikeustieteellinen terministö ei aina istu saumattomasti antiikin aikaisiin käytäntöihin, ja että ”mielentila” ja ”tahallisuus” ovat käsitteitä, joilla on tietty merkitys modernissa oikeudenkäytön kontekstissa. Välttääkseni anakronismin vaaroja haluankin korostaa, etten käytä artikkelissani näitä käsitteitä modernista oikeustieteestä tutulla tavalla. Ymmärrän mielentilan henkiseksi tilaksi, johon liittyi tunteita ja asen-

teita, kuten kostonhimo tai paremmuudentunto. En siis viittaa ”mielentilalla” mielisairauteen tai syyntakeisuuden asteisiin, vaan pikemminkin pyrin hahmottelemaan, miten asenteita ja jopa aikomuksia sisältäneen henkisen tilan suhde moraaliseen vastuuseen ymmärrettiin antiikin Ateenassa. Tahallisuudella taas viitataan ennen kaikkea teon tarkoituksellisuuteen. Anakronismin karikoiden kiertämiseksi tarkennettakoon myös, että antiikin kreikkalaiset henkirikossyytteet eivät luonnollisestikaan olleet samanlaisia kuin esimerkiksi nyky-Suomen rikosnimikkeet eli murha, tappo, surma, kuolemantuottamus ja lapsensurma. Edelleen antiikin ateenalainen oikeus ei noudattanut Babylonian muinaisen kuninkaan Hammurabin (ja sittemmin Moosesen) lakina tunnettua ”silmiä silmästä, hammas hampaasta” -periaatetta eli talioperiaatetta, jonka tarkoitus oli rajoittaa kosta ja näin varmistaa, että rangaistus oli oikeasuhtainen rikkomukseen verrattuna (Ylikangas, 1983, s. 24).

On sanomattakin selvää, että antiikin Ateenassa syytetyille ei tehty nykyisen kaltaisia lääketieteellisiä mielentilatutkimuksia, joihin sisältyy syytetyn elämänhistorian selvittäminen. Moderneissa yhteiskunnissa mielentilatutkimus tehdään, jotta saadaan selville, miksi rikoksentekijä teki kuten teki, jonka jälkeen tuomioistuin pohtii syytetyn tahdonvapauden ja syyntakeisuuden astetta. Suomessa tehtävien mielentilatutkimusten kolmiportainen asteikko (syyntakeinen, alentuneesti syyntakeinen, syyntakeeton) vaikuttaa rikoksesta annettavaan tuomioon. Tällaista asteikkoa ei antiikin Ateenassa ollut, mutta Platon visioi *Laeissa* (864d), että ilmeisen mielisairaantuneet ihmiset tulee jättää tuomitsematta rangaistukseen, vaikkakin heidän tulee hyvittää aiheuttamansa vahinko. On epäselvää, missä määrin tämä käytäntö päti historialliseen Ateenaan. Edelleen Platonin mukaan

mielipuolisuutta on monenlaista. Varsinaisen lääketieteellisen mielisairaudesta ohella hän tunnistaa huonosta luonteesta ja kasvatuksesta johtuvan mielipuolisuuden, joka ilmenee esimerkiksi riidanhaluisuutena ja äkkipikaisuutena (*Lait*, 934d). Jälkimmäisen mielipuolisuuden aiheuttamiin rikoksiin Platon tarjoaa lääkkeeksi rangaistusta, joka tähtää luonteen parantamiseen. Lääketieteellisen mielipuolisuuden aiheuttamat rikokset taas saavat jäädä rangaistuksetta (ks. Ahonen, 2014, s. 60, 63).

Yllä esitetyistä varauksista huolimatta klassisessa Ateenassa oli tiettyjä vastaavuuksia moderneihin lakeihin, sillä, kuten alla käy ilmi, Ateenan laeissa erotettiin toisistaan harjattu murha ja pikaistuksissa tehty henkirikos. Toisaalta tavallinen pahoinpitely erotettiin *hybriksen* hurmassa ja harhassa tehdystä väkivallasta. Kysymys kuuluu: Vaikuttivatko teon motiivi ja tarkoituksellisuus annettuihin tuomioihin? Tekivätkö jotkin mielentilat, asenteet tai motiivit rikoksesta tuomioistuinten silmissä erityisen tuomittavan ja rikollisesta erityisen vaarallisen? Entä millainen painoarvo syytetyn mielentilalla ja rikkomuksen tahallisuudella oli tuomioistuinten jäsenten mielissä tuomioista päätettäessä? Mielentilan ja tunnottoman piittaamattomuuden yhteydessä keskeiseksi käsitteeksi nousee *hybris*, joka oli Ateenan laissa kielletty.

AINEISTO JA MENETELMÄT: DRAKONISTA PLATONIIN

Analysoin alla mielentilan roolia ja retoriikkaa ateenalaisissa laeissa sekä tuomioistuinten edessä pidetyissä oikeuspuheissa. Tämän artikkelin kysymyksenasettelun kannalta tärkeimpiä lakeja ovat yhtäältä Drakonin henkirikoslait, toisaalta Solonin lait sekä Platonin teoksessaan *Lait* hahmottelema ihanneval-

tion lainsäädäntö. Henkirikoslakeja käsitte-
len tahallisuuden ja saastumisen kannalta,
Solonin lakeja ja runoja taas *hybriksen* kan-
nalta. Platonin *Lakeja* käytän täydentävänä
aineistona muun muassa rankaisemisen ta-
voitteita tutkittaessa. Pohjustamalla Solonia
ja *hybris*-lakia Drakonin henkirikoslaeilla
pyrin kiinnittämään huomiota yhtäältä tahal-
lisuuden ja aikomuksen, toisaalta uskonnolli-
suuden merkitykseen arkaaisessa ja klassi-
sessa Ateenassa. Uskonnolla oli erittäin mer-
kittävä rooli klassisen Ateenan yhteiskunnal-
lisessa elämässä, ja uskonto, laki ja politiikka
olivat kietoutuneet erottamattomasti yhteen
(esim. Harris, 2015, s. 19, 20). Tämä näkyy
esimerkiksi lakienkin välittämässä pyrki-
myksessä välttää saastumista (ks. alla).

Lakeja kirjoitettiin Ateenassa muistiin ensi
kertaa, kun Drakon säätö lakinsa vuonna n.
621 eaa. Drakonin lakikokoelmassa lähes
kaikkien rikosten seuraamus oli kuolema.
Plutarkhos (*Solon* 17.1–2), joka eli 600
vuotta Solonin jälkeen, kertookin, että Dra-
konin lakeja ”– – ei ollut kirjoitettu mus-
teella, vaan verellä – –”. Drakonin henkilöstä
ei tiedetä juuri mitään. Usein on arveltu, että
yksi syy Drakonin lakien laatimiseen oli Ky-
lonin vallankaappausyritys (Gagarin, 2008, s.
94). Olympian kisojen voittaja Kylon oli yrit-
tänyt kaapata vallan Ateenassa vuonna 630-
luvulla eaa. huonolla menestyksellä. Akropo-
liin piiritykseen päättynyttä vallankaappaus-
yritystä seurasi verilöyly, kun Kylonin liittolai-
set surmattiin, vaikka he olivat hakeneet
turvaa alttareilta ja heidän henkensä oli lu-
vattu säästää. Turvananojen tappaminen alt-
tarille oli vakava uskonnollinen rikkomus ja
tapahtuneen seurauksena tappamisesta vas-
tuussa olleen Megakleen suku (alkmeonidit)
kirottiin ja karkotettiin. Kuten Gagarin
(2008, s. 95) toteaa, on kuitenkin epäselvää,

miten lakien muistiin kirjoittaminen olisi aut-
tanut ratkaisemaan tilanteen. Nykyään Dra-
konin laeista tiedetään lähinnä henkirikoksia
koskenut laki, joka lienee ollut voimassa
vielä klassisena aikanakin. Meille on säilynyt
Drakonin henkirikoslain vuonna 409/8 eaa.
kiveen kirjoitetun version teksti (*IG I³ 104*),
joskin katkelmallisena. Se löytyy digitoituna
Inscriptiones Graecae -sivustolta, johon on
koottu antiikin kreikkalaisia piirtokirjoituk-
sia¹.

Vuonna 594/3 eaa. Ateenan lakeja uudista-
maan kutsuttiin valtiomies ja runoilija Solon,
jonka jälkimaailma tuntee yhtenä antiikin
seitsemästä viisaasta ja ateenalaisen demo-
kratian isänä. Tietävästi syynä uudistajaksi
kutsumiseen oli se, että yhteiskunnallinen ti-
lanne oli polarisoitunut valtaapitävän jalo-
sukuisen, maata omistavan ylimystön (kr. *eu-
patridai*) ja talonpoikien välillä, ja tilanteelle
kaivattiin ratkaisijaa. Tässä tilanteessa Solon
nimitettiin eräänlaiseksi välittäjäksi. Hän
asemoi itsensä osapuolten eli maata omista-
van ylimystön ja talonpoikien väliin, mistä
hän myös runoissaan kirjoitti. Uudistustensa
jälkeen hän lähti Ateenasta kymmeneksi vuo-
deksi ja määräsi jättämään lait koskematto-
miksi tuoksi aikaa. Solon jätti Drakonin hen-
kirikoslait voimaan, mutta uudisti muut Atee-
nan lait (Plutarkhos, *Solon* 17.1–2). Tärkeim-
piin uudistuksiin lukeutui muun muassa va-
rallisuusluokkauudistus, jonka myötä kansa-
laisysoikeudet alkoivat määräytyä varallisuuden
mukaan, kun aiemmin syntyperän merki-
tys oli ollut ratkaiseva. Solon myös rajoitti
Areiopagi-neuvoston ja sitä kautta ylimystön
valtaa. Erittäin merkittävä oli myös velkoja
koskenut uudistus (kr. *seisakhtheia*), joka si-
sälsi muun muassa henkilöpanntien kieltämi-
sen ja lopetti velkaorjuuden. Tällä uudistuk-
sella Solon helpotti talonpoikien asemaa.

¹ Ks. [http://telota.bbaw.de/ig/digitale-edit-
ion/inschrift/IG%20I%C2%B3%20104](http://telota.bbaw.de/ig/digitale-edit-ion/inschrift/IG%20I%C2%B3%20104)

Tärkeä uudistus oli myös *grafê*-järjestelmä eli oikeus nostaa syyte yhteisön puolesta, mikä antoi kenelle tahansa halukkaalle ateenalaiselle mahdollisuuden nostaa syytteen lakien rikkojaa vastaan. [Pseudo-]Aristoteles kertoo teoksessa *Ateenalaisten valtiomuoto* (*Athênaiôn Politeia* 9.2, ei suomennettu), että Solonin lait olivat epäselviä ja ristiriitaisia ja jättivät paljon tulkinnanvaraa tuomioistuille (ks. myös Osborne, 1985, s. 43). Solonin lakeja ei ole säilynyt, vaan kaikki viittaukset niihin ovat mainintoja myöhemmissä kirjallisissa lähteissä. Myös Solonin kirjoittamia runoja on säilynyt myöhempien kirjallisten lähteiden välityksellä. Säkeitä on säilynyt noin 300 ja niistä suurin osa on elegioita. Käytän alla lähteenä näitä ennen suomentamattomia runoja.

Tärkeä lähde ateenalaisten lakien suhteen on myös filosofi Platonin laaja myöhäisteos *Lait* (*Nomoi*). Teoksessa pohditaan lakeja mallivaltion näkökulmasta, mutta siinä esitetyt lait perustuvat Platonin aikana eli 300-luvulla eaa. voimassa olleisiin säädöksiin ja käytänteisiin. Kuten Marke Ahonen (2014, s. 58) toteaa, *Laeissa* hahmoteltu yhteiskuntajärjestys ei kuitenkaan ole demokraattinen, vaan siinä viisaat lainsäätäjät pyrkivät hallitsemaan vähemmän viisasta väestöä. *Laeissa* kolme henkilöä, spartalainen Megillos, kreetalainen Kleinias ja nimetön ateenalainen vieras kuljeskelevat Kreetalla ja käyvät keskusteluja siitä, miten asiat olisi parasta järjestää mallivaltiossa nimeltä Magnesia. Siinä missä Platon oli aiemmassa *Valtio*-teoksessaan hahmotellut kaikkein parasta ihannevaltiota, *Lait* esittelee ”toiseksi parasta” valtiomallia (*Lait* 739e, 875a–d; ks. myös Thesleff, 1999, s. 385; Ahonen, 2014, s. 58). Platonin *Valtiossa* valta oli luotettu tehtävänsä koulutettujen filosofihallitsijoiden käsiin, mutta *Laeissa* hallitsijan virkaa toimittavat lait, joita kansalaiset noudattavat, koska ovat sisäistäneet ne.

Tämän vuoksi jokaista lakia tulee Platonin mukaan edeltää eräänlainen esipuhe, jossa selitetään lain tarkoitus. Näin siksi, että Platonin mielestä kansalaisten ei pidä totella lakeja rangaistuksen pelossa vaan siksi, että he ymmärtävät, että lait on tarkoitettu ihmisten parhaaksi (Ahonen, 2014, s. 58–59).

Käytän lähdeaineistona myös oikeuspuheita. Oikeuspuheita on säilynyt melko paljon muun muassa siksi, että myöhäisantiikissa niitä tutkittiin retorisen loistokkuutensa vuoksi. Osa säilyneistä oikeuspuheista on puolustuksen, osa syyttäjän laatumia. Harvoissa tapauksissa molempien osapuolten puheet ovat säilyneet. Yhtä kaikki oikeuspuheille on yhteistä se, että niissä pyritään vakuuttamaan valamiehistö oman kannan oikeellisuudesta. Oikeuspuheet eivät tarjoa kattavaa kokonaiskuvaa ateenalaisesta oikeudenkäytöstä, mutta ne tarjoavat havainnollisia esimerkkejä oikeudellisista ilmiöistä, päättelystä ja ajattelutavoista. Oikeudenkäynnissä osapuolet pitivät puheensa itse valamiehistön edessä. Valamiehistö koostui sadoista, joskus tuhansistakin arvalla valituista kansalaisista, ja puheenvuorot vaativat poliittista puhetaitoa enemmän kuin juridista argumentointia. Ylipäätään oikeudellista puolta ei erotettu poliittisesta eikä moraalisesta (Strömholm, 1989, s. 26, 27). Kansantuomioistuimet ratkaisivat tuomiot henkirikostuomioita lukuun ottamatta. Henkirikostuomioista päättivät erilliset erityistuomioistuimet. Harkitusta murhasta, tahattomasta henkirikoksesta ja henkirikoksen yrityksestä sekä oikeutetusta, lainmukaisesta surmasta tuomittiin kustakin omassa erityistuomioistuimessaan ([Pseudo-]Aristoteles, *Athênaiôn Politeia* 57.3–4; Demosthenes 23.22–61). Myös maanpaon aikana tahattomaan henkirikokseen syyllistyneitä varten oli oma erityistuomioistuimensa. Tällaisessa tapauksessa

syytetyn tuli seisoa veneessä rannikon ulkopuolella ja vastata syytteisiin astumatta Attikan maaperälle. Näin toimimalla vältyttiin saastumiselta. Myös eläinten ja elottomien esineiden aiheuttamien kuolemien katsottiin saastuttaneen koko yhteisön ja niidenkin aiheuttamista kuolemantapauksista vastasi erityistuomioistuimien. Jos eloton esine, kuten kivi, oli aiheuttanut kuoleman, se heitettiin Attikan rajojen ulkopuolelle, sillä sen katsottiin saastuneen (Aiskhines 3.244; Harris, 2020; Sealey, 2006). Myös Platonin *Laeissa* noudatellaan näitä saastumiseen ja puhtauteen liittyviä käytäntöjä.

Tunteisiin ja mielikuviin vetoaminen oli yleinen taktiikka oikeussaliretoriikassa. Kuten yllä on jo käynyt ilmi, oikeuspuheissa hyödynnettiin laajalti yleisesti tiedossa olevia asioita eli ruodittiin henkilöä hänen maineensa perusteella. Maine puolestaan rakentui huhujen ja juorujen (kr. *fēmē*) välityksellä (S. Lewis, 1996, s. 13; Hunter, 1990, s. 300; Eidinow, 2016). Huhupuheeseen suhtauduttiin usein jumalallisena totuutena ja huhupuheen personifikaatiolla oli mahdollisesti jopa oma alttari Ateenassa (S. Lewis, 1996, s. 12, 13). Juorujen kautta yhtäältä vahvistettiin olemassa olevia arvoja, toisaalta sanktioitiin niitä, jotka toimivat yleisesti hyväksytyjen normien vastaisesti (Hunter, 1990, s. 300, 322). Ateenalaiset oikeuspuheet ovat oivallisia lähteitä juorujen aiheiden suhteen, sillä niissä pyrittiin tuhoamaan vastapuolen julkinen maine. Siksi oikeuspuheissa reviteltiin usein vastustajan yksityiselämän skandaaleilla. Tyypillisiä juoruilun aiheita olivat henkilön julkinen toiminta ja tuhlaileva kuluttaminen, sotapalveluksen laatu, sukulaisten – etenkin omien vanhempien – kohtelu, perinnön hoitaminen, lähipiirin kunniallisuus, (erityisesti seksuaalinen) käyttäytyminen, luonteenlaatu, asema kansalaisena sekä aikai-

sempi toiminta. Vastustajan maineen tuhoamiseen tarkoitettu materiaali ei useinkaan liittynyt käsillä olleeseen tapaukseen, vaan puhujat kaivelivat mennyttä ja nykyistä epäsovivaa käytöstä (Hunter, 1990, s. 305, 306, 310 ja 324–325). Toisin kuin nykyään, tällaista materiaalia pidettiin asiaankuuluvana (Lanni, 2005, s. 112 ja *passim*).

TAHALLISUUS JA SAASTUMINEN

Drakonin laeissa tehtiin ero tahallisen ja tahattoman henkirikoksen välillä. Harkitusta murhasta rangaistus oli kuolema ja omaisuuden takavarikointi. Jos syytetty lähti Attikasta ennen kuin tuomiosta äänestettiin (mikä oli varsin yleinen käytäntö: esim. Gagarin, 2008, s. 96), tuomio oli elinikäinen maanpako. Toisaalta tahattoman kuolemantuottamuksen rangaistus oli maanpako ilman omaisuuden menetystä, ja paluu karkotuksesta oli mahdollinen, mikäli uhrin sukulaiset armahtivat tappajan ja asiaankuuluvat puhdistautumisrituaalit oli suoritettu (Demosthenes 23.72; 37.59; ks. myös Harris, 2020). Myös 300-luvulla vaikuttanut puhuja Demosthenes (23.72) kertoo, että tappoon syylistyneen tuli “lähteä osoitettua tietä pitkin, tietynä osoitettuna aikana, ja olla maanpaossa kunnes joku uhrin sukulainen antaa hänelle anteeksi”. Ero tahattoman ja harkitun henkirikoksen välillä siis säilyi myöhemminkin. Platonin Ateenalainen puolestaan määrää *Lakien* yhdeksännessä kirjassa harkitusta murhasta aina kuolemantuomion, mutta pikaistuksissa tehdystä taposta väliaikaisen karkotuksen. Hän kaavailee, että harkitsematta tehdystä raivopäisestä surmasta karkotuksen kesto on kaksi vuotta ja harkitusta intohimorikoksesta kolme vuotta (867c4–d5; vrt. 866d–e ja 867b). Idea on, että tilapäinen karkotus hillitsee rikollisen suuttumistaipumusta (Ahonen, 2014, s. 61).

Drakonin henkirikoslain ensimmäisen kohdan mukaan tappajan oli lähdettävä maanpakoon riippumatta siitä, oliko hän tappanut tahallaan vai vahingossa (Gagarin, 2008, s. 96). Yleensä ottaen sekä tahallisen että tahattoman henkirikoksen katsottiin aiheuttavan koko yhteisöä koskeneen uskonnollisen saastumisen, josta puhdistautuminen vaati rituaalisia toimenpiteitä. Siitä alkaen, kun henkirikossyyte oli saapunut viranomaisille, syytetyn piti pysyä poissa muun muassa pyhiltä paikoilta ja uhritoimituksista (Demosthenes 20.158; Antifon 6.36; [Pseudo-]Aristoteles, *Athênaiôn Politeia* 57.4), jotta välttyttäisiin saastumiselta.

Saastumisen välttämiseksi henkirikosoikeudenkäynnit myös pidettiin aina ulkoilmassa (Antifon 5.11; ks. myös Harris, 2015, s. 11, 12). Kaupunki katsottiin saastuneeksi niin kauan kuin murhaaja kulki vapaana (esim. Parker, 1983; Kaimio, 1998, s. 24–28; Harris, 2015). Saastuneena kaupunki oli altis kaikenlaisille jumalten aiheuttamille katastrofeille, kuten luonnonmullistuksille ja kulkutaudeille. Ylipäättään moraalisten rikkomusten ajateltiin aiheuttavan häiriöitä, kuten kulkutauteja ja luonnonmullistuksia eli myrskyjä, maanjäristyksiä ja katovuosia (Hesiodos, *Työt ja päivät*, 225–237; Homeros, *Ilias* 16.384–393). Yhteisön ja sen johtajien moraalisen hyvyyden taas ajateltiin tuovan mukanaan hedelmällisyyttä ja hyviä säitä (Homeros, *Odysseus* 19.109–114). Jumalperäisten, uskonnollis-sosiaalisten normien rikkomisen nähtiin aiheuttavan vakavaa saastumista (Petrovic, 2016, s. 31, taulukko 0.1) ja siis altistavan koko yhteisön erilaisille katastrofeille. Ajatus henkirikoksen aiheuttamasta saastumisesta liittyy näihin uskonnollis-moraalisiin perinteisiin käsityksiin, ja aiheeseen vielä satoja vuosia myöhemminkin liittyneet säännöt kertovat syyllisyyteen ja

moraaliseen vastuuseen liittyneistä käsityksistä (Harris, 2015, s. 20, 22).

Oli kuitenkin tilanteita, joissa surmaaminen katsottiin oikeutetuksi. Tällöin saastumista ei tapahtunut ja tappaja oli syyllisyydestä ja saastumisesta vapaa (Demosthenes 20.158; Lykurgos 1.125; ks. myös Harris, 2020). Surma hyväksyttiin, jos surmaajan kimppuun oli hyökätty väijyksistä, jos hän havaitsi pariaikaa meneillään olevan varkauden tai jos hän oli yllättänyt surmatun harrastamassa (suostumuksellista tai ei-suostumuksellista) seksiä vaimonsa, äitinsä, sisarensa tai tyttärensä kanssa tai sellaisen jalkavaimon kanssa, jonka kanssa hänen oli tarkoitus hankkia vapaita lapsia ([Pseudo-]Aristoteles), *Athênaiôn Politeia* 57.3; Lysias 1.30; ks. myös Harris, 2020). Surmaaminen katsottiin oikeutetuksi myös tilanteessa, jossa urheilija surmasi kisoissa kilpailijansa (Demosthenes 23.53–55, 23.60) ja sama ilmeisesti päti lääkäriin, joka vahingossa surmasi potilaansa, vaikka tarkoitus oli parantaa. Myös yöllä iskeneen varkaan sai surmata ja sotilasta pidettiin syyttömänä, jos hän taistelun tuoksinassa surmasi erehdyksessä vihollisen sijaan oman miehen. Edelleen demokratian palauttamisen yhteydessä vuonna 403 eaa. annettiin lupa tappaa tyranniksi aikovat, demokratian kukistamista suunnittelevat ja maanpetosta hautovat (Lykurgos 1.125; Demosthenes 20.159; ks. myös Harris, 2020).

Vaikka kaikenlaisiin henkirikoksiin suhtaututtiin vakavasti niiden aiheuttaman uskonnollisluontoisen saastumisen vuoksi, oli saastumisessa aste-eroja. Harrisin (2015, s. 21) mukaan saastumisen aste-erot vastasivat henkirikoslain lisäksi myös muissa laeissa säädettyjä vastuun asteita. Tämä tarkoittaa, että muustakin kuin henkirikoksesta syytetyn aikeilla ja motiiveilla oli merkitystä annettun tuomion kannalta. Esimerkiksi pahoinpite-

lyssä nähtiin eri asteita sen mukaan, oliko tarkoituksena ollut aiheuttaa vahinkoa. Henkilöä saatettiin syyttää päälle käymisestä pahoinpitelysyytteen nojalla. Toisaalta, jos oli käytetty asetta, syytteenä saattoi olla harkittu haavoittaminen. Henkirikoslakien ohella siis myös väkivaltarikoksissa otettiin huomioon se, oliko toiminta ollut tahallista vai tahatonta. Lisäksi klassisessa Ateenassa tehtiin ero paitsi harkitun murhan ja harkitsemattoman tapon välillä, myös vihan vimmassa tehdyn äkkinäisen väkivallan ja *hybriksen* motiivon väkivallan välillä. Esimerkiksi Demosthenes viittaa Meidiasta vastaan osoitetussa oikeuspuheessaan (21.41) kahdenlaisiin hybristisiin tekoihin. Yhtäältä oli äkkikiikaista loukkaamista, jota saattoi perustella vihanvimmalla, toisaalta jatkuvaa, pitkäkestoisista ja harkittua *hybristä*. Viimeksi mainittuun sisältyy tahallisuutta ja harkintaa.

MIELENTILAN MERKITYS SOLONIN MUKAAN: *HYBRIKSESTÄ* HYVÄÄN JÄRJESTYKSEEN

Solon tähtäsi uudistuksillaan hyvän järjestyksen (kr. *eunomiê*) saavuttamiseen, mistä hän kirjoittaa myös kuuluisassa runossaan (katkelma 4 West, suomennos kirjoittajan):

”— Näin kansan yhteinen onnettomuus tulee itse kunkin kotiin,

sisäpihan portit eivät kykene enää pitelemään sitä

sillä se harppaa yli korkean muurin ja keksii kaikkialta,

sen hoksaamiselta ei välty hänkään, joka yrittää paeta sisätilojen sisimpään sopukkaan.

Nämä asiat sydämeni käskää minua opettamaan ateenalaisille:

huono järjestys tuo kaupunkivaltioon paljon onnettomuutta,

mutta hyvä järjestys osoittaa kaiken hyvin järjestetyksi ja paikalleen sopivaksi,

ja väärintekijät se kietoo tiheästi kahleisiin:

se silottaa karkeudet, panee pisteen kylläiselle itsetyytyväisyydelle, himmentää hybridien,

kuihduttaa harhaisesta mielettömyydestä versoneet kukinnot,

oikaisee väärät tuomiot, ylimielisen käytöksen se

laimentaa; se lopettaa eripuraiset teot,

se lopettaa katkeran riidan vihan, sen vaikutuksesta ovat

kaikki ihmisten asiat kohdillaan ja viisaita.”

Solonin ajattelussa hyvä järjestys voitiin taata vain siten, että kaikki yhdistyivät epäjärjestyksestä vastaan ja suostuivat alistumaan oikeudenmukaisuudelle (*dikê*) mielivaltaisen julkeuden (*hybris*) sijaan. Olen suomentanut kirjaimellisesti ”hyvälakisuudeksi” kääntyvän *eunomiê* -käsitteen ”hyväksi järjestykseksi”, koska ”hyvä järjestys” kattaa sekä lait että ihmiset, jotka niitä noudattavat (tai jättävät noudattamatta). Nähdäkseni ”hyvälakisuus” viittaisi siihen, että ylhäältä alaspäin säädetyt lait riittävät takaamaan hyvinvoivan yhteiskunnan, mutta ”hyvä järjestys” sisältää sekä hyvin säädetyt lait että ihmiset, jotka haluavat sitä noudattaa. Tätä Solon uskoakseni tarkoitti termillä *eunomiê*.

Solonille *hybris* vaikuttaa siis merkinneen oikeudenmukaisuuden ja hyvän järjestyksen

vastakohtaa. *Hybris* esitetään oikeudenmukaisuuden ja lakien vastakohtana myös 400-luvun loppupuolelta peräisin olevan satyyri-näytelmä *Sisyfoksen* katkelmassa, jossa kerrotaan ihmisten säätäneen lait, jotta oikeudenmukaisuus pitäisi *hybristä* orjanaan (Kuokkanen, 2013). Myös Solonia varhaisemmissa lähteissä, kuten paikoin Homeroksella (esim. *Odyseus* 17.487), *hybris* viittasi hyvän järjestyksen vastakohtaan. Samoin esimerkiksi kuorolyyyrikko Pindaroksen (*Olympian oodit* 13.6–10) mukaan Eunomia on *hybriksen* ja kylläisen itsetyytyväisyyden (kr. *koros*) vastustaja ja Oikeuden ja Rauhan sisar. Samaan tapaan 400-luvulla eaa. vaikuttanut lyyrinen runoilija ja kuorolyyyrikko Bakkhylides (13.186–9) esittää hyvän järjestyksen ja kohtuullisuuden tai itsekurin (kr. *sôfrosynê*) ihmistä rajoittavina ja hillitsevinä tekijöinä.

Solon näki hyvän järjestyksen parannuskeinona levottomuuksiin (kr. *stasis*), joita rikkaan ylimystön vallantäyteinen *hybris* aiheutti (ks. myös Hesiodoksen *Työt ja päivät*, 238–247, jonka mukaan yhden miehen *hybriksellä* on katastrofaaliset seuraukset koko yhteisölle). Katkelmassa 9 Solon runoilee (suomennos kirjoittajan):

*”Pilvistä tulee lumen ja rakeiden mahti,
ukkonen kehkeytyy loistavasta salamasta
mutta mahtimiesten vaikutuksesta kaupunkivaltio tuhoutuu*

ja kansa tietämättömyyttään romahtaa yksinvaltiaan orjuuteen.

Liian ylös nostettua ei ole helppoa rajoittaa jälkikäteen – –”

Tätä taustaa vasten ei liene yllättävää, että Solon piti *hybristä* yhteiskunnallisen polarisaation, jopa sisällissodan alkusyynä (J. Lewis, 2004, s. 22). Myös Aristoteles listaa *Politiikan* viidennessä kirjassa (1302b1) *hybriksen* yhdeksi yhteiskunnallisen epävakauden syistä. Nämä *hybrikseen* liittyvät käsitykset heijastavatkin yksilön moraaliseen vastuuseen liittyneitä kysymyksiä ja herättävät kysymyksen normien rikkomisen, sosiaalisen paineen vastustamisen ja yhteisöllisen sääntymisen välisestä vuorovaikutuksesta.

Hybriksen käsite liittyi perinteiseen moraaliseen ohjenuoraan, joka neuvoi, muun muassa jumalten koston pelossa, välttämään liiallisuuksia ja kohtuuttomuutta (esim. Gouldner, 1965, s. 43, 44, 57). Perinteisen kreikkalaisen käsityksen mukaan reviiiriään mustasukkaisesti vahtivat jumalat kostivat, jos kuolevainen pyrki liian korkealle eli jumalten alueelle (esim. Herodotos, *Historiateos* 7.10.1). Edelleen perinteinen ajatus kuului, että *hybris* oli seurausta itsetyytyväisestä yltykylläisyydestä. Soloninkin mukaan liika vauraus aiheutti *hybristä* sekoittaen sellaisen pään, joka ei ollut vaurautta varten valmis ja sopiva (katkelma 6 West).

Hybris miellettiin myös pidäkkeettömyydeksi ja kohtuuttomuudeksi. Toisinaan häpeäntunto (*aidôs*) esitetäänkin antiikin kreikkalaisessa kirjallisuudessa *hybriksen* vastakohtana. Esimerkiksi 700-luvulla eaa. elänyt runonlaulaja Hesiodos kirjoittaa, että ihmisten *hybriksen* vuoksi *Aidôs* ja *Nemesis* (”oikeamielinen tuohtumus”) jättävät ihmiskunnan (*Työt ja päivät* 180–201). Toisaalta *aidôs* esitetään myös ihmisen sisäisenä rajoittavana voimana, eräänlaisena ”omanatuntona”. Ainakin 400-luvulla eaa. vaikuttanut sofist Protogoras tunnisti häpeäntunnon voimaksi, jonka ansiosta yhteisöllinen elämä ylipäättään oli mahdollista. Platonin Protogoras – histo-

riallinen henkilö, mutta Platonin kautta suodattunut – kertoo luomismyytin, jonka mukaan Zeus oli antanut ihmiskunnalle häpeätunnon ja oikeudenmukaisuuden. Toisin kuin muut taidot, nämä oli tarkoitus jakaa tasan kaikkien ihmisten kesken, sillä oikeudenmukaisuuden ja häpeän tuntoa tarvittiin pitämään ihmisyyhteisö koossa – ilman poliittista taitoa ihmiset olisivat kyvyttömiä elämään yhdessä (Platon, *Protagoras* 322c–d). Protagoraan mukaan kaikki eivät kuitenkaan kyenneet ottamaan vastaan näitä ominaisuuksia ja Zeus määräsi, että sen, joka ei kyennyt näitä ottamaan vastaan tuli ”kuolla poliiksen sairauden tavoin” (Platon, *Protagoras* 322d).

Hybris oli hyvin monitahoinen käsite, jonka tarkoitus vaihtelee lähteen ja kontekstin mukaan. Esimerkiksi tragediassa *hybris* ennakoi traagisen sankarin tuhoisaa kohtaloa, mutta oikeussalissa tarkoitus oli alleviivata vastapuolen epäsosiaalisuutta ja potentiaalista vaarallisuutta koko yhteisölle. Aristoteleen (*Retoriikka* 1378b) mukaan *hybris* oli yksi kolmesta vähättelyn muodosta, jotka aiheuttavat vihastumista ja kostonhalua – muut olivat halveksunta ja pahansuopuus. Hän luokittelee *hybriksen* tahalliseksi, toisen häpäisemiseen tähtääväksi loukkaamiseksi, jota motivoi ylemmyyden osoittaminen. Siksi *hybris* olikin hänen mukaansa tyypillistä nuorille ja rikkaille (*Retoriikka* 1378b). *Hybriksellä* viitattiin siis myös nautintoon, jota ylemmyyden osoittaminen tuotti (Aristoteles, *Retoriikka* 1379a). On tavanmukaista erottaa tämä Aristoteleen esittämä *hybriksen* määritelmä muista lähteistä. Kuitenkin Aristoteleen määritelmällä on paljon yhteistä muista lähteistä löytyvien luonnehdintojen kanssa (ks. Fisherin massiivinen monografia (1992), jonka päätehtävä on löytää lajityyppirajat ylittävä määritelmä *hybrikselle*). Fisherin tulkinnasta alkaen *hybris* onkin usein katsottu väkival-

taiseksi teoksi, jota motivoi kunnian riistäminen teon kohteelta. Tämä tulkinta noudattaa Aristoteleen määritelmiä ja olettaa, että *hybriksellä* on aina kohde, jonka kunniaa loukataan. Fisher siis liittää *hybriksen* osaksi kunnian tavoittelun ja häpeän välttämisen kontekstia.

Vaikka kunnian tavoittelulla ja häpeän karttamisella oli tärkeä rooli Ateenan kansalaisten sosiaalisessa elämässä, korostaa toinen tulkinta *hybriksen* merkitystä ylemmyyden tuntoisena asennoitumisena ja taipumuksena, jolla ei välttämättä tarvitse olla erityistä kohdetta. Esimerkiksi Douglas Cairns (1996 ja 2020; vrt. Canevaro, 2018) on todennut, että *hybristä* saattoi olla esimerkiksi myös liian kunnianhimoiseksi miellettyjen ajatusten vaaliminen. Toisaalta MacDowell (1976, s. 18, 30) on tulkinnut *hybriksen* eräänlaiseksi ylijäämäenergiaksi ja ”hengeksi”, joka ”saa ihmiset kiipeämään Mount Everestille vain siksi, että se on siellä”. Tällöin *hybris* näytetään liiallisena kunnianhimonä tai ylikorostuneena kilpailuviettinä. Viettiin liittyy myös historioitsija Ksenofonin kuvaus (*Kyyroksen kasvatus* 7.5.62) *hybristisistä* hevosista, jotka kesyyntyvät kastroitaessa. Sama pätee Ksenofonin mukaan härkiin ja koiriin. Itse näen Cairnsin ja Canevaron tapaan, että ateenalaiset mielsivät *hybriksen* väkivaltaista käytöstä ennustavaksi taipumukseksi, johon liittyi paremmuudentunnetta ja puutteellista itsehillintää ja joka oli uhka yhteisön vakaudelle.

HYBRIKSEN VASTAINEN LAKI

Klassisessa Ateenassa *hybris* oli kielletty lailla (kr. *grafê hybreôs*) (Demosthenes 21.47, suomennos kirjoittajan):

”Jos kuka tahansa syyllistyy *hybriksen* lasta tai naista tai miestä vastaan, oli tämä vapaa

tai orja, tai syyllistyy mihinkään laittomuuteen jotakuta näistä vastaan, kuka tahansa halukas ateenalainen, jolla on siihen oikeus, voi nostaa oikeusjutun tuomioistuimen edessä ––”

Hybris-laki oli arkaaista alkuperää, mahdollisesti Solonin 590-luvulla säätämä (MacDowell, 1976). Vaikka *hybristä* vastaan oli oma lakinsa oli yleistä, että syyte nostettiin pahoinpitelystä pikemmin kuin *hybriksestä*. *Hybriksen* vastaista lakia käytettiin harvoin. Yksi syy saattaa olla, että syyttäjä sai sakot jos syyte ei mennyt läpi. Joka tapauksessa jos se, että *hybris* käsiteltiin julkisena oikeusjuttuna antaa vahvasti ymmärtää, että *hybristä* pidettiin rikoksena koko yhteisöä vastaan (esim. van Wees, 2011, s. 119).

Tiedossa on kaksi tapausta, joissa *hybris*-lakia käytettiin (Isaios 8.41; [Demosthenes] 45.4; ks. myös Osborne 1985, 50), mutta yhtään tuomiota ei tiedetä annetun. Lisäksi on esimerkkejä tapauksista, joissa vedottiin *hybrikseen*, mutta syytettiin pahoinpitelystä (Demosthenes 54 *Kononia vastaan*) ja oikeusjuttuista, joissa oli kyse *hybriksestä*, mutta jotka eivät edenneet oikeussaliin asti (Demosthenes 21 *Meidiasta vastaan*). Meidiaan tapauksessa oli kyse siitä, että Meidias oli lyönyt puhuja Demosthenesta kasvoihin Dionysia-juhilla Demostheneen toimiessa khoregina eli kuoron varustajana. Kononin tapauksessa Demosthenes syyttää puheessaan Kononia pahoinpitelystä, mutta toteaa, että syyte *hybriksestä* olisi ollut aiheellinen. Tapahtumat etenivät siten, että Konon oli hakannut Aristonin ja tämän pojat, kun nämä olivat palaa-massa juhlista. Demostheneen (54.7–9) mukaan väkivaltainen hyökkäys itsessään ei ollut hybridinen teko, vaan pahoinpitely muuttui hybridiseksi siinä vaiheessa, kun Konon

hakkaamisen jälkeen kiekui ja heilutti käsi-
varsiaan kuin kukkotappelun voittaja. *Hybris* siis muodostui Kononin osoittamasta ylemyydetunnosta. Kumpikaan syytteistä ei johtanut *hybris*-tuomioon, sillä Demosthenes tiettävästi tyytyi rahalliseen korvaukseen ja sopi riitansa Meidiaan kanssa ennen tuomiota, ja Ariston puolestaan päätyi syyttämään Kononia pahoinpitelystä, vaikka *hybriksenkin* tunnusmerkit saattoivat täyttyä. Näin ehkä siksi, että näyttö pahoinpitelystä oli vankempi ja tuomio varmempi.

Laissa ei määritelty, mitä laitton *hybris* piti sisällään. Kuten Maarit Kaimio (1998, s. 28–29) on osuvasti huomauttanut, modernissa lainsäädännössä ei katsota tarpeelliseksi määritellä esimerkiksi väkivallan käsitettä, vaan kaikkien oletetaan tietävän, mitä tuolla ilmauksella tarkoitetaan (*hybriksestä* Kaimio, 1998, s. 28–31). Mitä laitton *hybris* sitten piti sisällään? Demostheneen tekstissä viitataan kenen tahansa hybridiseen loukkaamiseen tai ”minkäänlaisen laittomuuden” tekemiseen. Erikoista on, että myös orjat luetaan laissa *hybriksen* mahdollisiksi kohteiksi, sillä yleensä *hybris* nähtiin vapaisiin miehiin kohdistuvana alentuvana käytöksenä. Puhuja Aiskhineen (1.17) mukaan lain tarkoitus oli varoittaa häpäisemästä vapaita miehiä ja muistuttaa, että demokratiassa kansalaisen ei sovi häpäistä ketään, ei edes orjaa. Mirko Canevanon (2018) tulkinnan mukaan laki todennäköisesti kielsi *hybriksen* myös orjia kohtaan siksi, että hybridistä taipumusta pidettiin yleensä ottaen uhkana yhteiskuntarauhalle.

Lakitekstin toinen erikoisuus on sanan *paranomôn* käyttö. Löyhästi tulkittuna *paranomía* viittaa kaikenlaiseen väärintekemiseen, joten sellaisenaan se ei tarkoita mitään yksilöityä. MacDowellin (1976, s. 26, 28) mukaan *grafê hybreôs* olikin suunniteltu vastaamaan sellaisiin väärintekemisiin, joita ei

ollut kielletty kirjoitetussa laissa, mutta jotka kirjoittamattomien sääntöjen mukaan olivat kiellettyjä. Tämän näkemyksen mukaan syy siihen, että *hybris*-lakia käytettiin niin harvoin oli se, että motiivi ja mielentila olivat oikeusistuimen edessä paljon hankalampia todistettavia kuin konkreettiset teot. Toisaalta Nick Fisher (1992, s. 54) ja Hans van Wees (2011, s. 120) ovat sittemmin esittäneet, että *paranomia*-sanana tarkoitus oli tässä yhteydessä alleviivata hybridisten tekojen epäso-siaalista luonnetta.

PLATONIN LAIT JA YKSILÖN YHTEISKUNTAKELPOISTAMINEN

Pyrkikö ateenalainen oikeusjärjestelmä klas-sisella kaudella sitten ennaltaehkäisyyn, pa-rantamiseen vai johonkin muuhun? Atee-nassa ei ollut varsinaista vankilajärjestelmää, vaikka vankilaa käytettiin tutkintavankeus-tarkoitukseen ja kuolemantuomion odottami-seen. Myös valtiolle velkaantuneet vangittiin, kunnes velka oli maksettu. Määräaikaisia vankeustuomioita ei ollut käytössä eikä van-keuden kesto ollut suhteessa rikkomuksen vakavuuteen. Vangitsemiseen ei liittynyt eristämistä eikä kuntouttamispyrkimyksiä (Hunter, 2008, s. 194–197). Vankilalaitoksen sijaan yleisimpiin rangaistuksiin kuuluivat sakko, maanpako ja kuolema. Väärintekijöi-den odotettiin yleensä pakenevan kaupun-gista. Kuuluisimpana tapauksena on teloi-tusta vankilassa odottanut Sokrates, jota ke-hotettiin lähtemään maanpakoon (Platon, *Kriton* 44b–c). Mihin näillä rangaistuksilla pyrittiin? Yksi vastaus on, että rankaisemalla rikollista yhteisö ennen kaikkea suojeli itse-ään. Tämän vuoksi murhaajan kiinni saami-nen ei ollut yhtä tärkeää kuin se, että tämä poistui maasta saastuttamasta sitä. Yhteisö ei

siis niinkään pyrkinyt kostamaan vaan suo-jaamaan itseään muun muassa uskonnolli-sesti määräytyneiltä seurauksilta.

Entä pyrkikö ateenalaisten yhteisö paranta-maan tai kuntouttamaan rikollisia? Danielle Allenin (2000, s. 182) mukaan Platon oli ai-noa, joka painotti lain ja rangaistuksen tehtä-vää epäoikeudenmukaisten sielujen paranta-jana. Platon visioi kolme erilaista vankilaa (ks. Hunter, 2008, s. 194). Ensimmäinen si-jaitsi agoralla ja sinne sijoitettiin suurin osa rikollisista. Tarkoitus oli vangita pahantekijät ja näin rajoittaa heitä. Toinen vankila oli eräänlainen ”rangaistuskeskus”, joka sijaitsi sivistyksen ja kaupungin ulkopuolella eristet-tynä muista. Sinne tuli sulkea esimerkiksi paatuneimmat ateistit. Platon kuvaa *Laeissa* (909a) pahimpia ateisteja parantumattomiksi ja petomaisiksi henkilöiksi, jotka tulee viedä rangaistuskeskukseen ja antaa heidän kärsiä siellä yksin lopun elämäänsä. Pahinta lajia olevaa jumalankieltäjää, vakaumuksellista ateistia, ei yritetä parantaa eikä hän saa olla tekemisissä vapaiden ihmisten kanssa. Kuo-lemansa jälkeen hänen ruumiinsa tulee Plato-nin näkemyksessä heittää valtion ulkopuo-lle ja jättää hautaamatta.

Ylipäätään parantumattomat rikolliset tuli tuomita kuolemaan, mutta parantumisky-kyisten pahat taipumukset pyrittiin Platonin visiossa hälventämään. Tätä varten Platon kehittää kolmatta vankilaa, jota hän kutsuu ”järkiinpalauttamoksi” (kr. *sôfronistêrion*) – Platonin itse keksimä sana, jonka Holger Thesleff (1999, s. 406) suomentaa ”järkiinpa-lautuslaitokseksi”. Sana *sôfronistêrion* tulee kreikan täysijärkisyyteen viittaavasta sanasta *sôfrôn*. Antiikin kreikkalaisissa lähteissä täy-sijärkisen henkilön vastakohtaksi asetui muun muassa sellainen henkilö, joka kärsi *hybriksestä* tai häpeäntunnon puutteesta (Ra-demaker, 2005, s. 257, 258; ks. myös Kuok-kanen, 2020). Kuten Adriaan Rademaker on

huomannut, tervejärkisyys mahdollisti sen, että henkilö ylipäättään kykeni toimimaan moraalisesti toivottavalla tavalla (Rademaker, 2005, s. 252, 253). Lisäksi itsekurin (kr. *sôfrosynê*) harjoittaminen kuului kreikkalaisiin ihanteisiin. Termillä *sôfrosynê* oli useita merkityksiä klassisessa Kreikassa, mutta yleisin ja ateenalaisille tunnistettavin määritelmä liittyi nimenomaan mielihalujen kontrolloimiseen (Rademaker, 2005, s. 7–8). Näin ollen järkiin palauttamisen tarpeessa olivat henkilöt, joilla oli ongelmia mielihalujen hallitsemisen kanssa. *Sôfronistêrionin* ajatuksena olikin pahantekijän järkiin palauttaminen ja kaidalla polulla pitäminen ja sinne tuli sijoittaa kaikki parannettavissa olevat väärintekijät (Hunter, 2008, s. 200, 201; ks. myös Rademaker, 2005, s. 290–291). Esimerkiksi pelastettavissa olevat jumalattomat saavat Platonin visiossa mahdollisuuden palautua järkiinsä viettämillä viisi vuotta *sôfronistêrionissa*. Pelastettavissa oleviksi Platon laskee sellaiset, jotka ovat jumalattomia mielijohdeesta tai typeryyksissään eivätkä vaakaumuksesta. Sen sijaan pelastamisen ulottumattomissa ovat Platonin mukaan älykkäät ja lahjakkaat henkilöt, jotka tietoisesti levittävät jumalatonta harhaoppiaan oman voittonsa ja mielihyvänsä vuoksi, ja joista herkästi tulee agitaattoreita, sofisteja tai tyranneja (908a).

Järkiinpalauttamo tuli Platonin mukaan sijoittaa kaupungin keskustan liepeille, lähelle yöneuvoston kokoontumispaikkaa. Yöneuvosto oli Platonin keksimä kokoonpano, jonka tehtävä oli käydä keskustelemassa vankien kanssa. Järkiinpalauttamoon vangittu henkilö ei saanut tavata ketään muita kuin yöneuvoston jäseniä. Nämä vierailivat säännöllisesti vankien luona tavoitteenaan pelastaa heidän sielunsa. Marke Ahonen (2014, s. 66) näkee tässä uudelleen kouluttamisen ja aivojesun piirteitä. Jos vanki oli viiden vuoden

kuluttua kuntoutunut, hän pääsi takaisin normaalijärkisten ihmisten joukkoon (*Lait* 909a; ks. myös Hunter, 2008, s. 200). Järkiinpalauttamon tavoite oli siis parantaa vanki vangitsemalla hänet ja tarjoamalla hänelle ohjausta. Jos henkilö järkiinpalauttamojakson jälkeen syyllistyi toisen kerran jumalattomuuteen, oli seuraamuksena kuolema.

Platonin rangaistusajattelu oli paitsi reformatiivista, myös lääketieteellistä (Saunders, 1991, s. 354, 139–95; Hunter, 2008, s. 198). Esimerkiksi *Gorgiaassa* (480a5–d7) Platonin Sokrates vertaa tuomaria lääkäriin ja väittää, että rangaistus parantaa kohteensa. Platon ajattelee, että kukaan ei ole paha tahallaan (*Lait* 860d). Näkemys on läheistä sukua sokraattiselle paradoksille ”hyve on tietoa”. Platon myös toteaa *Laeissa*, että yleisen mielipiteen mukaan laissa tulee tehdä ero tahattoman ja tahallisen välillä ja näistä tulee tuomita erilaisiin seuraamuksiin. Hän itse sen sijaan on sitä mieltä, että ero tulee pikemminkin tehdä aiheutetun vahingon ja vääryyden välillä, ja että oikeusprosessissa tulee sekä hyvittää aiheutettu vahinko että parantaa tekijän ”sielun sairaus” (862c–d). Platonin mukaan nämä ovat eri asioita, sillä vahinkoa voi aiheuttaa, vaikka tarkoitus olisi hyvä. Toisaalta pahat tarkoitukset eivät aina johda vahingon aiheuttamiseen. Oikeudenmukaisetkin teot voivat johtaa vahingon aiheuttamiseen, jos tekijä on tietämätön tai toimii valheellisen uskomuksen perusteella. Kaksinkertaista tietämättömyyttä onkin Platonin mukaan tietämättömyys, johon yhdistyy kuvitelma siitä, että tietää. Platon jakaa tämän kaksinkertaisesti tietämättömien ryhmän kahtia: niihin, joilla on voimaa ja valtaa ja niihin, joilla ei ole. Edellisen ryhmän tekemiset ovat potentiaalisesti katastrofaalisia, jälkimmäisen eivät (863d). Edelleen kaikki rikkomukset voidaan tehdä joko salassa tai avoi-

mesti ja Platonin mukaan yleensä salaa toimivat ovat pahimpia (Ahonen, 2014, s. 59–60; Saunders, 1991, s. 187–192).

LOPUKSI

Klassisessa Ateenassa henkirikosoikeudenkäynneissä teon tahallisuudella oli merkitystä tuomion kannalta: harkitusta murhasta tuomio oli aina ankarampi kuin tahattomasta kuolemantuottamuksesta. Toisaalta uskonnolliselta kannalta surmateon tahallisuudella tai tahattomuudella ei ollut merkitystä, sillä henkirikoksen katsottiin johtavan lähes aina yhteisölliseen saastumiseen. Näin ollen surmatyön tahattomuus ei aina vapauttanut (uskonnollisesta) vastuusta. Yhteisön piti puhdistautua riippumatta siitä, oliko surmatyö ollut harkittu vai harkitsematon. Robert Parke- rin (1983) mukaan saastumiseen liittyvät uskonnolliset käsitykset haihtuivat pikkuhiljaa oikeusistuimien kehityksen myötä ja katosivat kokonaan 300-lukuun eaa. mennessä (vrt. Arnaoutoglou, 1993; Sealey, 2006). Itse en kuitenkaan näe syytä uskoa, että ajatus uskonnollisesta saastumisesta olisi väistynyt. Samaa mieltä on Harris (2015, s. 19), jonka mukaan on harhaluuloa kuvitella, että ateenalainen yhteiskunta kehittyi primitiivisestä vaiheesta ”irrationaalisine” uskomuksineen edistyneemmälle, ”rationaaliselle” asteelle. Katson Harrisin tavoin, että uskonnollisuus ja kehittynyt yhteiskunta- ja oikeusjärjestelmä eivät ole toisensa poissulkevia vaihtoehtoja, vaan nämä kaksi ulottuvuutta vaikuttivat klassisessa Ateenassa rinta rinnan. Uskonnon merkitys näkyikin sekä ateenalaisissa henkirikoslaeissa että *hybriksen* vastaisessa laissa. Henkirikoksissa siten, että surmatyö johti yhteisön saastumiseen ja vaati uskonnollisia puhdistautumismenoja, *hybris*-laissa taas *hybris*-käsitteen voimakkaiden uskonnollis-

ten merkitysten kautta – vastuuttoman, piittaamattoman yksilön pelättiin vetävän jumalten rangaistuksen koko yhteisön päälle.

Edellä esitetyn valossa vaikuttaa siltä, että hybridisen tunnettomia, piittaamattomia miehiä pidettiin yhteiskuntakelvottomina, sillä he olivat vaarallisia koko yhteisölle. Kenties tällaisia henkilöitä pidettiin parantamattomina ja yhteisölle vaarallisina, mutta oikeusjärjestelmä oli melko hampaaton heitä vastaan. Kuten edellä on nähty, *hybris* viittasi tunnottomuuteen ja piittaamattomuuteen, joiden valtaapitävissä esiintyessään pelättiin aiheuttavan tuhoa koko poliittiselle yhteisölle. *Hybriksen* käsitteessä yksilön moraalinen ja sosiaalinen vastuu linkittyi uskontoon koko yhteisöä kohtaavien katastrofien uskonnollis- peräisen pelon kautta. Myös tahallisuuden ja harkinnan merkitys näkyy sekä henkirikos- että *hybris*-laissa: molemmissa tuomittiin tahallisuudesta ja hoidettiin saastumista tai sen pelkoa. Ateenalainen yhteisö tekikin eron yhtäältä pahoinpitelyn, toisaalta *hybriksen* motivoimana tehdyn väkivallan välille.

Hybriksen vastaiseen lakiin liittyi ajatus nimenomaan tahallisesta loukkaamisesta. *Hybris* oli Aristoteleen ja Demostheneen mukaan aina tahallista. Kyseessä oli siis valittu asenne, joka ennakoி paha koko kaupunkivaltiolle. Aristoteleen mukaan *hybris* tarkoitti ylemmyyden osoittamisesta ja toisen loukkaamisesta saatua mielihyvää. *Hybrisellä* viitattiinkin ainakin oikeuspuheissa myös motiiviin ja asenteeseen. Vaikuttaisikin siltä, että ainakin oikeudellisessa kontekstissa *hybris* saatettiin mieltää asenteeksi ja eräänlaiseksi raskauttavaksi motiiviksi teon taustalla. Hybridisen ja ei-hybridisen väkivallanteon välinen ero saattoi olla tekijän asenteessa ja mielentilassa (ks. myös Kuokkanen, 2021, s. 41–42; Kaimio, 1998, s. 28–31). Kuitenkin *hybristä* lienee ollut vaikeaa, ellei mahdotonta näyttää toteen. Toisaalta

faktojen toteen näyttäminen ei useinkaan painanut valamiehistön vaa'assa yhtä paljon kuin syytetyn luonne, persoonallisuus ja henkilöhistoria. Monet lait olivatkin niin avoimesti muotoiltuja, että valamiehistön harkinnalle jäi paljon tilaa syyllisyydestä ja tuomiosta päätettäessä. Näin ollen valamiehistöt saattoivat ottaa syytetyn maineen, elämäntyylin ja koko henkilöhistorian huomioon tuomiosta päättäessään. Tuomiolla siis oli henkilön koko persoona mielentiloineen ja asenteineen.

Ajateltiin, että mielentila voi olla korjattavissa tai parannettavissa? Platonin filosofisessa ajattelussa vääryyteen hairahtuneen luonnetta voi kasvattaa esimerkiksi väliaikaisella karkotuksella tai määräaikaisen vankeuden ja valistavan keskustelun tai suostuttelun yhdistelmällä. Sen sijaan perustavanlaatuisesti vääränlainen, paha ihminen ei Platonin mukaan ollut parannettavissa ja hänet tuli omaksi ja yhteisön parhaaksi tuomita kuolemaan. Tutkijat ovat pitkälti yksimielisiä siitä, että rangaistuksella ei nähty kuntouttavaa vaikutusta filosofisten pohdintojen ulkopuolella, vaan että vallinnut yleinen mielipide oli oikeastaan päinvastainen (Gray, 2015, s. 123, 127). Kuitenkin moraaliseen paranemiseen ja kuntoutumiseen liittyvät ideat ovat voineet saada jalansijaa myös historiallisessa klassisessa Ateenassa ja vuorostaan vaikuttaa Platonin ajatteluun. Platonin filosofian lisäksi rangaistuksen parantavia vaikutuksia käsitteleviä ajatuksia näkyykään muun muassa oikeuspuheissa. Esimerkiksi puhuja Andokides esittää puheessaan (1.144–145) itsensä henkilönä, joka “on oppinut itsekurin ja järkevyyden merkityksen” ja kärsinyt tehtyään virheen. Nähdäkseni voidaan olettaa, että klassisessa Ateenassa ajateltiin laajemmin, että väliaikaisella yhteisöstä karkottamisella voi olla paitsi puhdistavaa vaikutusta

yhteisölle, myös kasvattavaa vaikutusta väärintekijälle (ks. myös Kuokkanen, 2020).

KIRJALLISUUS

- Adkins, A. (1960). *Merit and Responsibility. A Study in Greek Values*. Oxford: Clarendon Press.
- Adkins, A. (1972). *Moral Values and Political Behaviour in Ancient Greece: from Homer to the End of the Fifth Century*. New York: Norton & Company.
- Ahonen, M. (2014). *Mental Disorders in Ancient Philosophy. Studies in the History of Philosophy of Mind 13*. Switzerland: Springer.
<https://doi.org/10.1007/978-3-319-03431-7>
- Allen, D. (2000). *The World of Prometheus: the Politics of Punishing in Democratic Athens*. Princeton: Princeton University Press.
- Arnaoutoglou, I. (1993). Pollution in the Athenian Homicide Law. *Revue Internationale des Droits de L'Antiquité*³, 40, 109–137.
- Cairns, D. (1993). *Aidos: The Psychology and Ethics of Honour and Shame in Ancient Greek Literature*. Oxford: Clarendon Press.
- Cairns, D. (1996). Hybris, Dishonour, and Thinking Big, *Journal of Hellenic Studies*, 116, 1–32.
<https://doi.org/10.2307/631953>
- Cairns, D. (2015). Revenge, Punishment, and Justice in Athenian Homicide Law. *Journal of Value Inquiry*, 49, 645–665.
<https://doi.org/10.1007/s10790-015-9522-9>
- Cairns, D. (2020). Aristotle on Hybris and Injustice. Teoksessa C. Veillard ym. (toim.), *Les philosophes face au vice, de*

- Socrate à Augustin* (s. 147–174). Leiden: Brill.
https://doi.org/10.1163/9789004432390_010
- Canevaro, M. (2018). The Public Charge for Hubris Against Slaves: the Honour of the Victim and the Honour of the Hubristês. *Journal of Hellenic Studies*, 138, 100–126.
<https://doi.org/10.1017/S0075426918000071>
- Cohen, D. (1995). *Law, Violence, and Community in Classical Athens*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511620300>
- Dodds, E. (1971 [1951]), *The Greeks and the Irrational* (7. painos). Berkeley: University of California Press.
- Eidinow, E. (2016). *Envy, Poison, and Death: Women on Trial in Classical Athens*. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/ac-prof:oso/9780199562602.001.0001>
- Fisher, N. (1992). *HYBRIS. A Study in the Values of Honour and Shame in Ancient Greece*. Warminster: Aris & Phillips.
- Forsdyke, S. (2018). Ancient and Modern Concepts of the Rule of Law. Teoksessa M. Canevaro ym. (toim.), *Ancient Greek History and Contemporary Social Science* (s. 184–212). Edinburgh: Edinburgh University Press.
<https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474421775.003.0007>
- Gagarin, M. (2008). *Writing Greek Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511482779>
- Gouldner, A. (1965). *Enter Plato. Classical Greece and the Origins of Social Theory*. New York: Basic Books.
- Gray, B. (2015). *Stasis and Stability. Exile, the Polis, and Political Thought*, c. 404–146 BC. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/ac-prof:oso/9780198729778.001.0001>
- Harris, E. (2006). *Democracy and the Rule of Law in Classical Athens. Essays on Law, Society, and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511497858>
- Harris, E. (2015). The Family, the Community and Murder: The Role of Pollution in Athenian Homicide Law. Teoksessa C. Ando & J. Rüpke (toim.), *Public and Private in Ancient Mediterranean Law and Religion* (s. 11–35). Berliini/München/Boston: de Gruyter.
https://doi.org/10.1515/9783110367034.1_1
- Harris, E. (2020). Homicide, Greek. *Oxford Classical Dictionary*.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.8098>
- Herman, G. (2006). *Morality and Behaviour in Democratic Athens. A Social History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hunter, V. (1990). Gossip and the Politics of Reputation in Classical Athens. *Phoenix*, 44(4), 299–325.
<https://doi.org/10.2307/1088805>
- Hunter, V. (2007). Did the Athenians have a word for crime? *Dike*, 10, 5–18.
- Hunter, V. (2008). Plato's Prisons. *Greece & Rome*, 55, 193–201.
<https://doi.org/10.1017/S0017383508000521>
- Inscriptiones Graecae. <http://te-lota.bbaw.de/ig/digitale-edition/inschrift/IG%20I%C2%B3%20104>
 Viitattu 6.3.2023
- Kaimio, M. (1998). Väkivallan käsite ja kontrolli antiikin Kreikassa. Teoksessa M. Kaimio ym. (toim.), *Väkivalta antiikin kulttuurissa* (s. 13–44). Helsinki: Gaudeamus.

- Kuokkanen, S. (2013). Pahojen aikeiden haltuunotto. Ihmisluonnosta, oikeudenmukaisuudesta ja uskonnon alkuperästä Sisyfos-fragmentissa. *Niin&näin*, 77(2), 107–113.
- Kuokkanen, S. (2016). Tuomiolla *hybris*? Ostrakismos-tuomio, kansalaiskelpoisuuden ehdot ja soveliaan käyttäytymisen rajat 400-luvun eaa. Ateenassa. *Lähde*, 12, 16–44.
- Kuokkanen, S. (2020). Ostracism, Inner Change and the Dynamics of Reintegration in Classical Athens. *Pallas*, 112 (= Laura Loddo (toim.), *Political Refugees in the Ancient Greek World: literary, historical and philosophical essays. Proceedings of the International Conference, Maison méditerranéenne des sciences de l’homme*, Aix-en-Provence, June 16–17, 2017, 67–91. <https://doi.org/10.4000/pallas.21077>
- Kuokkanen, S. (2021). Arvokas eliitti vastaan arvoton rahvas klassisen Ateenan poliittisessa keskustelussa ja ajattelussa. Teoksessa M. Vuorinen (toim.), *Vihapuheen, viholliskuvien ja disinformaation historiaa - vallan ja vastarinnan välineitä* (s. 29–64). *Historia Mirabilis* 13. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Lanni, A. (2005). Relevance in Athenian Courts. Teoksessa M. Gagarin & D. Cohen (toim.), *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law* (s. 112–128). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL0521818400.007>
- Lanni, A. (2016). *Law and Order in Ancient Athens*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139048194>
- Lateiner, D. (2017). Insults and Humiliations in Fifth-Century Historiography and Comedy. *Histos Supplement*, 6, 31–66.
- Lewis, J. (2006). *Solon the Thinker: Political Thought in Archaic Athens*. Lontoo: Duckworth.
- Lewis, S. (1996). *News and Society in the Greek Polis*. Lontoo: Duckworth.
- MacDowell, D. (1976). *Hybris in Athens. Greece & Rome*, 23, 14–31. <https://doi.org/10.1017/S0017383500018210>
- MacDowell, D. (1978). *The Law in Classical Athens*. Lontoo: Thames and Hudson.
- Noussia, M. (2010). *Solon the Athenian: the Poetic Fragments*. Leiden: Brill.
- Osborne, R. (1985). Law in Action in Classical Athens. *Journal of Hellenic Studies*, 105, 40–58. <https://doi.org/10.2307/631521>
- Ostwald, M. (1973). Was there a Concept ἄγραφος νόμος in Classical Greece? Teoksessa E. Lee ym. (toim.), *Exegesis and Argument: Studies in Greek Philosophy Presented to Gregory Vlastos* (s. 70–104). Van Gorcum: Assen.
- Ostwald, M. (1986). *From Popular Sovereignty to Sovereignty of the Law*, Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520909687>
- Pajujoja, J. (1995). *Väkivalta ja mielentila. Oikeussosiologinen tutkimus syyntakeisuussäännöksistä ja mielentilatutkimuksista*. Väitöskirja, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 201. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Parker, R. (1983). *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion*. Oxford: Clarendon Press.
- Petrovic, A. (2016). *Introduction*. Teoksessa A. Petrovic & I. Petrovic (toim.), *Inner Purity and Pollution in Ancient Greek Religion. Vol. I: Early Greek Religion* (s. 1–38). Oxford: Oxford University Press.

- <https://doi.org/10.1093/ac-prof:oso/9780198768043.003.0001>
- Phillips, D. (2007). *Trauma ek pronoias* in Athenian law. *Journal of Hellenic Studies*, 127, 74–105.
<https://doi.org/10.1017/S0075426900001622>
- Rademaker, A. (2005). *Sophrosyne and the Rhetoric of Self-Restraint: Polysemy and Persuasive Use of an Ancient Greek Value Term*. Mnemosyne Supplements 259. Leiden: Brill.
- Saunders, T. (1991). *Plato's Penal Code: Tradition, Controversy, and Reform in Greek Penology*. Oxford: Clarendon Press.
- Sealey, R. (2006). Aristotle, Athenaion Politeia 57.4: Trial of Animals and Inanimate Objects for Homicide. *Classical Quarterly*, 56(2), 475–485.
<https://doi.org/10.1017/S0009838806000474>
- Strömholm, S. (1989). *Länsimaisen oikeusajattelun historia* (Suom. R. Siltala). Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Thesleff, H. (1999). *Esittely ja selitykset*. Teoksessa Platon, *Teokset. Kuudes osa. Lait*. (Suom. M. Itkonen-Kaila, H. Thesleff, T. Anhava & A. M. Anttila, s. 383–409.). Helsinki: Otava.
- Van Wees, H. (2011). The Law of *Hybris* and Solon's Reform of Justice. Teoksessa S. Lambert (toim.), *Sociable Man: Essays on Ancient Greek Social Behaviour in Honour of Nick Fisher* (s. 117–144). Swansea: The Classical Press of Wales.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvv9fm.11>
- Ylikangas, H. (1983). *Miksi oikeus muuttuu. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana* (2. painos). Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

ENGLISH SUMMARY

Suvi Kuokkanen: Deliberately, indeliberately, hybristically: intention and mental state as determinants of violent crime and homicide convictions in Classical Athens

In Classical Athens (ca. 480–330 BCE), the juries were rather free to decide whether a violation of a given law had taken place or not. In this article, I analyse the role and rhetoric of one's mental state in the legal context and weigh the importance of the defendant's motives and intentions for the jurors when deliberating the judgement. I will use Draco's law on homicide, Solon's poems, and law-court speeches as sources. I will also study the healing methods of dangerous mental states in Plato's *Laws*. The central research questions are: Did some mental states make the defendant criminally unaccountable in the eyes of the juries or, vice versa, were there mental states which were believed to make the crime particularly condemnable and the criminal especially dangerous? Did the convictions aim at expiating the crime or rehabilitating the criminal? The moral, social, religious, and legal concept of *hybris* will be of vital importance. With this article, I aim to enhance our understanding on the functions of social control and penal system from the perspective of ancient Athens. I will propose that when determining convictions, the juries both judged on account of the defendant's intent and reacted to pollution caused by the crime.

Keywords: Classical Athens – justice system – violence – mental state – *hybris*

Vankeusmaantieteellinen näkökulma Turun kehruhuoneeseen, 1820–1825

JOHANNA ANNOLA

Turun kehruhuone oli vankila, jonka asukkaat olivat 1820-luvulta lähtien pääasiassa irtolaisuudesta vangittuja naisia. Artikkelit esittelee vankeusmaantieteellisiä tulkintamalleja niukkaan lähdeaineistoon, jota laitoksen hallinto tuotti vuosina 1820–1825. Tutkimustehävänä on selvittää yhtäältä, millaisia toimintaperiaatteita hallinto toteutti laitoksen tiloista päättäessään, ja toisaalta, millaisia toimintamahdollisuuksia nämä tilat loivat vangeille. Artikkelissa esitetään, että vankilatilan eri funktiot toteutuivat samanaikaisesti kerroksina, joiden tiheys vaihteli tilassa ja ajassa. Lisäksi tuodaan esiin laitoksen sairashuone, kirkko ja romanitaustaisille vangeille varattu huone välittävänä alueina, joissa vankien saattoi olla mahdollista käyttäytyä ”normaalista” poikkeavalla tavalla. Artikkelissa todetaan myös, että vankilan tiloissa vietetty aika ei välttämättä jättänyt vankeihin pysyvää kehollista stigmaa, sillä laitoksen olot eivät olleet huonommat kuin köyhällä kansalla keskimäärin ja koska hallinto pyrki välttämään leiman syntymistä.

English summary at the end of the article

Avainsanat: kehruhuone – vankeusmaantiede –
kerroksellisuus – välittävä alue – stigma

Tutkimus on toteutettu Suomen Akatemian rahoituksella.

JOHDANTO

Avaan artikkelissani vankeusmaantieteellisen (*carceral geography*) näkökulman Turun kehruhuoneen toimintaan vuosina 1820–1825. Vankeusmaantieteellä tarkoitetaan ihmismaantieteen sisällä vaikuttavaa tutkimus-suuntausta, joka tutkii vankeuteen liittyviä tiloja, tilallisia käytäntöjä sekä niiden tuottamia kokemuksia ja toimijuuksia. Tila ei ihmis- ja vankeusmaantieteen piirissä ole pelkkä fyysinen ympäristö vaan sitä tuotetaan jatkuvasti uudelleen esimerkiksi erilaisissa vuorovaikutussuhteissa (ks. esim. Moran, 2015a; Moran, 2015b). Olen kiinnostunut ennen kaikkea siitä, missä määrin vankeusmaantieteellistä lähestymistapaa voidaan soveltaa menneisyyden vankiloihin. Haasteita asettaa erityisesti niukka ja pirstaleinen lähdemateriaali, joka koostuu vankilan hallinnon tuottamista asiakirjoista.

Turun kehruhuone perustettiin 1700-luvun alussa osaksi Ruotsin valtakunnan laitosverkostoa, jonka tarkoituksena oli ennen kaikkea työlainsäädännön valvominen. Lainsäädännön ytimen muodostivat palveluspakko ja niin sanottu laillinen suojelu. Palveluspakko tarkoitti sitä, että toimettomien aikuisten oli hakeuduttava työhön. Palveluspakosta saattoi vapautua vain kahdella tavalla. Ensimmäinen oli riittävän varallisuuden saavuttaminen eli käytännössä veronmaksukyky. Toinen keino oli työpaikka palveluspakosta vapaan henkilön luona eli kyseisen henkilön tarjoama laillinen suojelu. Työlainsäädännöllä pyrittiin turvaamaan maatalouden työvoiman saanti ja ylläpitämään yhteiskuntarauhaa sitomalla omistamaton väestönosa paikoilleen (Pukero, 2009, s. 35; Pulma 1994, s. 41; Harjula, Annola & Ekholm, 2021, s. 307).

Työlainsäädännön rikkojia rangaistiin irtolaisina. Miehet passitettiin sotaväkeen tai pakkotyöhön. Naisten yleisin rangaistus oli sakko, mutta vähitellen myös heidän kohdallaan ryhdyttiin enenevässä määrin turvautumaan pakkotyöhön. 1730-luvulta lähtien Ruotsiin perustettiin pakkotyölaitoksia, joissa irtolaisuudesta vangitut palvelivat valtakunnan taloutta kehräämällä villaa ja käsittelemällä pellavaa. Yksi näistä oli Turun kehruhuone (Nygård, 1998, s. 32; Pukero, 2009, s. 34; Harjula ym., 2021, s. 307). Irtolaisten lisäksi kehruhuoneisiin sijoitettiin rikoksista tuomittuja rangaistusvankeja. Kehruhuoneessa olleet miehet olivat yleensä syyllistyneet juopumuksen ja salakuljetuksen kaltaisiin pienempiin rikoksiin, mutta naisia tuomittiin sinne myös törkeistä rikoksista, sillä naisia varten ei ollut muunlaisia rangaistuslaitoksia. Vähitellen kehruhuoneista muodostui nimenomaan naisille tarkoitettuja vankiloita (Virtanen, 1944, s. 23, 58).

Tämän artikkelin tarkasteluajankohtana, 1820-luvun alussa, Suomi oli osa Venäjän keisarikuntaa. Ruotsin ajalta periytyvä työ- ja rikoslainsäädäntö oli edelleen voimassa, ja Turun kehruhuone jatkoi toimintaansa. Koska laitos oli kärsinyt pitkään tilahtaudesta, Lappeenrantaan perustettiin toinen kehruhuone vuonna 1819. Kahden laitoksen vastuualueet jaettiin siten, että Turkuun jäivät vain Turun ja Porin, Hämeen ja Uudenmaan lääneistä kotoisin olevat irtolaisnaiset. Lappeenrannan kehruhuoneeseen sijoitettiin muualta maasta tulevat irtolaisnaiset sekä kaikki naispuoliset rangaistusvangit (Virtanen, 1944, s. 376–378; Pulma, 1994, s. 56). Jaottelu näkyy myös 1820-luvun vankiluetelloissa. Joulukuun 1825 aikana Turun kehruhuoneessa oli yhteensä 57 naista. Kaikki olivat kotoisin eteläisistä lääneistä, ja yhtä lukuun ottamatta naiset oli vangittu nimen-

omaan irtolaisuudesta. Vapaudenmenetyksen kesto vaihteli puolesta vuodesta kolmeen vuoteen. Poikkeuksen muodosti huitislainen Anna Maria, joka oli vuonna 1819 tuomittu varkauksista ”toistaiseksi” kehruhuoneeseen (Vankiluettelo, joulukuu 1825).

Kehruuhuoneiden perustaminen voidaan nähdä osana 1600- ja 1700-luvuilla alkanutta kehityskulkua, jossa vapausrangaistus korvasi vähitellen muut rankaisemisen tavat. Etenkin valistuksen ajan keskustelut ihmisoi-keuksista ja kansalaisuudesta johtivat siihen, että poikkeavia yksilöitä ryhdyttiin ruumiillisen kurittamisen tai kuolemanrangaistusten sijaan kasvattamaan. Vapausrangaistuksen tehtävänä oli muuttaa poikkeavan yksilön mielenlaatua niin, että tästä tulisi kelvollinen yhteiskunnan jäsen (ks. esim. Virtanen, 1944, s. 27; Hannula, 1981, s. 89–90; Letto-Vanamo & Ylikangas, 1981, s. 67–69, 75–76). Kuten Michel Foucault on esittänyt, poikkeavat yksilöt asetettiin vankiloissa (ja muissa laitoksissa) tiukan kurin ja jatkuvan valvonnan alaisiksi. Tarkoitus oli, että tietoisuus valvonnasta tuottaisi vangeissa itsekuria ja ohjaisi heidät käyttäytymään vallitsevien normien mukaisella tavalla (Foucault, 2005). Foucault’n katsannossa kurinalaistaminen ulottui myös vankilarakennusten suunnitteluun: äärimmäinen esimerkki kurinpitoval- lasta oli Jeremy Benthamin suunnittelema Panopticon, vankila, jossa selleihinsä suljetut vangit tiesivät joka hetki olevansa mahdollisesti tarkkailun kohteena mutta eivät voineet nähdä toisiaan tai tarkkailijaansa (Philo, Parr & Burns, 2017).

Vankeusmaantieteilijät ovat kritisoineet Foucault’a siitä, että tämä ei ole kiinnittänyt riittävästi huomiota vankilan sisäiseen elämään ja vankien toimijuuteen (Moran, 2015b, s. 20). Esimerkiksi Teresa Dirsuweit on havainnut, että vankilatila voi kyllä muistuttaa ul-

koisesti Panopticonia, mutta sen sisällä vangit saattavat vastustaa kurinpitovaltaa ottamalla osia tilasta omaan käyttöönsä (Dirsuweit, 1999). David Sibley ja Bettina van Hoven puolestaan ovat esittäneet, että vaikka vangit näyttäisivät mukautuvan vankilan kuriin tai jopa sisäistävän sen, kyse voi olla pelkästä naamiosta (Sibley & van Hoven, 2009). Kaiken kaikkiaan vankeusmaantiede ei lähestykään vankeja Foucault’n tapaan ”kuuliaisina ruumiina”, vaan toimijoina, jotka pyrkivät säilyttämään autonomiansa turvautumalla erilaisiin taktiikoihin ja muodostamalla vankilatilan sisään omia tilojaan (Jewkes, 2013; Moran, 2015).

Käsillä oleva artikkeli liittyy osaksi vankeusmaantieteen tutkimustraditiota, joka keskittyy vankiloiden toimintaperiaatteiden ja käytännön vankilaelämän väliseen suhteeseen. Turun kehruhuoneen tapauksessa ristiriita kasvattavan periaatteen ja vankilatilojen välillä on ilmeinen. Vaikka yksinäissellijärjestelmää pidettiin jo 1800-luvun alussa kasvatuksellisessa mielessä tehokkaampana kuin yhteisvankeutta, Suomen vankilat olivat niin vanhanaikaisia, että vankeusrangaistus tarkoitti väistämättä yhteisvankeutta (Virtanen, 1944, s. 27, 31–32, 35–37). Tilanne oli tämä myös Turun kehruhuoneessa, joka sijaitsi Linnankadun ja silloisen Kehruuhuoneenkadun (nyk. Eskelinkatu) kulmassa. Laitoksen käytössä oli 1700-luvun lopussa valmistunut kaksikerroksinen kivirakennus, jossa oli vankeja varten vain kaksi suurta yhteishuonetta. Niitä käytettiin sekä työ- että makuutiloina (Rakennuspiirustus, 1793; Urakkasuunnitelma, 1793). Kehruuhuone toimi siis olosuhteissa, jotka olivat lähtökohtaisesti puutteelliset.

Kysyn artikkelissani ensinnäkin, millaisia kehruhuoneen tiloihin ja käytäntöihin liittyviä toimintaperiaatteita laitoksen hallinnon tuottamasta lähdemateriaalista nousee esiin.

Toiseksi selvitän, millaisia toimintamahdollisuuksia kehruhuoneen tilat ja käytännöt loivat vangeille. 1800-luvun alusta ei ole säilynyt lähdemateriaalia, jossa vankien omat äänet pääsisivät kuuluviin. Väitän kuitenkin, että kehruhuoneen hallinnon tuottamien lähteiden pohjalta on mahdollista pohtia naisten toiminnan edellytyksiä sekä sitä, millaisia vankeuden kokemuksia 1820-luvun kehruhuone saattoi tuottaa.

Käsillä olevan artikkelin aikarajaus 1820-luvun alkuun on työekonomisen valinta. Artikkelin on osa käynnissä olevaa tutkimusta, jonka lähdemateriaalina ovat Turun kehruhuoneen aineistot aina laitoksen toiminnan päättymisvuoteen 1881 saakka. Kehruuhoonetutkimus puolestaan liittyy laajempaan Suomen Akatemian rahoittamaan hankkeeseen, jossa selvitetään kolmen eri vankilan aineistojen avulla, miten suomalaista naisvankilaa tuotettiin pitkällä 1800-luvulla. Hanke sijoittuu kokemushistorian, vankeusmaantieteen ja historiallisen kriminologian risteyskohtaan ja sen tarkoituksena on paikata vakavaa tutkimuksellista puutetta: muutamia opinnäytetöitä lukuun ottamatta naisvankiloista tai naisvangeista ei ole Suomessa laadittu kattavaa historiallista tutkimusta. Samalla sekä tämä artikkeli että hanke kokonaisuudessaan pyrkivät vuoropuheluun kriminologian ja vankeusmaantieteen kentillä tehdyn tutkimuksen kanssa.

AINEISTO JA MENETELMÄT

Artikkelin lähdeaineistona ovat Turun kehruhuoneen johtokunnan kokouspöytäkirjat, johtokunnan laatimat kirjjekonseptit sekä laitoksen tilit, joiden pitämisestä huolehti kehruhuoneen päällysmies (*uppsyningsman*). Kaikki kolme lähdekokonaisuutta ovat vuosilta 1820–1825, ja niitä säilytetään kehruhuoneen arkistossa Kansallisarkistossa.

Johtokunnan tehtävänä oli ohjata kehruhuoneen toimintaa sekä valvoa laitoksen päällysmiestä ja muuta henkilökuntaa, jotka puolestaan vastasivat laitoksen arjen sujumisesta. 1820-luvun alussa kehruhuoneen johtokuntaan kuuluivat Turun ja Porin läänin maaherra (kuvernööri), Turun kaupungin poliisimestari sekä kaksi muuta arvovaltaista kaupunkilaista. Johtokunta ei tehnyt päätöksiä täysin omavaltaisesti, sillä sen tuli noudattaa keisarillisia määräyksiä, jotka koskivat esimerkiksi laitoksen käsityötuotantoa, ruokajärjestystä, vangeille annettavia vaatekappaleita ja laitoksessa sallittuja rankaisemisen tapoja. Marginalisoituihin naisiin nähden etenkin maaherran ja poliisimestarin valta-asema oli kuitenkin vankka, sillä samat virkamiehet eivät ainoastaan ohjanneet kehruhuoneen toimintaa vaan myös päättivät siitä, ketkä ylipäätään passitettiin irtolaisuuden vuoksi kyseiseen laitokseen (ks. esim. Vainio-Korhonen, 2018).

Johtokunnan ja päällysmiehen tuottamien dokumenttien lisäksi artikkelin aineistona on kehruhuoneen rakennuspiirustus, joka on hyväksytty Tukholman kuninkaanlinnassa keväällä 1793, sekä piirustukseen liittyvä urakkasuunnitelma. Myös näitä lähteitä säilytetään kehruhuoneen arkistossa Kansallisarkistossa. Rakennuspiirustus on epätäydellinen, sillä siitä puuttuu kokonaan kehruhuoneen toinen kerros. Urakkasuunnitelman pohjalta on kuitenkin mahdollista muodostaa käsitys rakennuksesta kokonaisuutena.

Johtokunnan pöytäkirjojen ja kirjjekonseptien sekä tiliasiakirjojen osalta käytän tutkimusmenetelmänäni lähilukua. Tämä tarkoittaa sitä, että pyrin löytämään lähteistä kehruhuoneen tiloja ja käytäntöjä koskevia ilmauksia. Ne voivat olla pidempiä kuvauksia, kuten esimerkiksi laitoksen lääkärin muistio, jota johtokunta käsitteli joulukuussa 1821, tai

vaihtoehtoisesti lyhyitä mainintoja, kuten tilikirjoihin liitetyissä inventaarioluetteloissa olevat listat laitoksen esineistöstä. Näiden tiedonmurusten avulla muodostuu kuva sel-laisista tiloihin ja käytäntöihin liittyvistä sei-koista, jotka olivat kehruhuoneen hallinnon mielestä riittävän tärkeitä päätyäkseen kirjoi-hin ja kansiin. Yhdistelen edellä mainituista lähteistä nousevia tietoja kehruhuoneen ra-kennuspiirustuksista ja urakkasuunnitel-masta löytyviin tietoihin. Uskon, että tällä ta-voin on mahdollista muodostaa käsitys keh-ruuhuoneen tilallisista ratkaisuisista, jotka vai-kuttivat vankien toiminnan edellytyksiin ja heidän kokemuksiinsa.

VANKILATILA JA SEN TARKOITUS

Vankeusmaantieteilijä Virve Repo on esittä-nyt, että vankeustilat ovat kerroksellisia: nii-den sisällä on mahdollista erottaa erilaisia alueita, joilla vankeuden elementit kerrostu-vat eri tavoin ja erilaisilla intensiteeteillä. Re-von sanoin elementit voivat ”kasautua ajallis-tilallisesti ja synnyttää tiloja, jotka ovat enemmän vankeustilojen kaltaisia kuin toi-set” (Repo, 2020, s. 5). Turun kehruhuoneen aineiston perusteella on mahdollista pohtia, kasautuvatko vankeuteen liittyvät elementit eri tavoin ja erilaisilla intensiteeteillä myös erityyppisiin menneisyyden lähteisiin.

Kun Turun kehruhuonetta tarkastellaan joh-tokunnan pöytäkirjojen, kirjekonseptien ja laitoksen tiliasiakirjojen valossa, kehruu-huone näyttäytyy enemmän tuotantolaitok-sena kuin paikkana, jossa naiset kärsivät va-pausrangaistusta. Suurin osa edellä maini-tuista lähteistä liittyy kehräämiseen ja kan-kaiden kudontaan, tarveaineiden hankkimi-seen, tilauksiin ja toimituksiin. Esiin piiryy siis rakennus, joka oli täynnä villaa, pellavia, kangaspuita, rukkeja, häkilöitä, vyyhdinpuita ja karstoja sekä kehruutoiminnan tuloksena

syntyneitä lankoja ja kankaita (esim. Tiliasia-kirjat, huhtikuu 1825; inventaario vuodelta 1825), ja jossa tiloja muuteltiin palvelemaan tuotannon tarpeita. Esimerkiksi kesällä 1822 johtokunta päätti anoa keisarilta lupaa työ-huoneissa olleiden kiinteiden makuulaverei-den poistamiseen. Suuret, vihreät laverit oli tarkoitus korvata liikuteltavilla sängyillä, jotta huoneisiin mahtuisi enemmän käsityö-välineitä – talvella rukkeja ja kesällä kangas-puita. Näin olisi mahdollista pitää työssä sa-manaikaisesti enemmän vankeja (Johtokun-nan pöytäkirja, 10.6.1822; 14.4.1825).

Asiakirjan sisältöön vaikuttaa sen syntytar-koitus. Helmikuussa 1821 annetun keisarilli-sen määräyksen mukaan kehruhuonevan-kien tuli valmistaa pito- ja vuodevaatteet sekä laitoksen omaan käyttöön että Turun linnassa sijainneen lääninvankilan tarpeisiin (Johto-kunnan pöytäkirja, 23.2.1821). Tätä ennen vangit olivat kehränneet lähinnä yksityisten tilaajien toimittamia villoja ja pellavia (Joh-tokunnan pöytäkirja, 2.12.1820; 21.12.1820). Keisarillisen määräyksen toimeenpaneminen oli johtokunnan ja päällysmiehen tehtävä: heidän vastuullaan oli huolehtia tarveainei-den hankkimisesta kruunun laskuun, tarveai-neiden ja valmiiden tuotteiden säilyttämi-sestä sekä tilausten toimittamisesta sovitun aikataulun mukaisesti. Kaikki tämä oli doku-mentoitava, jotta esimerkiksi senaatin oli mahdollista valvoa kehruhuoneen toimin-taa. Juuri tästä syystä tuotantoon liittyvät tee-mat ovat päällimmäisinä johtokunnan ja päällysmiehen jälkeensä jättämissä asiakir-joissa.

Kuitenkin, kun katse käännetään 1790-lu-vulla hyväksytyihin rakennuspiirustukseen ja urakkasuunnitelmaan, käy varsin selväksi, että Linnankadulle rakennettiin nimenomaan vankila. Etenkin kehruhuonerakennuksen ensimmäisen kerroksen sisätiloihin oli suun-

niteltu erilaisia vankien liikkumista rajoittavia ratkaisuja, kuten koko porstuan levyinen rautaristikko lukollisine käyntiportteineen sekä keittiökäytävä, jolla olisi kaksi puusta rakennettua lukollista käyntiporttia. Sairashuoneiden ovet oli tarkoitus varustaa teljillä ja lukoiilla, samoin ylemmässä kerroksessa sijainneet kaksi työhuonetta. Ulko-oville asennettaisiin lukolliset portit ja ikkuna-aukkoihin rautakalterit. (Rakennuspiirustus, 1793; Urakkasuunnitelma, 1793).

1820-luvun asiakirjoista ei ilmene, oliko kolme vuosikymmentä aiemmin laadittu urakkasuunnitelma toteutunut koko laajuudessaan. Ne harvat johtokunnan päätökset, jotka liittyvät nimenomaan vapausrangaisuuden toimeenpanemiseen, ovat kuitenkin sopusoinnussa urakkasuunnitelman ankaran hengen kanssa: kyse oli aina lisärajoituksista. Esimerkiksi marraskuussa 1823 johtokunta päätti, että koska aresti pimeässä huoneessa kuului kehruhuoneella sallittuihin rangaistuksiin, keittiön vasemmalla puolella sijainnut huone varustettaisiin tätä tarkoitusta varten vankalla ovella ja ”raudoitetuilla lukuilla” (*jernbeslagne luckor*) (Johtokunnan pöytäkirja, 21.11.1823).

Kehruuhuoneen arkistossa ei ole säilynyt 1820-luvulta laitoksen lääkärin tai papin tuottamia laajempia lähdekokonaisuuksia. On luultavaa, että mikäli niitä olisi, vankeuteen liittyvät elementit kasautuisivat niihin eri tavalla kuin edellä esiteltyihin aineistoihin. Todennäköisesti ne paljastaisivat uudenlaisia puolia kehruhuoneesta: vaikkapa sen, miten vankilatila saattoi toimia myös kehollisen ja hengellisen hoivan tilana (ks. myös McGeachan, 2019). Erityyppisten ja eri tarkoituksia varten syntyneiden lähteiden kyky ”kantaa” vankeuteen liittyviä elementtejä onkin syytä pitää mielessä, kun tarkoituksena on rakentaa kokonaisesitys jonkin historiallisen laitoksen toiminnasta. On tiedostettava,

että lähteiden säilyminen on sattumanvaraista ja että säilyneestä aineistosta välittyvä käsitys ei koskaan ole koko kuva.

TILAT VANKILATILAN SISÄLLÄ

Omana aikanaan kehruhuone tuotantolaitoksena ja kehruhuone vankilana toteutuivat todennäköisesti yhtä aikaa, kerroksina, joiden tiheys vaihteli ajassa ja tilassa (vrt. Repo, 2020). Olivier Milhaud ja Dominique Moran ovat lähestyneet kysymystä vankiloiden sisäisestä maantieteestä pohtimalla, millaisia mahdollisuuksia vankilan eri tilat tarjoavat vangeille yksityisyyteen ja missä määrin ne vaativat ”julkisivun” ylläpitämistä henkilökuntaan tai muihin vankeihin nähden (Milhaud & Moran, 2013). Ben Crewe, Jason Warr, Peter Bennett ja Alan Smith ovat nostaneet esiin yksityisten ja julkisten alueiden välimaastoon sijoittuvat välittävät alueet (*intermediate zones*), joissa vankien on mahdollista käyttää laajempaa tunnerekisteriä kuin yleensä. Nämä alueet sijaitsevat yleensä erillään vankilan jokapäiväisistä tiloista ja niihin pääseminen edellyttää vuorovaikutusta sellaisten ihmisten kanssa, jotka edustavat jollakin tavoin vankilan ulkopuolista maailmaa (Crewe ym., 2014).

Edellä esitetyt ajatukset kannustavat lähestymään Turun kehruhuoneen arkistoa tuoreella tavalla, näkemään hallinnollisissa dokumenteissa tai rakennuspiirustuksissa uusia ulottuvuuksia. Vaikka laitoksen lääkärin tai papin arkistoja ei ole olemassa, kehruhuoneessa olleita kehollisen ja hengellisen hoivan tiloja on silti mahdollista pohtia. Olivatko sairashuone ja kirkko kenties alueita, joka mahdollistivat vangeille tavallisuudesta poikkeavia käyttäytymismalleja?

Rakennuspiirustuksesta päätellen sairaat vangit oli pyritty erottelemaan terveistä jo

1790-luvulla, sillä laitoksen alempaan kerrokseen oli määrä perustaa kaksi sairaushuonetta (Rakennuspiirustus, 1793). Vuonna 1821 laitoksen lääkärinä toiminut Carl von Haartman esitti johtokunnalle, että syyhyä sairastavat vangit oli syytä pitää erillään terveistä. Johtokunta otti lääkärin kehotuksen vakavasti ja päätti, että ihosairauksista kärsivät kehruhuonevangit siirrettäisiin ”ylempään sairaushuoneeseen” (*i öfre sjuk rummet*) (Johtokunnan pöytäkirja, 21.12.1821). Ilmeisesti tässä vaiheessa kehruhuoneella oli sairaita varten yksi huone alemmassa kerroksessa ja toinen yläkerrassa. Sairashuoneessa olevat vangit vapautettiin työstä, he söivät sairaille tarkoitettua ruokaa ja olivat säännöllisesti tekemisissä lääkäri von Haartmanin kanssa, joka asui laitoksen ulkopuolella. Tämä lienee tuottanut naisille vankilan arjesta poikkeavia kokemuksia (vrt. Crewe ym., 2014).

Myös kehruhuoneen sisään rakennettu kirkko on saattanut olla samankaltainen alue. 1790-luvun urakkasuunnitelman mukaan kirkosta tuli tehdä huomattavasti korkeampi kuin muut huoneet, ja se tuli varustaa katto-listoilla sekä ”puoliranskalaisilla kaksoisovilla” (*dubbla halffranska dörrar*), jollaisia ei ollut muualla rakennuksessa (Urakkasuunnitelma, 1793). Koristelut, alttari ja saarnastuoli tekivät kirkosta pyhän tilan ja rajasivat sen erilleen muusta vankilatilasta. Erillisyyttä lisäsi se, että sairaalan tavoin kirkkoa hoiti vankilan ulkopuolinen toimija – esimerkiksi vuonna 1820 Turun suomalaisen seurakunnan kappalainen, Erik Johan Friberg (Johtokunnan pöytäkirja, 12.7.1820). Päti-vätkö siis kirkossa erilaiset käyttäytymismallit kuin arkipäiväisemmissä tiloissa?

Johtokunnan pöytäkirjoista nousee esiin kaksi tapausta, jotka viittaavat siihen, että vangit ovat saattaneet pitää kirkkoa ja sairas-

huonetta alueina, joissa tavallisuudesta poikkeavat käyttäytymismallit olivat jossain määrin mahdollisia – joskaan eivät sinänsä sallittuja. Syksyllä 1820 eräs johtokunnan jäsenistä huomasi, että vangit ”juoksivat edestakaisin portaissa” (*springa af och an uti Trap-porna*) jumalanpalveluksen aikana (Johtokunnan pöytäkirja, 6.9.1820). Merkinnästä ei käy ilmi, oliko kyse laitoksen pääportaikosta vai kirkon omasta portaikosta, mutta urakkasuunnitelmasta päätellen kumpaakin kautta pääsi kirkkotilaan. On siis mahdollista, että vangit käyttivät jumalanpalvelusta ja/tai kirkon sijaintia hyväkseen liikkuaan vapaammin. Heille kirkko ei välttämättä ollut (pelkästään) hartauden harjoittamiseen tarkoitettu pyhä tila, vaan myös tila, joka sopi sosiaalisten suhteiden solmimiseen ja vahvistamiseen. Valitettavasti lähteet eivät paljasta, millaisia vankien omia käyttäytymissääntöjä näihin kohtaamisiin liittyi (vrt. esim. Dirsuweit, 1999).

Joulukuussa 1821 lääkäri von Haartman puolestaan pyysi johtokuntaa määräämään, että sairaat eivät saisi kätkeä ruokaa sairaushuoneeseen ruoka-aikojen välissä ja että tämä kiellettäisiin myös muilta vangeilta (Johtokunnan pöytäkirja, 21.12.1821). Amy Smoyer ja Kim M. Blankenship ovat tutkimuksessaan tarkastelleet naisvankilan ruokajärjestelmiä ja niihin liittyvää mikromaantiedettä. Heidän mukaansa vankien kokema voimattomuuden tunne ja epävarmuus ruuan saataavuudesta johtivat luvattomaan ruuan varastointiin, salakuljettamiseen ja vaihtokauppoihin osana vankilan monimutkaisia sosiaalisia verkostoja (Smoyer & Blankenship, 2014). Myös Turun kehruhuoneen sairaushuone näyttää tarjonneen mahdollisuuden tällaiseen toimintaan.

Toisaalta sairaushuoneen tai kirkon ”vapautta” ei ole syytä liioitella. Kuten edellä on ku-

vattu, sairashuoneiden oviin oli määrä asentaa teljet lukkoineen, ja kirkossa sisäikkunoiden kalterit toivat tilaan vankeuden elementtejä. Lisäksi vankilan ulkopuolisten toimijoiden läsnäolo on saattanut vaikuttaa päinvas- taiseen suuntaan kuin edellä on esitetty. Virve Revon mukaan eri toimijoihin liittyvä valta saattaa aiheuttaa vankeuden elementtien kerrostumista tiettyihin tiloihin (Repo, 2020, s. 46–47). Kehruuhuonevangit olivat jatkuvasti johtokunnan ja päällysmiehen kurinpitovallan alaisia, mutta tämän lisäksi heihin saattoi sairashuoneella kohdistua lääkärin lääketieteellinen valta hoitoineen ja rajoituk- sineen, ja kirkossa saarnaajan paimenvalta hengellisine ohjauksineen ja nuhteluineen. On mahdollista pohtia, kokivatko vangit eri toimijoiden vallankäytön päällekkäisinä ker- roksina vai limittyvinä piireinä, joiden välei- hin jäi vapaamman käytöksen mahdollistavia katvealueita. Tähän kysymykseen vastaami- nen vaatisi kuitenkin pitemmän tarkastelu- jakson ja sen myötä kattavamman lähdeai- neiston.

Turun kehruhuoneen vangit olivat sukupuol- len, iän ja rikoksen laadun suhteen homogee- ninen ryhmä, sillä lähestulkoon kaikki olivat irtolaisuudesta vangittuja työikäisiä naisia. Heitä voidaan pitää myös yhteiskunnan mar- ginaaliin ajautuneina. Johtokunnan pöytäkir- jat viittaavat kuitenkin siihen, että marginaa- lisuuden sisään saattoi muodostua päällekkäisiä marginaalisuuksia, sillä eri etniset ryh- mät pyrittiin pitämään erillään toisistaan. Tä- hän liittyen pöytäkirjoissa nousee myös esiin alue, jolla tavallisesta poikkeava käyttäyty- minen näyttää todella olleen odotettua – jos- kaan ei toivottua.

¹ Ruotsin Akatemian sanakirjan mukaan sanoja *tat- tare*, *tatar* ja *tartar* käytettiin molemmissa yhteyk- sissä, eikä nimitysten *tattare* (tattari, kiertolainen) ja

1790-luvun rakennuspiirustuksessa tai urak- kasuunnitelmassa ei mainita tiloja, joita olisi ollut tarkoitus käyttää etnisten ryhmien erot- teluun. 1820-luvulle tultaessa kehruhuone- neen johtokunta oli kuitenkin tullut siihen tu- lokseen, että romanitaustaiset vangit oli pa- rasta pitää erillään muista. Tila, jota kutsu- tiin Tataari- tai Tattarihuoneeksi (*Tartar- rummet*) ja jota sillä hetkellä käytettiin kyl- mänä varastona, päätettiin muuttaa lämpi- mäksi huoneeksi romaneja varten (Johtokun- nan pöytäkirja, 10.6.1822; 14.4.1825; Johto- kunnan kirjekonseptit, 30.8.1822). Lähteistä ei ilmene, viittasiko huoneen nimi tässä yh- teydessä tataareiksi kutsuttuun etniseen vä- hemmistöön vai kiertävää elämäntapaa har- joittaneeseen väestönosaan¹, eikä liioin se, oliko huonetta joskus aiemmin käytetty asu- miseen. Syy erotteluun oli johtokunnan epäi- lys siitä, että romanit vaikuttaisivat epäedul- lisesti ”siisteyteen ja muiden kehruhuone- vankien uutteruuteen” (*snygghet och de öf- riga Spinnhus-hjonens arbets-flit*) (Johtokun- nan kirjekonseptit, 30.8.1822). Kääntäen on mahdollista pohtia, saivatko romanitaustaiset vangit siis elää heille varatussa huoneessa toisin kuin muut vangit.

Johtokunnan huoli romaninaisten huonosta vaikutuksesta muihin vankeihin saattaa liit- tyä osittain kehruhuoneen toimintaan tuo- tantolaitoksena: mikäli vangit laiskottelivat, tilauksia ei pystytty toimittamaan niille mää- rätyssä aikataulussa. Toisaalta epäluulo viit- taa siihen, että johtokunta todella piti laitok- sen (ja laajemmin vapausrangaistuksen) yh- tenä tarkoituksena vankien kasvattamista kunnan kansalaisiksi. Kirkon ja sairashuo- neen yhteydessä ilmenneeseen kurittomuus- teen johtokunta viittasi käsitteillä ”huono tapa” (*oskick*), ”epäjärjestys” (*oordning*) ja

tatar/tartar (tataari) välillä tehty sellaista erottelua kuin nykyään.

”epäsiisteys” (*osnygghet*) (Johtokunnan pöytäkirja, 6.9.1820; 21.12.1821), mikä osoittaa, että vankeja pyrittiin kasvattamaan hyväta-paisiksi, järjestelmällisiksi ja siisteiksi. Kummassakin tapauksessa johtokunta kehotti päällysmiestä huolehtimaan siitä, että asiaton käytös loppuisi. Kasvatustoimien ohella vankeja palkittiin erityisestä ahkeruudesta pienillä rahasummilla, jotka he saivat käyttöönsä vapauduttuaan (Johtokunnan pöytäkirja, 9.1.1824; 8.4.1824).

VANKEUDEN MERKIT

Vankeusmaantieteen lähipiirissä, kriminologian ja sosiologian tutkimusperinteiden puolella työskentelevät tutkijat ovat esittäneet, että fyysinen keho on tapa, jolla vankilatila suoraan koetaan. Deirdre Caputo-Levinen mukaan vangit pyrkivät sopeutumaan vankilaelämäänsä kehittämällä itselleen vankeushabituksen eli olemuksen, joka auttaa heitä selviytymään jatkuvasta väkivallan uhasta tai varsinaisista konfliktitilanteista (Caputo-Levine, 2013). Azrini Wahidin ja Shirley Tate puolestaan ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että vankilassa vietetty aika kaivertaa merkkinsä (*inscription*) ihmiseen – esimerkkinä he mainitsevat vankilan heikon hammashoidon, joka voi johtaa hampaiden menettämiseen (Wahidin, 2002; Wahidin & Tate, 2005). Vankeuden fyysisten merkkien ja vankilan ulkopuolisen elämän välillä saatetaan vallita ristiriita, joka johtaa helposti stigmatisoitumiseen (Moran, 2015).

Turun kehruhuoneen lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että vankien olot olivat laitoksessa vähintään yhtä hyvät kuin köyhän kansan olot vankilan ulkopuolella – tai paremmatkin, sillä laitoksessa ruokaa, lämpöä ja valoa oli tasaisesti saatavilla. Kehruuhuonetta lämmitti yhdeksän vihreää kaakeliuonia, ja työhuoneet valaistiin talikynttilöin

(Urakkasuunnitelma, 1793; Tiliasiakirjat, inventaario vuodelta 1825). Vangit saivat laitoksen puolesta vuodevaatteet ja pitovaatteet. Helmikuussa 1823 johtokunta päätti lisäksi hankkia keittiössä avustaville kahdelle vangille ylimääräiset hameet johtuen ”heidän töidensä luonteesta, joka altistaa heitä kylmälle enemmän kuin muita Kehruuhuonevankeja” (*beskaffenheten af deras arbeten, som utsätta dem mera för köld, än de öfriga Spinnhus-hjonen*) (Johtokunnan pöytäkirja, 8.2.1823).

Kehruuhuoneen fyysinen ympäristö ei siis välttämättä jättänyt naisiin sellaisia näkyviä merkkejä, jotka olisivat stigmatisoineet heidät heidän oman yhteiskuntaryhmänsä silmissä. Toukokuussa 1823 pidetyn kokouksen pöytäkirjasta käy ilmi, että vankien vaate-tusta suunnitellessaan johtokunta yritti jopa välttää stigman syntymistä. Pöytäkirjan mukaan vankien vaateparren oli tarkoitus koostua valkoisesta rohdinpaidasta, sinivalkorudullisesta huivista, valkoisista villasukista ja kengistä sekä raidallisesta sarssihameesta ja -puserosta, joiden väri oli tarkkaan mietitty. Toisinaan vanki sai lähtiessään vaatteet mukaansa, jolloin hänen ei ”vapaana [pitänyt] erottua kansanjoukosta, vaikka onkin aiemmin ollut pidätettynä” (*hon såsom fri, ehuru förut arrersterad, - - ej borde vara ibland folk-hopen utmärkt*) (Johtokunnan pöytäkirja, 5.10.1822).

Se, että kehruhuoneen johtokunta pyrki välttämään naisten leimautumista, lienee liittynyt laitoksen luonteeseen. 1820-luvun alussa Turun kehruhuoneen vangit eivät olleet rikollisia vaan irtolaisia, joiden vapaudenmenetysajat olivat suhteellisen lyhyitä. Kaikesta päätellen johtokunta uskoi, että kehruhuoneessa vietetty aika kasvattaisi naiset kunnan kansalaisiksi, jotka ansaitsivat vapaaksi päästyään uuden alun. Lähteet eivät

kuitenkaan kerro, missä määrin tavoite johtokunnan jäsenten mielestä toteutui tai nousiko heidän keskusteluissaan esiin ajatus siitä, että mikäli naiset ryhtyisivät pitämään kehruhuoneen oloja liian hyvinä, laitos ei enää toimisikaan varoittavana esimerkkinä irtolaisen elämää harkitseville.² Aineistosta ei liioin selviä, käyttivätkö naiset kehruhuonetta hyväkseen paetakseen esimerkiksi asunnottomuutta tai ankaria talvioloja (vrt. Schneider, 2023).

POHDINTA

Artikkelissa käytetyt lähdekokonaisuudet valottavat Turun kehruhuoneen toimintaa eri tavoin, sillä syntytarkoituksesta riippuen eri aineistoilla on erilainen kyky ”kantaa” vankeuteen liittyviä elementtejä. 1820-luvun alusta säilyneiden lähteiden perusteella Turun kehruhuoneen tilat palvelivat yhtäältä tuotannon tarpeita, toisaalta vapausrangastuksen toimeenpanoa. Omana aikanaan laitoksen eri funktiot olivat todennäköisesti olemassa yhtä aikaa, kerroksina, joiden intensiteetti vaihteli tilassa ja todennäköisesti myös ajassa. Kaikki tilan käytön muodot eivät tosin tutkijalle enää välity, sillä säilyneen lähdemateriaalin monipuolisuus ja -äänisyys jättävät toivomisen varaa.

Vankeusmaantieteellinen lähestymistapa tarjoaa oivallisia työvälineitä Turun kehruhuoneen niukkojen lähteiden tulkitsemiseen. Välineet auttavat kiinnittämään huomiota kehruhuoneen tiloihin ja käytäntöihin sekä pohtimaan niiden merkitystä, vaikka esimerkiksi vuorovaikutussuhteista suoraan kertovia lähteitä on varsin vähän. Vankeusmaantieteilijöiden tarjoamat työvälineet kannustavat

myös miettimään, miten vankilan tilat vaikuttivat vankien toiminnan edellytyksiin. Tämä paikkaa osittain vankien itsensä tuottaman lähdemateriaalin puuttumista. Hallinnollisten lähteiden avulla voidaan rakentaa yllättävänkin monipuolinen kuva siitä, millainen 1820-luvun kehruhuonevankien maailma on voinut olla, millaisia tiloja ja alueita vankilatilan sisään todennäköisesti rakentui ja millaisia kehollistettuja vankeuden kokemuksia ne ovat saattaneet tuottaa.

Tutkijan on kuitenkin syytä olla varovainen soveltaessaan nykyvankiloiden tutkimukseen liittyviä lähestymistapoja menneisyyteen. Esimerkiksi ihmisten käsitykset yksityisestä ja julkisesta muotoutuvat ajassa. Vaikka 2020-luvun naisvanki kokisi kärsivänsä yksityisyyden puutteesta yhteisissä makuusaleissa, emme välttämättä voi olettaa, että 1820-luvun naisvanki olisi tuntenut samoin, sillä hän oli todennäköisesti tottunut ahtaaseen asumiseen vankilan ulkopuolellakin. Myös väestön yleinen terveydentila ja elintaso vaikuttavat vankeuden kokemukseen. Puuttuvat hampaat saatetaan nyt kokea leimaavaksi vankeuden merkiksi, mutta näin ei välttämättä ollut kaksi sataa vuotta sitten. Todennäköisempää on, että vankilassa ollut nainen sulautui vaivatta muun köyhän väestön joukkoon.

Tämä lyhyt artikkeli osoittaa, että vankeusmaantieteellä on paljon annettavaa menneisyyden vankiloiden ja vankeuden tutkimukselle. Jatkossa olisi mielenkiintoista pohtia, millaisia vankilan sisäisiä alueita syntyi asteikolle yksityinen–julkinen ja mikä on näiden suhde vankeuden elementtien kerrostamiseen. Tarjoavatko lähteet tähän mahdollisesti

² Esimerkiksi Englannissa ja Walesissa tämän suuntaiset ajatukset johtivat siihen, että vuonna 1834 säädetty uusi köyhäinhololaki rakentui less eligibility-periaatteelle. Sen mukaan köyhäinhololaitosten

(*workhouse*) asukkaiden elinolojen oli oltava karummat kuin köyhillä laitoksen ulkopuolella, ettei kansa pitäisi köyhäinavun varaan jättäytymistä liian houkuttelevana vaihtoehtona.

suuden, ja mikäli näin on, millaisia vankeuden kokemuksia erilaiset tilat tuottivat? Toisen kiinnostava ajatus on tilanteisiin liitettyjen toimintamallien eli niin sanottujen kulttuuristen skriptien suhde vankilatilaan ja sen sisällä hahmottuviin alueisiin.

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto:

Turun kehruhuoneen arkisto

- Ca Johtokunnan pöytäkirjat, 1820–1825
- Da Johtokunnan kirjekonseptit, 1820–1825
- Ga:1 Tiliasiakirjat, 1820–1825
- H Rakennuspiirustus ja urakkasuunnitelma, 1793

Suomen Sukuhistoriallisen Yhdistyksen digitaaliarkisto:

Turun kehruhuone

- Vankiluettelo, 1825

KIRJALLISUUS

Caputo-Levine, D. (2013). The yard face: The contributions of inmate interpersonal violence to carceral habitus. *Ethnography*, 14(2), 168–185.

<https://doi.org/10.1177/1466138112457299>

Crewe, B. & Warr, J. & Bennett, P. & Smith, A. (2014). The emotional geography of prison life. *Theoretical Criminology*, 18(1), 56–74.

<https://doi.org/10.1177/1362480613497778>

Dirsuweit, T. (1999). Carceral spaces in South Africa: A case study of institutional power, sexuality, and transgression in a women's prison. *Geoforum*, 30, 71–83. [https://doi.org/10.1016/S0016-7185\(98\)00030-X](https://doi.org/10.1016/S0016-7185(98)00030-X)

Foucault, M. (2005). *Tarkkailla ja rangaista* (käänt. E. Nivanka). Helsinki: Otava.

Hannula, I. (1981). Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881–1975. Teoksessa E. Suominen (toim.) *Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 1: Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen* (s. 85–177). Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Harjula, M. & Annola, J. & Ekholm, L. (2021). Etniset ja sosiaaliset vähemmistöt Suomessa. Teoksessa P. Markkola, M. Niemi & P. Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000* (s. 289–325). Tampere: Vastapaino.

Jewkes, Y. (2013). On carceral space and agency. Teoksessa D. Moran, N. Gill & D. Conlon (toim.) *Carceral Spaces: Mobility and Agency in Imprisonment and Migrant Detention* (s. 127–132). Farnham: Ashgate.

Letto-Vanamo, P. & Ylikangas, H. (1981). Hajapiirteitä laillisen vapaudenriiston ja sen toimeenpanon kehityksestä esiteollisena aikana. Teoksessa E. Suominen (toim.) *Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 1: Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen* (s. 37–84). Helsinki: Valtion painatuskeskus.

McGeachan, C. (2019). "A Prison within a prison"?: Examining the enfolding spatialities of care and control in the Barlinnie Special Unit. *Area*, 51(2), 200–207. <https://doi.org/10.1111/area.12447>

Milhaud, O. & Moran, D. (2013). Penal space and privacy in French and Russian prisons. Teoksessa D. Moran, N. Gill & D. Conlon (toim.) *Carceral Spaces: Mobility and Agency in Imprisonment and*

- Migrant Detention* (s. 167–182). Farnham: Ashgate.
- Moran, D. (2015a). Afterword. Teoksessa K. Morin & D. Moran (toim.) *Historical Geographies of Prisons: Unlocking the Usable Carceral Past*. (s. 219–223). London & New York: Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315724997-13>
- Moran, D. (2015b). *Carceral Geography: Spaces and Practices of Incarceration*. Taylor & Francis Group. E-kirja.
- Nygård, T. (1998). *Eri-laisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Jyväskylä: Atena.
- Repo, V. (2020). *Confined to Space: Perspectives on Carceral Geography*. Turku: University of Turku.
- Philo, C. & Parr, H. & Burns, N. (2017). The rural Panopticon. *Journal of Rural Studies*, 51, 230–239. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.08.007>
- Pukero, P. (2009). *Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun. Irtolaisuuden ja huonokasuisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Pulma, P. (1994). *Vaivaisten valtakunta*. Teoksessa J. Jaakkola, P. Pulma, M. Satka & K. Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia* (s. 15–70). Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Schneider, L.T. (2023). Let me take a vacation in prison before the streets kill me! Rough sleepers' longing for prison and the reversal of less eligibility in neoliberal carceral continuum. *Punishment and Society*, 25(1), 60–79. <https://doi.org/10.1177/14624745211010222>
- Sibley, D. & van Hoven, B. (2009). The contamination of personal space: Boundary construction in a prison environment. *Area*, 41(2), 198–206. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2008.00855.x>
- Smoyer, A. & Blankenship, K. M. (2014). Dealing food: Female drug users' narratives about food in a prison place and implications for their health. *International Journal of Drug Policy*, 25(3), 562–568. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2013.10.013>
- Vainio-Korhonen, K. (2018). *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityölläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Helsinki: SKS.
- Virtanen, V. (1944). *Suomen vankeinhoito I*. Helsinki: SKS.
- Wahidin, A. (2002). Reconfiguring older bodies in the prison time machine. *Journal of Aging and Identity*, 7(3), 177–193. <https://doi.org/10.1023/A:1019764506372>
- Wahidin, A. & Tate, S. (2005). Prison (e)scapes and body tropes: Older women in the prison time machine. *Body & Society*, 11(2), 59–79. <https://doi.org/10.1177/1357034X05052462>

ENGLISH SUMMARY

Johanna Annola: Carceral geographical perspective on Turku Spinhouse, 1820–1825

From the 1820s onwards, Turku Spinhouse was a place of forced labour for women who had been incarcerated for vagrancy. This article explores how the sparse administrative source material, dating from the early 1820s, can be analysed by using frameworks originally developed by carceral geographers. The research questions are: what kind of policies were employed by prison administration when making decisions on prison space, and what kind of scopes of action were open to prisoners in this space. The key findings are, first, that the different functions of prison were present simultaneously as carceral layers, the density of which varied over space and time. Second, the prison sickroom, church and the room reserved for Roma inmates may have been interpreted by prisoners as intermediate zones, where they could behave more freely than elsewhere. Third, the inmates' bodies were not necessarily inscribed by prison, because the conditions in the Spinhouse were not worse than those of an average poor person of the time, and because the prison administration took measures to avoid the stigmatization of the inmates.

Keywords: spinhouse – carceral geography – carceral layers – intermediate zones – inscription

Fasistien salaliitto vai kommunistien provosointi? – Vuoden 1977 kirjapaino Kursiivin murhapolton määrittely sanomalehdissä

MARKO PIIPPONEN

Uusnatsi Pekka Siitoimen johtama äärioikeistolainen Isänmaallinen Kansanrintama oli 1970-luvun Suomessa poikkeuksellinen poliittinen ja rikollinen toimija. Vakavimpana rikoksena kyseinen ryhmittymä suoritti murhapolton marraskuussa 1977 taistolaisten omistamaan kirjapaino Kursiiviin. Tutkin artikkelissani, miten kyseisestä poikkeuksellista rikosta käsiteltiin sanomalehdissä ja mitä motiiveja tapauksen määrittelyyn liittyi. Aineisto koostuu kirjapaino Kursiivissa painetusta taistolaisten sanomalehdestä Tiedonantajasta, Suomen suurimmasta sanomalehdestä Helsingin Sanomista ja oikeistolaisesta Uudesta Suomesta poimituista kirjoituksista. Metodina käytän kriittistä diskurssianalyysia sosiaalisen konstruktionismin lähtökohdasta. Aineisto osoittaa, että Kursiivin murhapolton käsittelystä käytävä määrittelykamppailu keskittyi fasismidiskurssiin ja sitä vastustaviin diskursseihin. Tämä aiheutti vaihtoehtoisten diskurssien jäämisen vähemmistöön. Poliittiset lähtökohdat näkyivät Kursiivin murhapolton määrittelyssä. Tiedonantaja yritti saada fasismidiskurssin hegemoniseen asemaan. Helsingin Sanomissa ei haluttu antaa murhapoltosta taistolaisille poliittista etua, mutta taistolaisten käyttämää fasismidiskurssia ei kuitenkaan lähdetty haastamaan suoraan toisin kuin Uudessa Suomessa.

English summary at the end of the article

Avainsanat: Pekka Siitoin – diskurssianalyysi – fasismi – sanomalehdet

Tämä artikkeli on omistettu edesmenneelle emeritusprofessori Päiviö Tommilalle, jonka merkitys suomalaisen lehdistön historian tutkimukselle on ollut täysin korvaamaton.

JOHDANTO

Valtakunnanjohtajaksi kutsuttu Pekka Siitoin oli kylmän sodan ja 1990-luvun Suomen tunnetuin uusnatsi. Siitoin radikalisoitui 1970-luvun alkupuolella, kun hän yhdisti hengellisen antisemitistisen okkultismin poliittiseen äärioikeistolaisuuteen. Siitoin perusti vuonna 1976 uusnatsistisen Isänmaallisen Kansanrintama -puolueen (IKR), jonka toiminta perustui kommunismin vastaiselle ruohojuuritason toiminnalle. Lyhyessä ajassa IKR herätti paljon julkista keskustelua poliittisena anomaliana ja aiheutti vasemmistossa vaatimuksia kieltää IKR Pariisin rauhansopimuksen vastaisena. IKR terrorisoi kommunisteja esimerkiksi töhrimällä hakaristeillä kirjapaino Kursiivia ja lähettämällä uhkauskirjeitä. Vakavana tekona IKR:n jäsen Tapani Pohjola lähetti kirjepommin Vaasan Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton piirijärjestön toimitukseen. Kirje ei räjähtänyt, koska se havaittiin toimituksessa kirjepommiksi. Lopulta kirjepommin, julkisen paineen sekä Urho Kekkosen myötävaikutuksen vuoksi sisäasiainministeriö lakkautti 17.11.1977 Siitoimen järjestöt yhdistyslain perusteella. Lakkautus radikalisoi IKR:n jäsenet käyttämään kovempaa poliittista väkivaltaa kommunisteja kohtaan. (Kalliala, 2005, s. 72–73; Kekkonen & Suomi, 2004, s. 225; Kotonen, 2015a, s. 48–50; Kotonen, 2018, s. 187–193.)

Lakkauttamisen jälkeen IKR:n poliittinen väkivalta huipentui vähemmistökommunistien eli taistolaisten omistaman kirjapaino Kursiivin murhapolttoon lauantaina aamuyöllä 26.11.1977. Käytän artikkelissa murhapoltto-termiä, koska oikeudessa kyseinen teko tuomittiin murhapolttona sen ajan rikoslain mukaisesti; nykyään rikosta nimitettäisiin tuhotyöksi. Kyseisessä iskussa kukaan ei kuollut tai vahingoittunut.

IKR:n jäsen Seppo Lehtonen suoritti murhapoltton Pekka Siitoimen yllyttämänä. Lehtonen murtautui kirjapainoon ja sytytti useita tulipesäkkeitä ympäri kirjapainoa. Lehtonen jätti myös palopommin kirjapainoon, joka ei kuitenkaan räjähtänyt. Räjähtäessään palopommi olisi aiheuttanut ainakin henkilövahinkoja ja jopa kuolonuhreja. Kirjapaino kärsi huomattavia vahinkoja tuhopoltosta, mutta vapaaehtoisten avulla kirjapaino saatiin nopeasti toimintakuntoon ja seuraava Tiedonantajan numero painettiin normaalisti vain kolme päivää tapahtuman jälkeen. Poliisi pääsi syyllisten jäljille hyvin nopeasti, sillä palopommi oli laitettu kasaan Siitoimen yrityksen mainosteipillä. IKR:n ydinjoukko pidätettiin muutaman päivän sisällä. (Kalliala, 2005, s. 73; Kotonen, 2015a, s. 50; Kotonen, 2018, s. 192–193; Rautaheimo & Rainio, 2019, s. 48; Sinisalo, 1978, s. 144–146.)

Kursiivin murhapoltto noteerattiin ylittäen valtiojohtoa myöten. Presidentti Urho Kekkonen oli saanut suojelupoliisilta aineistoa, jonka mukaan taistolaiset toivoivat Neuvostoliiton käyttävän murhapolttoa poliittisesti hyväksi ja puuttuvan Suomen toimintaan. Diplomaattisella tasolla Neuvostoliiton edustajat ilmaisivat suomalaisille poliitikoille olevansa huolestuneita fasismin noususta Suomessa. Lopulta murhapoltto ei kuitenkaan aiheuttanut erityisempiä ulkopoliittisia seurauksia (Suomi, 2000, s. 375–376). Siitoimen järjestöjen lakkautukset vahvistettiin 15.5.1978 raastuvanoikeudessa. Raastuvanoikeus tuomitsi 13.11.1978 Siitoimen yllytyksestä murhapolttoon ja muista rikoksista yhteensä viiden vuoden vankeuteen. Muut IKR:n jäsenet saivat tuomioita muista rikoksista. Lakkautuksen ja vankilatuomioiden myötä IKR:n toiminta päättyi, kun puolueen jäsenet perustivat kilpailevia järjestöjä tai katosivat äärioikeiston kentältä. (Kalliala,

2005, s. 73; Kotonen, 2018, s. 193–195; Päivän peili, 13.11.1978.)

Kursiivin murhapolton jälkeen Siitoimen poliittinen toiminta ei saavuttanut IKR:n kaltaisia mittasuhteita, vaikka Siitoim oli aktiivisesti mukana äärioikeiston toiminnassa. Kylmän sodan Suomessa Siitoimen avoin uusnatsitoiminta oli Suomen valtiovallalle kiu sallinen ongelma, joka voisi haitata Suomen ja Neuvostoliiton välejä. Siksi Siitoim oli Kursiivin murhapolton jälkeen suojelupoliisin aktiivisessa tarkkailussa. Siitoimen alkoholismien vuoksi hänen poliittinen toimintansa jäi kuitenkin lähinnä marginaaliselle tasolle. (Jokinen, 2014, s. 113–114; Kotonen, 2015b, s. 112–122; Luukkonen, 2022, s. 116–128.)

Tutkimusongelma

Kirjapaino Kursiivin murhapoltto on suomalaisessa rikoshistoriassa ainutlaatuinen tapaus, joka on tutkimusperinteessä jäänyt vähälle huomiolle. Tutkin artikkelissani Kursiivin murhapolton käsittelyä sanomalehdissä diskurssianalyysin näkökulmasta. Tutkimuskysymyksenä on: Miten sanomalehdet määrittivät kirjapaino Kursiivin murhapolttoa ja/tai siihen liittyvää keskustelua, ja mitä motiiveja eri tahojen määrittelyyn liittyi? Tarkastelen Kursiivin murhapolton käsittelyä käyttämällä aineistona oikeistolaista Uusi Suomi -sanomalehteä (US), Suomen suurinta sanomalehteä Helsingin Sanomia (HS) ja kirjapaino Kursiivissa painettua taistolaisen omaa sanomalehteä Tiedonantajaa (TA) 27.11.1977–31.1.1978 ajanjaksolla. Uuden Suomen aineisto on hankittu Kansalliskirjaston digitaaliarkistosta, Tiedonantajan ja Helsingin Sanomien aineisto on peräisin Kansalliskirjaston mikrofilmeiltä. Valinnat mahdollistavat murhapolton monipuolisen tarkastelun eri poliittisista näkökulmista. Aineiston

tarkastelujaksoon sisältyvät Kursiivin murhapolton ensireaktiot, tapauksen esitutkinta ja oikeudenkäynnin alku.

Tieteenalaltaan artikkeli edustaa historiallista kriminologiaa, jossa menneisyyden rikollisuutta yritetään ymmärtää historiantutkimuksen menetelmillä (Churchill ym., 2022, s. 149–155). Artikkelilla on yleistä liittymäpintaa suomalaisiin julkisuustutkimuksiin, joissa tutkitaan sanomalehdissä käytyjä konflikteja ajankohtaisista asioista (esim. Arminen, 1989; Hurri, 1993; Juppi, 2004). Tarkemmin artikkelini sijoittuu osaksi suomalaisen rikosuutisointitutkimuksen tutkimusperinnettä (esim. Aitamurto, 2004; Eerola, 2018; Kivivuori ym., 2002; Suo-Yrjö, 2009). Kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa tutkitaan media-aineiston avulla historiallisessa rikoksessa muodostuneita epävirallisia sosiaalisia reaktioita (Kivivuori ym., 2018, s. 19–21). Huolimatta siitä, että jokin teko on kriminalisoitu, laajempi yleisö ei välttämättä suhtaudu siihen rikoksena (Kivivuori ym., 2018, s. 246–255; Kivivuori, 2021, s. 63).

AINEISTO JA MENETELMÄT

Diskurssianalyysi ja aineiston käsittely

Tulkitsen sanomalehtien kirjoituksia Kursiivin murhapoltosta diskurssianalyysin avulla. Kriittisen diskurssianalyysin koulukunta tutkii diskursseissa, eli kielellisellä tasolla, tapahtuvaa vallankäyttöä (Dijk, 1993; Jokinen ym., 2016, s. 26–50; Pynnönen, 2013, s. 9–22, 28–30). Artikkelin kontekstissa median vallankäyttäjät, sanomalehdet, käyttävät valtaansa ja luovat diskursseja sosiaalisesta todellisuudesta. Sanomalehdillä oli erityinen valta-asema 1970-luvun Suomen mediaympäristössä, koska tuolloin sanoma- ja aikakauslehdet olivat suomalaisten suurimpia medioita television ja radion ohella. On tosin

muistettava, että sanomalehden sosiaalinen todellisuus tavoittaa lähtökohtaisesti vain kyseisen sanomalehden lukijan. Taistolainen tuskin luki porvarillista Uutta Suomea, vaan todennäköisemmin taistolaisten omaa lehteä Tiedonantajaa.

Teoreettisesti artikkelini hyödyntää sosiaalista konstruktionismia, jonka mukaan materiaalisessa maailmassa esiintyvät kielelliset ja symboliset merkitykset ovat sosiaalisesti luotuja ihmisten vuorovaikutusten kautta (Hall, 1997, s. 25–26; Jokinen ym., 2016, s. 251–253). Tarkoitukseni onkin kriittisen diskurssianalyysin ja sosiaalisen konstruktionismin avulla analysoida, millaisilla diskursseilla kyseiset sanomalehdet yrittivät luoda sosiaalista todellisuutta Kursiivin murhapoltosta. Lähestymistapani muistuttaa Piritta Jupin väitöskirjan analyysia suomalaisen 1990-luvun eläinoikeusliikkeen määrittelystä suomalaisissa sanomalehdissä sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta ja kriittisen diskurssianalyysin avulla (Juppi, 2004, s. 16–19). Artikkelin olennainen käsite on *määrittelykamppailu*, jolla tarkoitan artikkelin kontekstissa sanomalehtien tuottamien diskursseiden välistä kamppailua, joiden tavoitteena oli saavuttaa hegemoninen asema Kursiivin

murhapolton määrittelyssä (Jokinen ym., 2016, s. 88–94; Seppänen & Väliaverronen, 2014, s. 16–17).

Aineisto koostuu sanomalehtien uutisista, pääkirjoituksista, kolumneista, pakinoista ja pilapiirroksista. Olen rajannut varsinaisen aineiston ulkopuolelle mielipidekirjoitukset, ilmoitukset ja muiden lehtien referoinnit, koska keskityn sanomalehtien omiin kirjoituksiin Kursiivin murhapoltosta. Tietysti sanomalehdillä oli kaikki valta valita, mitä kirjoituksia painettiin lehteen. Tämä vaikutti siihen, millaiset näkökulmat pääsivät lehdissä esille. Artikkelin fokuksessa on kuitenkin sanomalehtien oman sosiaalisen todellisuuden rakentamisen tarkastelu uutisten, kolumnien, pääkirjoitusten, pilapiirrosten ja pakinoiden näkökulmasta. Käsittelen kuitenkin lyhyesti mielipidekirjoituksia, koska ne antavat oman näkökulmansa varsinaisen aineiston rinnalla.

Olen eritellyt kirjoituksissa esiintyviä diskursseja kategorioihin (taulukko 1), jotka määrittelevät murhapolttoa ja/tai siihen liittyvää keskustelua. On huomioitava, että samassa kirjoituksessa voi nousta esille useita eri diskursseja. Olen ottanut huomioon sen, että sanomalehtien tekstilajit eroavat tyyli-

Taulukko 1. Aineiston kategorisointi (N = 160).

	N	Kategoria
Fasismidiskurssi	115	Tekoa/tekijöitä määritellään fasistiseksi
Fasismidiskurssin kritisointi	7	Fasismidiskurssin käyttöä kritisoidaan
Mielenterveysdiskurssi	4	Tekoa/tekijöitä määritellään mielenterveyden kautta
Rikosdiskurssi	63	Tapausta käsitellään tavallisen rikosuutisoinnin kautta
Terrorismidiskurssi	12	Tekoa/tekijöitä määritellään terroristiseksi
Poliittisen väkivallan diskurssi	15	Tekoa/tekijöitä määritellään poliittisen väkivallan kautta
Kritiikidiskurssi viranomaisia kohtaan	21	Murhapolton käsittelyn yhteydessä kritisoidaan viranomaisia
Kritiikidiskurssi oikeistoa kohtaan	34	Murhapolton käsittelyn yhteydessä kritisoidaan poliittista oikeistoa
Kritiikidiskurssi kommunisteja kohtaan	11	Murhapolton käsittelyn yhteydessä kritisoidaan kommunisteja
Salaliittodiskurssi	36	Teon/tekijöiden takana väitetään suoraan/epäsuorasti olevan salaisia tukijoita
Talousdiskurssi	4	Teko/tekijät liitetään osaksi talouskeskustelua

tään ja asiasisällöltään toisistaan. Esimerkiksi Kursiivin murhapolton käsittely pääkirjoituksessa osoittaa, että lehden mielestä kyseessä oli valtakunnallisesti merkittävä asia, jonka vuoksi tapahtuma oli nostettu tavallisen uutisvirran yläpuolelle.

Sanomalehtien tausta

Uusi Suomi (n = 25) oli oikeistolainen sanomalehti, jonka arvoihin kuuluivat vapaa markkinatalous, itsenäinen yrittäjäyys, laaja sananvapaus, demokraattinen monipuoluejärjestelmä ja kansanvaltainen valtio- ja oikeusjärjestelmä. Uusi Suomi oli alun perin Kokoomuspuolueen äänenkannattaja, mutta vuonna 1976 lehti linjasi olevansa sitoutumaton. Päätöksen taustalla oli Uuden Suomen talousongelmista johtunut lehden uudistamisprojekti, jonka tarkoituksena oli irrottaa lehti puoluesidonnaisuudesta ja parantaa lehden taloutta elinkeinoelämän kautta. Tämän vuoksi elinkeinoelämän vahva intressi oli vaikuttamassa Uuden Suomen taustalla. (Tommila & Perko, 1988, s. 174–176; Tommila ym., 1988a, s. 204–207; Vesikansa, 2021a, s. 322–324.)

Helsingin Sanomat (n = 26) oli 1970-luvulla Suomen suurin valtakunnallinen sanomalehti. Helsingin Sanomat oli taustaltaan maltillisen liberaali sanomalehti, vaikka sillä ei ollut Uuden Suomen ja Tiedonantajan tavoin suoria poliittisia tai isoja taloudellisia yhteyksiä. Helsingin Sanomat julisti olevansa sitoutumaton, itsenäinen, kansanvaltainen, mielipidevapautta vahvistava, oikeudenmukainen, luotettava ja tasapuolinen sanomalehti. Helsingin Sanomat edustaa aineistossani vaikutusvaltaista mediaa, jolla oli suuruutensa vuoksi iso painoarvo suomalaisessa julkisessa keskustelussa. Tämä tuo aineistoon oman ulottuvuutensa, mitä Uudella Suomella tai Tiedonantajalla ei ole. (Tommila &

Perko, 1988, s. 156–158; Tommila ym., 1988b, s. 130–133.)

Tiedonantaja (n = 109) on aineiston poliittisin ja levikiltään pienin sanomalehti. Tiedonantaja oli Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) vähemmistökommunistien taistolaisen oma puoluelehti, joka ajoi tiukkaa marxilais-leninististä vallankumouksellista linjaa. Lehden synnyn taustalla oli SKP:n sisäinen valtakamppailu, jonka yhtenä tekijänä voidaan pitää vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehitystä, minkä SKP:n maltilliset enemmistökommunistit saarislaiset tuomitsivat, toisin kuin taistolaiset. Saarislaisten omana äänitorvena toimi Kansan Uutiset, joka erosi Tiedonantajan radikaalista linjasta. SKP:n valtakamppailu vaikutti osaltaan Tiedonantajan omaan linjaan, koska taistolaiset pyrkivät muun muassa Tiedonantajan kautta vaikuttamaan SKP:n puoluelinjaan. Tämän takia Tiedonantajaa tarkasteltaessa on huomioitava lehden rooli SKP:n sisäisessä valtakamppailussa. Läheisen Neuvostoliiton kytköksen vuoksi lehteä seurattiin tarkasti myös Elinkeinoelämän valtuuskunnassa ja Uudessa Suomessa. (Hokkanen, 2021, s. 221–229; Tommila & Perko, 1988, s. 244–246; Tommila ym., 1988a, s. 121–122; Vesikansa, 2021b.)

TULOKSET

Lehtiaineiston kategorioita on kuvattu taulukossa 2. Taulukosta voidaan havaita Tiedonantajassa (n = 109) vahvana ilmenneen fasismidiskurssin (n = 98) hegemoninen asema sekä toisaalta sen ilmeneminen myös Helsingin Sanomien aineistossa (n = 26), joskin vähemmän dominoivassa roolissa (n = 13). Uusi Suomi (n = 25) keskittyy puolestaan muihin lehtiin verrattuna enemmän fasismidiskurssin kritisointiin (n = 6). Rikosdiskursseja ilmenee kaikissa lehdissä. Rikosdiskurssi

Taulukko 2. Tiedonantajan, Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen aineistot kirjapaino Kursiivin murhapoltosta 27.11.1977–31.1.1978.

Kategoria	Uutinen ^a	Pääkirjoitus ^b	Kolumni/pakina/ pilapiirros ^c	Yhteensä
Fasismidiskurssi				115
Tiedonantaja	73	13	12	98
Helsingin Sanomat	13	0	0	13
Uusi Suomi	4	0	0	4
Fasismidiskurssin kritisointi				7
Tiedonantaja	1	0	0	1
Helsingin Sanomat	0	0	0	0
Uusi Suomi	0	1	5	6
Mielenterveysdiskurssi				4
Tiedonantaja	0	1	0	1
Helsingin Sanomat	1	0	1	2
Uusi Suomi	0	0	1	1
Rikosdiskurssi				63
Tiedonantaja	30	0	1	31
Helsingin Sanomat	14	1	2	17
Uusi Suomi	14	1	0	15
Terrorismidiskurssi				12
Tiedonantaja	6	2	0	8
Helsingin Sanomat	2	0	1	3
Uusi Suomi	0	0	1	1
Poliittisen väkivallan diskurssi				15
Tiedonantaja	4	1	1	6
Helsingin Sanomat	2	1	1	4
Uusi Suomi	5	0	0	5
Kritiikkidiskurssi viranomaisia kohtaan				21
Tiedonantaja	14	3	3	20
Helsingin Sanomat	1	0	0	1
Uusi Suomi	0	0	0	0
Kritiikkidiskurssi oikeistoa kohtaan				34
Tiedonantaja	21	7	5	33
Helsingin Sanomat	1	0	0	1
Uusi Suomi	0	0	0	0
Kritiikkidiskurssi kommunisteja kohtaan				11
Tiedonantaja	1	0	0	1
Helsingin Sanomat	2	1	0	3
Uusi Suomi	0	1	6	7
Salaliittodiskurssi				37
Tiedonantaja	25	4	7	36
Helsingin Sanomat	0	0	0	0
Uusi Suomi	0	0	1	1
Taloudiskurssi				4
Tiedonantaja	0	1	0	1
Helsingin Sanomat	1	0	0	1
Uusi Suomi	0	0	2	2

^a Uutisten kokonaismäärä: Tiedonantaja (n = 82), Helsingin Sanomat (n = 21), Uusi Suomi (n = 17)

^b Pääkirjoitusten kokonaismäärä: Tiedonantaja (n = 14), Helsingin Sanomat (n = 1), Uusi Suomi (n = 2)

^c Kolumnien, pakinoiden ja pilapiirrosten määrä yhteensä: Tiedonantaja (n = 13), Helsingin Sanomat (n = 4), Uusi Suomi (n = 6)

on eräänlainen oletusarvio murhapoltton käsitelyssä, kun kyseessä on rikoslain mukainen rikos. Tiedonantaja kritisoi aineistossa huomattavasti oikeistoa (n = 33) ja viranomaisia (n = 20). Uudessa Suomessa kritiikidiskurssi kohdistuu pelkästään kommunisteja kohtaan (n = 7). Tiedonantaja käyttää paljon salaliittodiskurssia (n = 36), mikä erottaa Tiedonantajan muista lehdistä. Terrorismi-, talous-, ja mielenterveysdiskurssia ilmenee aineistossa määrällisesti vähän.

Yksittäiset lehden linjasta poikkeavat diskurssit aiheutuivat lehden tekemästä haastattelusta ja toisen henkilön referoinnista, jossa kyseinen henkilö kertoi lehden linjaan nähden jotakin poikkeuksellista. Esimerkiksi eräässä kirjoituksessa Tiedonantaja ei kritisoinut fasismidiskurssin käyttämistä, mutta kertoi fasismiteemailla olevista panelisteista, jotka olivat sanoneet, ettei Suomessa ole todellista fasismia vaaraa (TA, 24.1.1978, s. 13). Lisäksi on otettava huomioon, että diskurssien käyttämisessä on omat eronsa. Esimerkiksi Helsingin Sanomat käytti fasismidiskurssia neutraalisti kertoessaan rikoksen taustoista tai referoidessaan muiden ihmisten kommentteja (esim. HS, 1.12.1977, s. 11; 10.12.1977, s. 8). Tiedonantaja taas käytti fasismidiskurssia hyvin syyllistävällä ja stigmatisoivalla tavalla (esim. TA, 9.12.1977, s. 4; 23.12.1977, s. 4).

Lehtiä vertaamalla kirjoitusten määrän voi nähdä olevan merkittävästi suurempi Tiedonantajassa Helsingin Sanomiin ja Uuteen Suomeen verrattuna. Tämä ei rajoitu pelkästään uutisiin, vaan myös muissa kirjoituksissa Tiedonantajan kirjoitusten määrä on huomattava. Määrää korostaa erityisesti se, että Tiedonantaja ei ilmestynyt joka päivä Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen tavoin, vaan neljästi viikossa tiistaista perjantaihin (Tommila ym., 1988a, s. 121–122). Syynä määrän

suuruuteen voi pitää sitä, että Kursiivin murhapoltossa vahingoittui Tiedonantajan painokoneita. Tiedonantaja oli uhriasemassa, jonka vuoksi Tiedonantajalla oli suuri intressi käsitellä kyseistä tapausta omassa lehdessään.

Näkyvissä on myös Tiedonantajan tunteellinen suhtautuminen murhapolttoon. Esimerkiksi Tiedonantajan pääkirjoituksessa heti murhapoltton jälkeen päätoimittaja Urho Jokinen halusi nostaa työväen kansanliikkeen fasismia vastaan (TA, 29.11.1977, s. 2). Helsingin Sanomissa ja Uudessa Suomessa Kursiivin murhapolttoa käsiteltiin tavallisena uutisena. Murhapolttoa käsiteltiin myös kolumneissa ja jopa muutamassa pääkirjoituksessa. Määrällisesti katsottuna Kursiivin murhapoltto oli Helsingin Sanomille ja Uudelle Suomelle yksi uutinen muiden joukossa.

Artikkelista poisrajatusta aineistosta on hyvä mainita, että Tiedonantajassa julkaistiin lukemattomia erilaisten yhdistysten julkilausumia murhapolttoon liittyen. Kannanotoissa lähinnä toistettiin fasismidiskurssia tuomitsemalla fasistinen toiminta ja vaatimalla sen pysäyttämistä. Hyvänä esimerkkinä kannanotoista on Keski-Helsingin eläkeläiskerhon vaatimus fasismia täydellisestä lopettamisesta Suomessa (TA, 20.12.1977, s. 6). Tämä ei ollut poikkeuksellista, koska ennen Kursiivin murhapolttoa ja sisäasiainministeriön lakkautuspäätöstä vasemmistossa oli julkisesti vaadittu IKR:n kieltämistä (Kotonen, 2018, s. 190). Helsingin Sanomissa ei ollut mielipidekirjoituksia Kursiivin murhapolttoon liittyen ja Uudessa Suomessa julkaistiin vain muutama mielipidekirjoitus. Niissä murhapoltto tuomittiin, mutta samalla kritisoitiin kommunistien poliittisen hyödyn tavoittelua murhapoltosta. Esimerkiksi yhdessä mielipidekirjoituksessa fasismi rinnastettiin kommunismiin, koska molemmat pyrkivät diktatuuriin (US, 5.1.1978, s. 22).

Kamppailu fasismidiskurssin hegemoniasta

Fasismidiskurssin kautta Tiedonantaja kytki poliittisten vastustajien kritisoinnin osaksi Kursiivin murhapolttua. Kriitikissä syytettiin hallitusta ja muita poliittisia vastustajia muun muassa siitä, miten nämä omalla toiminnallaan olivat mahdollistaneet fasismien kasvun Suomessa, koska Pariisin rauhansopimuksen noudattamisesta ei ollut pidetty kiinni ja suhtautuminen fasismien vaaraan oli ollut lepsua (esim. TA, 29.11.1977, s. 8–9; TA, 2.12.1977, s. 6–7). Kriitikki kohdistui myös viranomaisiin. Tiedonantaja kritisoi poliiseja, koska he eivät ottaneet fasismivaaraa vakavasti ja tutkinnat eivät edistyneet Tiedonantajan mielestä tarpeeksi nopeasti (esim. Kuva 1; TA, 29.11.1977, s. 1, 16; 10.1.1978, s. 8–9). Tiedonantaja pyrki julkisuuden kautta ylläpitämään painetta viranomaisissa,

jotta Kursiivin murhapolton tutkinta saataisiin selvitettyä mahdollisimman nopeasti.

Viranomaiskritisointia lisäsivät Tiedonantajan aikaisemmat konfliktit poliisin kanssa, joissa poliisi oli lakiin vedoten estänyt Tiedonantajan katumyynnin. Tiedonantajan pääkirjoituksessa kysyttiinkin, miksi poliisi puuttui Tiedonantajan lehtitoimintaan, muttei fasistien laittomaan toimintaan (TA, 1.11.1977, s. 2). Poliisi osallistui julkiseen keskusteluun kertomalla perustaneensa erikoisryhmän tutkimaan tapausta ja ilmoittamalla tekevänsä yhteistyötä keskusrikospoliisin ja suojelupoliisin kanssa. Lisäksi poliisi kertoi pitävänsä hallitusta ajan tasalla rikostutkinnasta. Tällä poliisi halusi tuoda selvästi esille, että se otti tapauksen vakavasti. Poliisi myös puolustautui niitä väitteitä vastaan, että poliisin löysä suhtautuminen fasisteja kohtaan olisi aiheuttanut murhapolton (US, 28.11.1977, s. 6).

Kuva 1. Tiedonantaja 29.11.1977, s. 10.

Helsingin Sanomissa fasismidiskurssi ilmeni, kun Helsingin Sanomat kertoi vasemiston reaktiosta murhapolttoon tai selosti epäiltyjen poliittista taustaa. Uusi Suomi ei tehnyt tätä, vaan jätti fasismidiskurssin (n = 4) lähes kokonaan pois. Tiedonantajalle fasismidiskurssi oli oletusarvona lähes kaikissa kirjoituksissa, sillä Tiedonantaja pyrki julkisessa keskustelussa fasismidiskurssin hegemoniaan. Merkittävin fasismidiskurssin vahvistus tuli kuitenkin sanomalehtien ulkopuolelta. Presidentti Urho Kekkonen osallistui joulukuussa 1977 Suomen Kansan Demokraattisen Liiton vaalitulaisuuteen, jossa Kekkonen sivusi puheessaan Kursiivin murhapolttoa. Kekkonen totesi, että Suomi ei ole fasistien isänmaa eikä hän ole fasistien presidentti. Kekkonen sai tästä toteamuksesta paikallaan suuret aplodit (HS, 19.12.1977, s. 3, 10; TA, 20.12.1977, s. 1, 16; US, 19.12.1977, s. 8).

Vuoden 1978 presidentinvaalit olivat lähellä, joten Kekkonen voidaan nähdä keränneen kommentillaan poliittisia irtopisteitä myötäilemällä kommunisteja fasismidiskurssin käytöllä. Tiedonantaja olikin pääkirjoituksessaan hyvin mielissään siitä, että Kekkonen oli ottanut selvän kannan fasismia vastaan (TA, 20.12.1977, s. 2). Kekkonen suhteen on muistettava, että hän oli suojelupoliisin kautta hyvin perillä IKR:n toiminnasta. Kekkoselta myös haettiin hyväksyntä Siitoimen järjestöjen kieltämiseksi. Hän totesikin suojelupoliisin päällikölle Arvo Pentille, että Siitoimen järjestöt voidaan kieltää Pariisin rauhansopimuksen vastaisina, koska Pariisin rauhansopimus kieltää fasistisen toiminnan. (Kotonen, 2018, s. 225–226.)

Fasismidiskurssin dominoivasta asemasta huolimatta Tiedonantajan luomaa fasismidiskurssia pyrittiin haastamaan. Tiedonantajan väitteitä fasistien ja oikeiston salaliitosta kritisoitiin (US, 15.12.1977, s. 2), murhapolton

tekijät leimattiin hulluiksi (HS, 3.12.1977, s. 14), ja jopa väitettiin Tiedonantajan provosoineen omalla toiminnallaan mieleltään tasapainottomat murhapolttoon (US, 3.12.1977, s. 14). Mielenterveysdiskurssi liittyy osittain siihen, että murhapolton sytyttäjä Seppo Lehtonen oli kärsinyt mielenterveysongelmista. Lisäksi IKR:n jäsenistö koostui enemmän ja vähemmän syrjäytyneistä ihmisistä, jotka kärsivät päihde- ja mielenterveysongelmista. Aikalaisnäkökulmasta IKR oli hyvin erikoinen poliittinen toimija, jonka vuoksi aikalaisten kynnys kyseenalaistaa IKR:n jäsenten mielenterveys on todennäköisesti ollut matala. (Kalliala 2005, s. 73; Kotonen 2015a, s. 52.)

Tiedonantajalle fasismidiskurssin haastaminen oli sen verran merkittävä vastavoima, että se kritisoi pääkirjoituksessaan näkemystä, jonka mukaan IKR:n fasismia ja murhapolttoa yritettiin vähätellä mielenterveysongelmilla (TA, 21.12.1977, s. 2). Poliittisen väkivallan diskurssi ei näy aineistossa määrällisesti kovin merkittävänä (esim. HS, 3.12.1977, s. 11; TA, 10.1.1978; s. 8–9; US, 31.12.1977, s. 14). Syynä on se, että poliittisen väkivallan diskurssi jäi helposti fasismidiskurssin alle. Määrittelykamppailu Kursiivin murhapoltosta pyöri fasismien ja sen kiistämisen ympärillä. Poliittiseen väkivaltaan ei liittynyt samanlaista poliittista merkitysarvoa kuin fasismissa, minkä vuoksi poliittisen väkivallan diskurssi jäi isommassa kuvassa fasismidiskurssin varjoon.

Tiedonantaja vei oikeiston kritisoinnin ääripäähän väittämällä suorasti ja epäsuorasti, että fasistien taustalla on oikeiston salaliitto, joka fasisteja tukemalla pyrkii rikollisin keinoin hyökkäämään edistyksellisiä voimia vastaan (esim. TA, 14.12.1977, s. 8–9). Tiedonantajan väitteiden taustalla oli Siitoimen omat valheelliset kommentit oikeiston tuesta

Kuva 2. Tiedonantaja 9.12.1977, s. 11.

IKR:lle. Väitteillään Siitoin pyrki keräämään IKR:lle mahdollisimman paljon julkisuutta. Tiedonantaja olisi pystynyt saamaan poliitista etua toteamalla olleensa oikeassa fasismin ja oikeiston välisestä suhteesta, jos IKR:n takana olisi ollut oikea salaliitto. Tällä olisi ollut myös ulkopoliittisia seurauksia Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin ja tilanne olisi ollut taistolaisille poliittisesti hyvin mieluinen. Murhapolton uhrina Tiedonantajalla oli tilaisuus luoda salaliittoteorioita fasistien taustavaikuttajista ja vahvistaa omaa fasismidiskurssia. Tästä hyvä esimerkki on Tiedonantajassa esiintynyt pilakuva (kuva 2). Tulkintani on, että salaliittodiskurssin syynä oli todennäköisesti Tiedonantajan emotionaalinen reaktio murhapoltoon yhdistettynä poliittiseen opportunistiin.

Rikosuutisoinnin politisoituminen

Kursiivin murhapolton rikosuutisointi noudattaa Pertti Hemánuksen määritelmää: ”Ri-

kosuutinen on selostus tuoreesta tai aikaisemmin tuntemattomasta kriminalisoidusta teosta tai vanhan ja aikaisemmin tunnetun kriminalisoidun teon uudesta vaiheesta.” (Hemánus, 1966, s. 46). Rikosdiskurssia voi pitää aineistossa oletuksena, kun uutisoidaan murhapolton tutkinnan uusista vaiheista. Aineisto osoittaa, että rikosdiskurssi ei ole määrittelykamppailussa täysin immuuni, vaan se voi jäädä varjoon. Taulukon 2 mukaan Tiedonantaja keskittyikin enemmän murhapolton poliittiseen puoleen kuin itse rikolliseen puoleen (esim. TA, 2.12.1977, s. 6–7; 6.1.1978, s. 3–4).

Tiedonantajan, Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen rikosuutisointi ei ole koskaan täysin neutraalia rikosuutisointia, vaan se on rikosjulkisuuden tuottamista tapahtuneesta rikostodellisuudesta omista lähtökohdista käsin (Viljakainen, 2014, s. 24–27). Kursiivin murhapolto erosikin muista rikoksista sen poliittisen ulottuvuuden vuoksi ja tämä vaikutti sanomalehtien rikosuutisointiin. Uuden

Suomen uutisoinnissa rikosdiskurssi on hyvin vahvasti esillä. Kursiivin murhapolttoa uutisoidaan lähinnä tavallisen rikosuutisen tavoin (esim. US, 2.12.1977, s. 6; 16.12.1977, s. 6). Tästä huolimatta Kursiivin murhapolton tutkinnan alussa Uusi Suomi toi esille asian poliittisen puolen kuvaillen tapahtumaa poliittiseksi murhapoltoksi (esim. US, 27.11.1977, s. 7; 29.11.1977, s. 3). Helsingin Sanomat ei jättänyt asian poliittista puolta pois, vaan toi sen rikosuutisoinnissa esille poliittisen puolen liittyessä uutiseen olennaisella tavalla (esim. HS, 29.11.1977, s. 7; 2.12.1977, s. 13).

Helsingin Sanomien rikosuutisointiin tosin liittyy yksi mielenkiintoinen puoli. Toimitaja Pertti Klemola väitti Helsingin Sanomien päätoimittaja Heikki Tikkasen antaneen ohjeet lehden toimitukselle Kursiivin murhapolton uutisoinnista. Klemolan mukaan poliittisen herkkyyden vuoksi Kursiivin murhapoltolle ei saanut antaa liikaa huomiota, jotta taistolaiset eivät hyötyisi murhapoltosta poliittisesti liian paljon. Kursiivin murhapoltosta ei tehty etusivun uutista, vaan sen sijaan samaan aikaan tapahtunut tavaratalo Maxi-Marketin tulipalo laitettiin etusivulle (Klemola, 1981, s. 365). Oli Klemolan väite totta tai ei, Helsingin Sanomat todellakin laittoi Maxi-Marketin tulipalon etusivulle ja Kursiivin murhapolton vasta seitsemännelle sivulle muiden kotimaan uutisten joukkoon (HS, 27.11.1977). Jopa Uudessa Suomessa Kursiivin murhapoltto oli etusivun uutinen (US, 27.11.1977). Tämä tosiseikka antaa tukea näkemykselle, että murhapolton poliittinen ulottuvuus vaikutti Helsingin Sanomien uutisointiin.

Terrorismi- ja talousdiskurssi

Terrorismidiskurssilla korostettiin teon moitittavuutta, tuotiin esille teon poliittinen ulottuvuus tai kytkettiin teko terrorismin kautta osaksi kansainvälistä viitekehystä (HS, 1.12.1977, s. 11; TA, 1.12.1977, s. 2; US, 3.12.1977, s. 14). Tutkija Tommi Kotonen onkin huomauttanut terrorismin kansainvälisen viitekehyksen esiintyneen Kursiivin murhapolttoa koskevassa julkisessa keskustelussa (Kotonen, 2015a, s. 53). Kotosen havainto näkyy myös aineistossa. Terrorismia ei nähty kotimaisena ilmiönä, vaan murhapolttoa peilattiin ulkomailla tapahtuneeseen terrorismiin. Tätä korostaa erityisesti Helsingin Sanomien Donald Fieldsin englanninkielinen kolumni, jossa naureskeltiin, miten Suomessa terrorismi nähdään vain ulkomalaisena ilmiönä (HS, 17.12.1977, s. 17). Kyseessä ei ole ainutlaatuinen asia suomalaisen julkisen keskustelun historiassa. Leena Malkki ja Daniel Sallamaa ovat tuoneet esille, ettei terrorismidiskurssi tule suomalaisissa sanomalehdissä erityisemmin esille kylmän sodan jälkeen Suomessa tapahtuneissa ideologisissa väkivallanteoissa (Malkki & Sallamaa, 2018).

Aineiston kuriositeettina talousdiskurssissa IKR:n toiminta ja Kursiivin murhapoltto yhdistettiin osaksi talouskeskustelua. Uudessa Suomessa käsiteltiin, onko Siitoimen toiminta todellista fasismia vai ei. Käsittelyn yhteydessä kerrottiin yhteiskunnassa olevan huonon taloustilanteen takia kovia paineita, jotka saattavat purkautua arvaamattomalla tavalla (US, 21.1.1978, s. 2). Helsingin Sanomissa kerrottiin Siitoimen ja muiden äärioikeistolaisten sekä uskonnollisten liikkeiden käyttävän talouslamaa hyväksi lietsomalla huono-osaisia ihmisiä omaan toimintaansa mukaan (HS, 7.1.1978, s. 13–14). Marxilais-leninistisestä näkökulmasta Tiedonantaja näki IKR:n fasismia ja huonon talousajan

Vakavassa asiassa on sija myös hirtehihumorille. Tiedonantaja tullut tästä Demarin ehkä kyseenalaisesta piirroksesta — ja kertoi sen esittävän nimenomaan kahta kommunistia. Demari kysyi, miten Tiedonantaja on tästä niin varma. Tätä voi todella kysyä — vai onko SKP:n politbyroo tai edustajakokous antanut jo sellaisen ohjesäännön oikean kommunistin ulkoasusta, johon Stefanin piirros soveltuu?

Kuva 3. Uusi Suomi 3.12.1977, s. 14.

kytkeytyvän osaksi työläistä riistävää kapitalistista talousjärjestelmää, mikä aiheutti fasismin nousun Suomessa (TA, 2.1.1978, s. 2). Talouskeskustelun liittäminen osaksi IKR:ää ei aiheuttanut ristiriitaa, koska vasemmiston ja oikeiston näkökulmista IKR:n olemassaolo pystyttiin perustelemaan talouden huonoilla ajoilla. Taloudellinen syrjäytyminen onkin yksi poliittisessa keskustelussa ja akateemisissa tutkimuksissa esitetty juurisyy radikalisoitumiselle (Malkki, 2020, s. 148–152).

Huomioitavaa on, että yksittäisissä kirjoituksissa huono taloustilanne ja Kursiivin murhapolttto kytkettiin osaksi tuhopoltttoilmiötä,

jossa vakuutusyhtiöt joutuivat maksamaan suuria korvauksia. Kursiivin murhapolton suhteen vihjailtiin itse aiheutetusta tuhopolttosta vakuutusrahojen perässä (Kuva 3; US, 27.11.1977, s. 23; 29.11.1977, s. 2).

JOHTOPÄÄTÖKSET

Poliittiset toimijat ja IKR osana fasismidiskurssin luomista

Fasismidiskurssi ja sen vastustaminen ovat Kursiivin murhapolton määrittelykamppailussa merkittävästi esillä. Tähän vaikuttivat IKR:n oma toiminta ja sanomalehtien poliittiset lähtökohdat. Taistolaiset yrittivät saada

fasismidiskurssin hegemoniseen asemaan, poliittiset vastustajat taas pyrkivät estämään tämän. Äärivasemmistolle IKR oli todiste Suomen fasismista. Oikeistolle IKR oli todiste siitä, että Suomessa ei ole todellista fasismia (Kotonen, 2015b, s. 122–124). 1970-luvun poliittinen ympäristö ei suosinut natsidiskurssin käyttöä, koska fasismidiskurssi oli hegemonisessa asemassa ja vei natsidiskurssilta ilmatilan lähes kokonaan pois, vaikka IKR:n toiminta muistutti enemmän kansallissosialistista Saksaa kuin fasistista Italiaa. Fasismidiskurssi oli taistolaisille merkittävä asia, koska fasismien vastustaminen liittyi poliittiseen vastakkainasetteluun, jossa fasismi kytkeytyi osaksi kommunistien vastaisia voimia.

Fasismidiskurssi liittyy laajemmin 1970-luvun kommunistien poliittiseen toimintaan. Esimerkiksi vuonna 1975 äärivasemmistolainen Sodan- ja Fasisminvastainen Työ ry väitti Suomessa olevan kapitalistien salaliitto fasismien edistämiseksi neuvostomyönteisiä voimia vastaan. SKP:ssa taas tarkkailtiin Puolustusvoimien kantahenkilökuntaa ja reservin upseereita, jotta voitaisiin paljastaa Puolustusvoimien äärioikeistolainen ja neuvostovastainen linja. Fasismi liittyi myös SKP:n sisäiseen valtakamppailuun enemmistökommunistien saarnislaisten ja vähemmistökommunistien taistolaisten välillä, sillä SKP:n sisällä arveltiin Kursiivin murhapolton olleen provosoitu omien toimesta. Tämä ei ollut ainoa kerta SKP:ssa, kun fasismi liitettiin osaksi SKP:n sisäistä valtakamppailua. 1970-luvun alussa SKP:n sisällä epäiltiin kommunistien toimistoihin kohdistuneiden ilkitöiden ja hakaristimaalailuiden olleen laivastettuja provokaatioyriytyksiä omien toimesta. (Kotonen, 2018, s. 216–220.)

Urho Kekkosen ”en ole fasistien presidentti”-lausunto oli Kursiivin murhapolton fasismidiskurssin hegemonian huipentuma; Suomen

tasavallan presidentti vahvisti omalla arvovallallaan fasismidiskurssia. Kekkonen oli kuitenkin jo aikaisemmin 1970-luvulla ollut merkittävä tekijä sille, että fasismidiskurssia käytettiin puolueiden sisäisessä ja ulkoisessa valtakamppailussa poliittisesti hyväksi. Kekkonen oli vuoden 1972 uudenvuodenpuheessa siteerannut kirjailija Paavo Haavikkoa varoitellessaan fasismien nostavan päätään (Kekkonen, 1972). Kokoomuksen kansanedustaja Tuure Junnila käytti hyväkseen kyseisen uudenvuodenpuheen fasismikohtaan eduskunnan puheenvuoroissaan kritisoidessaan vuoden 1973 poikkeuslakia fasistiseksi (Karjalainen, 2004, s. 50–55). Keskustapuolueessa vaikutti 1970-luvulla myös Ryhmä 70, joka pyrki uudistamaan puoluetta vasemmistolaisempaan suuntaan. Ryhmä 70 toi esille huolensa Suomessa esiintyvän fasismien yleisyydestä, jota piti torjua taistelemalla oikeistoa vastaan (Kotonen, 2018, s. 220–223).

Toimijan oma käytös on myös otettava huomioon diskurssien muodostumisessa. IKR pukeutui 1930-luvun univormuihin luodakseen pelon ilmapiiriä poliittisissa vastustajissaan, järjesti ampumarjoituksia, häiriköi julkisesti kommunisteja ja painatti äärioikeistolaista propagandaa (Kotonen, 2015a, s. 48–50; 2018, s. 183–184). Hyvänä esimerkkinä IKR:n uhmakkuudesta on IKR:n esiintyminen 21.10.1977 Ylen Veckans Puls -televisio-ohjelmassa hakaristien kanssa sotilaallisesti pukeutuneena. IKR:n asennoituminen kommunisteja vastaan tuli ohjelmassa hyvin esille, kun IKR:n Timo Pekkala kertoi olevansa valmis käyttämään kaikkia laillisia ja laittomia keinoja kommunisteja vastaan (Kotonen, 2018, s. 191–192). Pidätyksistä huolimatta Kursiivin murhapolttoon suhtauduttiin IKR:ssa onnistuneena tekona. IKR:ssa juhliittiin, miten Kursiivin murhapoltosta oli uutisoitu radiossa, televisiossa, sanomalehdissä

ja ulkomaita myöten jopa Neuvostoliiton Pravda-lehdessä. (Kotonen, 2015a, s. 51–52.)

Siitoimelle julkisuus hinnalla millä hyvänsä oli ainoa tapa päästä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen mukaan, koska kokonsa puolesta IKR:lla ei olisi ollut mitään mahdollisuutta pärjätä muille poliittisille toimijoille. IKR:n julkisesta provosoinnista saatiin aikaan vaikutelma, että IKR uhkaa koko suomalaista yhteiskuntaa (Kalliala, 2005, s. 67–68; Kotonen, 2018, s. 187). Siitoin ei suoraan sanonut IKR:n olevan fasistinen järjestö. Hän yritti vältellä fasismileimaa, koska tiesi Pariisin rauhansopimuksen kieltävän fasistisen toiminnan. Hän väittikin IKR:n toiminnan olevan äärioikeistolaista, jota ei ole mitenkään laissa kielletty. Siitoimen toiminta viranomaisten kanssa oli jatkuvaa kissa ja hiiri-leikkiä, jossa Siitoin yritti estää viranomaisten puuttumisen IKR:n toimintaan kikkailemalla terminologian kanssa. (Kotonen, 2018, s. 179; Kotonen, 2020, s. 63–65.)

Fasismidiskurssin historiallinen tausta

Historiallisesti fasismidiskurssin ulottaminen muihin kuin varsinaisiin fasisteihin syntyi sosiaalifasismi-termistä. Josif Stalinia pidetään sosiaalifasismi-termin keksijänä, kun vuonna 1924 omassa puheessaan hän julisti, että sosiaalidemokratia ja fasismi ovat toistensa kaksosia (Stalin, 1954, s. 293–314). Tämä on tosin virheellinen käsitys. Aikaisemmin kyseisenä vuonna Saksassa epäonnistuneen kommunistien vallankumousyrityksen jälkikäsitellyssä Kominterinin johtaja Grigory Zinoviev haukkui sosiaalidemokraatit sosiaalifasisteiksi, koska Zinonevin mukaan sosiaalidemokraatit olivat porvariston kätyreitä. Tällä Zinonev yritti vierittää vastuun epäonnistuneesta vallankumousyrityksestä sosiaalidemokraattien niskaan. Fasismi-termi ei

viitannut tässä Adolf Hitleriin vaan Italian fasisteihin, sillä Benito Mussolini oli sosialisti ennen kuin hänestä tuli fasisti. Kuudennessa Kominterinin kongressissa vuonna 1928 sosiaalidemokratia julistettiin sosiaalifasismiksi, mikä merkitsi kommunistien ja sosiaalidemokraattien välisen yhteistyön romahdusta. Sosiaalifasismi-diskurssi menetti merkityksensä 1930-luvun aikana, kun Hitlerin valtaantulon myötä ympäri Eurooppaa sosiaalidemokraatit haluttiin osaksi kansanrintamaa fasismia vastaan. (Draper, 1969; Haro, 2011.)

Neuvostoliiton fasismidiskurssi kytkeytyi toisen maailmansodan jälkeen kansainvälisen politiikan kehityksen myötä tarkoittamaan neuvostovastaisia voimia yleisellä tasolla. Hyvänä esimerkkinä fasismidiskurssin roolista kylmässä sodassa oli Berliinin muuri, joka Itä-Saksan virallisessa propagandassa sai nimekseen Antifasistinen suojavalli (Antifaschistischer Schutzwall). Muurin tarkoituksena oli suojata Itä-Saksaa lännen fasismilta. (Ahonen, 2011, s. 44–49.) Tämä on yksi osoitus siitä, kuinka kommunistisessa puheessa natsidiskurssi jäi fasismidiskurssin varjoon. Voi myös tulkita, että kommunistisessa ajattelussa marxilaista sosialismia ei haluttu yhdistää oikeistolaiseen kansallissosialismiin, minkä vuoksi kommunistien oli luontevampaa puhua fasisteista kuin kansallissosialisteista. Kylmän sodan jälkeen fasismidiskurssi jäi elämään venäläisessä historiapolitiikassa, jolla ylläpidetään venäläistä narratiivia suuresta isänmaallisesta sodasta ja taistelusta fasismia vastaan. Kyseisen diskurssin käyttö onkin parhaillaan nähtävissä Ukrainan sodan venäläisessä propagandassa, jonka mukaan Venäjä taistelee Ukrainassa fasismia vastaan (Verbeeck, 2022).

Suomessa fasismidiskurssin historialliset seuraukset näkyivät vuoden 1944 Moskovan

välirauhansopimuksessa. Sopimuksen 21 artikla velvoitti Suomea lakkauttamaan fasistiset järjestöt, jotka harjoittavat Neuvostoliitolle tai muille Yhdistyneille Kansakunnille vihamielistä propagandaa. Tämän artiklan avulla Neuvostoliitto pystyi vaatimaan Suomea kieltämään poliittisten vastustajien järjestöjen toiminnan heikentääkseen kommunismia vastustavien asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa (Uola, 1999, s. 25–30). Toteuttaakseen Moskovan välirauhansopimuksen 21 artiklaa, valtioneuvosto sääti korkeimman hallinto-oikeuden presidentin Urho Castrénin mukaan nimetyn Castrénin asetuksen, jonka avulla valtioneuvostolla oli täysi valta päättää, mitkä yhdistykset lakkautetaan Moskovan välirauhansopimuksen vastaisena (Uola, 1999, s. 30–35). Moskovan välirauhansopimuksen seurauksena Suomessa lakkautettiin yli 3300 järjestöä. Näiden joukossa oli merkittäviä yhteiskunnallisia järjestöjä, kuten Akateeminen Karjala-Seura, Lotta Svärd ja Suojeluskunnat (Kotonen, 2018, s. 36; Uola, 1999, s. 262–271).

Pariisin rauhansopimuksessa sama kielto toistettiin 8 artiklassa. Presidentti Juho Paasikivi yritti estää kyseisen artiklan tuloa Pariisin rauhansopimukseen, mutta yritys ei onnistunut. Paasikivelle oli helpotus, kun Castrénin asetus raukesi Pariisin rauhansopimuksen tullessa voimaan. Tämä tarkoitti, että yhdistysten lakkauttamiset voitaisiin toteuttaa vain yhdistyslain kautta eikä valtioneuvoston toimesta. Kommunisteilla ei ollut enää poliittista voimaa vaatia Pariisin rauhansopimuksen perusteella poliittisten vastustajien järjestöjä lakkautettavaksi, kun kommunistit kärsivät tappion vuoden 1948 eduskuntavaaleissa. (Uola, 1999, s. 209–214.)

Pekka Siitoimen järjestöt olivatkin ensimmäiset Pariisin rauhansopimuksen perusteella lakkautetut järjestöt (Kalliala, 2005, s.

72–73). Tätä taustaa vasten murhapolton fasismidiskurssille löytyi oikeudellista tukea, koska sisäasiainministeriö oli lakkauttanut IKR:n yhdistyslakia käyttäen ja Pariisin rauhansopimukseen vedoten. Poliittisten vastustajien järjestöt voitiin nähdä Pariisin rauhansopimuksen vastaisena, kun Pariisin rauhansopimusta tulkintaa lavennettiin poliittisesti. Siksi Kursiivin murhapolton jälkeen Tiedonantaja vaati muun muassa Suomen Reserviupseeriliiton lakkauttamista vetoamalla Pariisin rauhansopimukseen (TA, 16.12.1977, s. 2).

Terrorismi- ja talousdiskurssin taustatekijät

Terrorismin kultakausi Euroopassa oli 1970-luku, mikä osittain selittää Kursiivin murhapolton yhteydessä ilmennyt terrorismidiskurssia. Tuolloin terrorismi kansainvälistyi PLO:n vaikutuksesta ja Eurooppa koki Münchenin verilöylyn myötä terrorismin kansainvälistymisen seuraukset. 1970-luvulla eurooppalainen terrorismi koostui lähinnä nationalistis-separatistisesta (IRA, ETA) tai ääriivasemmistolaisesta (RAF, BR) terrorismista. Nationalistis-separatistiseen ja ääriivasemmistolaiseen terrorismiin verrattuna äärioikeistolainen terrorismi oli 1970-luvulla vähäistä. Tosin esimerkiksi Italiassa läpi 1970-luvun kestäneen poliittisen väkivallan aikakautena, lyijyvuosina, äärioikeiston terrorismi (NAR) oli vahvasti läsnä yhteiskunnassa (Hoffman, 2017, s. 65–82; Malkki, 2020, s. 106–116). Erityisesti huomioitavaa on se, että Kursiivin murhapolton aikaan tapahtui kansainvälistä huomiota saanut Saksan syksyksi kutsuttu RAF:n terrorikampanja. Saksan syksy omalta osaltaan vaikutti aineistossa esiintyvän terrorismidiskurssin

kansainväliseen luonteeseen, kun RAF:n terrorismi oli mediassa isosti esillä (Hanshew, 2012, s. 192–235).

Terrorismi Suomen historiassa ei ole mitenkään tuntematon asia, koska Lapuan liikkeen kyydityksiä, kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin murhaa ja vuosina 1905–1906 vaikuttaneen Verikoirien attentaatteja santarmeja sekä poliiseja vastaan voidaan pitää terrorismina (Keskisarja, 2011, s. 48–71; Siltala, 2011, s. 101–103). 1970-luvun Suomessa rikoslaissa ei ollut kuitenkaan mitään mainintaa terrorismista. Terrorismidiskurssi ei siis saanut tukea oikeudelliselta tasolta.

Nykyään Kursiivin murhapolttoon suhtauttaisiin todennäköisesti terrorismina. Kursiivin murhapolton rikostutkinnassa mukana ollut poliisi Juha Rautaheimo onkin muistelmissaan kertonut Kursiivin murhapolton olleen poliittista terrorismia (Rautaheimo & Rainio, 2019, s. 48). Myös Tommi Kotonen on pitänyt IKR:n toimintaa terrorismina (Kotonen, 2015a, s. 53). Voin itsekkin yhtyä näihin näkemyksiin.

Talousdiskurssille selitys löytyy vuoden 1977 Suomen huonosta taloustilanteesta. 1970-luvun maailmantalous kärsi ylikuumenemisesta, jonka seuraukset pahenivat vuoden 1973 öljykriisistä. Maailmantalouden heikentymisen vaikutukset iskivät myös Suomeen. Vuoden 1976 ja 1977 talousluvut olivat surkeat rahoitusmarkkinoiden kiristymisen vuoksi. Vasta vuosina 1978 ja 1979 saavutettiin selkeä talouskasvu, jolloin pahin taantuma oli ohi (Korhonen, 2011, s. 18–21, 81–86). Syksyllä 1977 Suomen talous oli isosti esillä, kun sitä yritettiin parantaa pääministeri Kalevi Sorsan johtamalla Korpilampi-seminaarilla. Siinä Suomen elinkeinoelämän, etujärjestöjen ja poliittiset päättäjät kokoontuivat yhteen sopimaan talouspoli-

tiikasta. Lopputuloksena oli konsensushenkinen kolmikantainen elvytyspolitiikka, jonka jopa saarilaiset hyväksyivät. Korpilampi merkitsikin suomalaisen talousajattelun muuttumista kohti markkinavetoista ajattelua. (Saari, 2010, s. 472–476, 482–484.)

Pohdinta – Rikosten epäviralliset reaktiot yhteiskunnan omana peilinä

Kursiivin murhapoltto on hyvin poikkeuksellinen rikos, sillä Suomessa ei ole tapahtunut vastaavaa rikosta tapauksen jälkeen. Ainoa suora vertailukohta löytyy vuodelta 1930, jolloin Lapuan liikkeen jäsenet tuhosivat kommunistien Työn Ääni -lehden kirjapainon (Silvennoinen ym., 2016, s. 163). Pelkästään muuttuneet instrumentaaliset tekijät nykyaikana, kuten erilainen lainsäädäntö, vaikuttaisivat tapauksen määrittelyyn. Nykyään Kursiivin murhapolttoa tutkittaisiin todennäköisesti rikoslain 34 a luvun 1§:n terroristisessa tarkoituksessa tehtynä tuhotyönä. Julkinen keskustelu olisi myös mediaympäristön muutoksen takia hyvin erilaista vuoteen 1977 verrattuna, koska jokainen ihminen pystyy nykyään olemaan itse median tuottaja sosiaalisen median kautta, puhumattakaan poliittisista, kulttuurisista ja yhteiskunnallisista muutoksista, joita Suomi on kokenut tapauksen jälkeen.

Kursiivin murhapolton käsittely sanomalehdissä tarjoaa kuvan 1970-luvun suometuneesta Suomesta. Juuri Kursiivin murhapoltto aiheutti sen, että Suomen poliittiset jalkolinjat tulivat näkyvästi esille, kun sanomalehdet kävivät omaa määrittelykamppailua murhapolton diskurssista. Vaikka taistolaiset eivät olleet Suomessa kovinkaan merkittävä poliittinen toimija, he onnistuivat kuitenkin olemaan kaikkien huulilla Neuvostoliiton pelon vuoksi. Rikokset ja niiden käsittely mediassa voivat paljastaa yhteiskunnasta asioita,

jotka jakavat ihmisiä. Nykypäivänä hyvänä esimerkkinä voi pitää kovaksikin mennyttä julkista keskustelua Elokapinan rikoksista. Tämä osoittaa ilmastonmuutoksen vastaisen toiminnan ja siihen liittyvän kansalaisaktiivismin aiheuttavan suomalaisissa eripuraa, vaikka Elokapinan rikokset ovatkin lähinnä jääneet vahingonteon ja poliisia vastaan niskoittelun tasolle. Nykypäivän ja historiallisten rikosten epävirallisia reaktioita tutkiville laadullisille tutkimuksille on oma tarpeensa kriminologiassa, koska rikollisuus on erottamaton osa yhteiskuntaa.

Siitointa on pidetty sekä hänen elinaikanaan että kuolemansa jälkeen tyypillisenä esimerkkinä suomalaisesta kylähullusta (Laaksonen ym., 1989; Pohjola, 2015). Siitoin ei kuitenkaan ollut mikään yhdentekevä henkilö. Suomessa yksikään muu kylähulluna pidetty henkilö ei ole omalla toiminnallaan aiheuttanut niin paljon ulkopoliittista haittaa, että tasavallan presidentti haluaisi sulkea hänet pakkolaitokseen. Tätä tasavallan presidentti Mauno Koivisto nimittäin ehdotti suojelupoliisin päällikölle Seppo Tiitiselälle (Luukkonen, 2022, s. 123–124). Siitoin oli suomettumisen antiteesi, joka omalla julkisella toiminnallaan ravisteli suomalaista yhteiskuntaa ja paljasti sen tabut (Luukkonen, 2022, s. 127–129). Kursiivin murhapolito oli Siitoimen poliittisen toiminnan huipentuma. Sen myötä Siitoin aiheutti julkisuudessa lähinnä pahennusta ja huvitusta. Valtakunnanjohtaja Pekka Siitoimelle julkisuus oli itseisarvo ja epäilemättä Kursiivin murhapolito sekä siitä seurannut vankilatuomio vaikuttivat Siitoimen persoonaan ja haluun olla jatkuvasti esillä välittämättä muiden mielipiteistä. Artikkelin aiheeseen liittyen on hyvä kysyä lopuksi, oliko Siitoin omasta mielestään fasisti. Lainaan Sieg Heil Suomi -dokumentissa esiintyvää Siitointa: ”Mutta kai-

kesta huolimatta olen kivenkova rasisti, sadisti ja fasisti. Siitä minä nautin. Sääli on sairautta.”

KIRJALLISUUS

- Ahonen, P. (2011). The Berlin Wall and the Battle for Legitimacy in Divided Germany. *German Politics and Society*, 29(2), 40–56.
<https://doi.org/10.3167/gps.2011.290204>
- Aitamurto, T. (2004). ”Hyvien perheiden pojat murhasivat kylmästi – miksi? ”: *Syyliset ja syyttömät Heinojen surmaa seuranneen moraalisen myrskyn pyörteissä kolmessa sanomalehdessä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-2004923346>
- Arminen, I. (1989). *Juhannustansseista Jumalan teatteriin*. Jyväskylä: Gummerus.
- Churchill, D., Yeomans, H. & Channing, I. (2022). *Historical criminology*. New York: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780429196911>
- Dijk, T.A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249–283.
<https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- Draper, T. (1969). The Ghost of Social-Fascism. *Commentary*, 47(2), 29–42.
- Eerola, T. (2018). *Nuoren rikosentekijän mediavälitteinen mielikuva: Kriittinen diskurssianalyysi Ilta-Sanomien verkkouutisista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201803011627>
- Hall, S. (1997). The Work of Representation. Teoksessa S. Hall (toim.), *Representa-*

- tation: *Cultural Representations and Signifying Practices* (s. 13–74). London: Sage Publications.
- Hanshew, K. (2012). *Terror and democracy in West Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139084123>
- Haro, L. (2011). Entering a Theoretical Void: The Theory of Social Fascism and Stalinism in the German Communist Party. *Critique: Journal of Socialist Theory*, 39(4), 563–582.
<https://doi.org/10.1080/03017605.2011.621248>
- Hemánus, P. (1966). *Helsingin sanomalehtien rikosuutiset: Tutkimus rikosuutisten funktionaalisesti merkitsevistä piirteistä ja niihin vaikuttavista tekijöistä*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hoffman, B. (2017). *Inside terrorism* (3. painos). New York: Columbia University Press.
<https://doi.org/10.7312/hoff17476>
- Hokkanen, L. (2021). *Kenen joukoissa seisoin: Taistolaiset ja valtioterrorin perintö*. Jyväskylä: Docendo.
- Hurri, M. (1993). *Kulttuuriosasto: Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945–80*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jokinen, A., Suoninen, E. & Juhila, K. (2016). *Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, C. (2014). Valtioiden harjoittaman terrorismin torjuntaa Suomessa kylmän sodan aikana. Teoksessa A. Kullberg (toim.), *Poliittisen väkivallan poluilla* (s. 108–122). Turku: Turun yliopisto.
- Juppi, P. (2004). *"Keitä me olemme? Mitä me haluamme?": Eläinoikeusliike määrittelykamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen paniikin kohteena suomalaisessa sanomalehdistössä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-2034-8>
- Kalliala, M. (2005). *Politiikkaa toisaalla: Poliittinen liike ja laiton toiminta*. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Karjalainen, T. (2004). *Maan etu vai puhdasta fasismia? Vuoden 1973 poikkeuskakeskustelun retoriset ulottuvuudet eduskunnassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-2004943491>
- Kekkonen, U. (1972). *Uudenvuodenpuhe 1972*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- Kekkonen, U. & Suomi, J. (2004). *Urho Kekkonen päiväkirjat: 4, 1975–81*. Helsinki: Otava.
- Keskisarja, T. (2011). Terrorismin potentiaalinen pikkujättiläinen: Poliittisen väkivallan sarastuskausi 1904–1906. Teoksessa A. Kullberg (toim.), *Suomi, terrorismi, Supo: koira, joka ei haukkunut: miksi ja miten Suomi on välttynyt terroristisen toiminnan leviämiseltä?* (s. 48–71). Helsinki: WSOY.
- Kivivuori, J. (2021). Objektivisuus empiirisen tutkimuksen tavoitteena: Esimerkkinä kriminologia. Teoksessa K. Nieminen & K. Lähteenmäki (toim.), *Empiirinen oikeustutkimus* (s. 52–69). Tallinna: Gaudeamus.
<http://hdl.handle.net/10138/340505>
- Kivivuori, J., Kemppi, S. & Smolej, M. (2002). *Etusivujen väkivalta: Väkivalta iltapäivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980–2000*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
<http://hdl.handle.net/10138/242575>
- Kivivuori, J., Aaltonen, M., Näsi, M., Suonpää, K. & Danielsson, P. (2018). *Kriminologia: Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.

- Klemola, P. (1981). *Helsingin Sanomat: Sananvapauden monopoli*. Helsinki: Otava.
- Korhonen, T. (2011). *Säännöstelystä markkinoille: Suomen Pankin raha- ja valuutapolitiikan sääntelyjärjestelmä säännöstelyn ja liberalisoinnin kaudella 1970-1980-luvulla*. Helsinki: Suomen Pankki. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-201408071783>
- Kotonen, T. (2015a). Suomalainen syksy: Äärioikeiston poliittinen väkivalta 1970-luvun Suomessa. *Kosmopolis: rauhan-, konfliktin- ja maailmanpolitiikan tutkimuksen aikakauslehti*, 45(3), 44–56.
- Kotonen, T. (2015b). Pekka Siitoin ja äärioikeiston lonkerot. Teoksessa M. Pohjola (toim.), *Mitä Pekka Siitoin tarkoittaa?* (s. 97–124). Turku: Savukeidas.
- Kotonen, T. (2018). *Politiikan juoksuhaudat: Äärioikeistoliikkeet Suomessa kylmän sodan aikana*. Jyväskylä: Atena.
- Kotonen, T. (2020). Terminological Games: The Finnish Security Police Monitoring the Far-Right Movements in Finland During the Cold War. *Redescriptions*, 23(1), 54–70. <http://doi.org/10.33134/rds.319>
- Laaksonen, P., Piela, U., Lahti, P., & Vuori, P. (1989). *Hullun kirjoissa: Näkökulmia suomalaiseen kylähulluuteen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Luukkonen, M. (2022). *Rautaesiripun varjossa: Supo idän ja lännen jännitekentässä 1978–1990*. Helsinki: Otava.
- Malkki, L. (2020). *Mitä tiedämme terrorismista*. Helsinki: Otava.
- Malkki, L. & Sallamaa, D. (2018). To Call or Not to Call It Terrorism: Public Debate on Ideologically-motivated Acts of Violence in Finland, 1991–2015. *Terrorism and Political Violence*, 30(5), 862–881. <https://doi.org/10.1080/09546553.2018.1447191>
- Pohjola, M. (2015). *Mitä Pekka Siitoin tarkoittaa?* Turku: Savukeidas.
- Pynnönen, A. (2013). *Diskurssianalyysi: Tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5471-0>
- Päivän peili (13.11.1978). *Radiouutinen Kursiivin tuhopolton oikeudenkäynnistä*. Yleisradio. Kuunneltu 29.8.2022, saatavilla osoitteessa <https://areena.yle.fi/audio/1-50418649>
- Rautaheimo, J. & Rainio, S. (2019). *Hermo: Murharyhmän mies*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Saari, J. (2010). Suomalainen konsensus: Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana. *Yhteiskuntapolitiikka*, 75(5), 469–487. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117761>
- Seppänen, J. & Väliverronen, E. (2014). *Mediayhteiskunta*. Tampere: Vastapaino.
- Siltala, J. (2011). Suomen sisäisen rauhoittamisen historia 1900-luvulla ja poliittisen väkivallan selitysteoriat. Teoksessa A. Kullberg (toim.), *Suomi, terrorismi, Supo: koira, joka ei haukkunut: miksi ja miten Suomi on välttynyt terroristisen toiminnan leviämiseltä?* (s. 94–123). Helsinki: WSOY.
- Silvennoinen, O., Tikka, M. & Roselius, A. (2016). *Suomalaiset fasistit: Mustan sarastuksen airuet*. Helsinki: WSOY.
- Sinisalo, T. (1978). *Niin muuttuu maailma: Muistikuvia ja mielipiteitä*. Helsinki: Tammi.
- Stalin, J. (1954) *Works, Vol. 6, January-November 1924*. Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- Suomi, J. (2000). *Umpeutuva latu: Urho Kekkonen 1976–1981*. Helsinki: Otava.
- Suo-Yrjö, P. (2009). *Soson peto: Soson rautatiepysäkillä vuonna 1953 tapahtunut ryöstömurha ja sitä seurannut julkinen*

- keskustelu kuolemanrangaistuksesta*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:joy-20090089>
- Tommila, P., & Ekman-Salokangas, U., Aalto, E. & Salokangas, R. (1988a). *Suomen lehdistön historia 7: Hakuteos Savonlinna-Övermarks Tidning: Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Tommila, P., Ekman-Salokangas, U., Aalto, E. & Salokangas, R. (1988b). *Suomen lehdistön historia 5: Hakuteos Aamulehti-Kotka Nyheter: Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Tommila, P. & Perko, T. (1988). *Suomen lehdistön historia 3: Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Uola, M. (1999). ”Suomi sitoutuu hajottamaan...”: Järjestöjen lakkauttaminen vuoden 1944 välirauhansopimuksen 21. artiklan perusteella. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Verbeeck, G. (2022). The Return of History as Travesty. *Journal of Applied History*, 4(1–2), 76–84.
<https://doi.org/10.1163/25895893-bja10030>
- Vesikansa, J. (2021a). *Satavuotisen lehtisodan ratkaisuvaihe?: Uuden Suomen ja Helsingin Sanomain kilpailu 1956–76 sekä epilogi vuosilta 1976–2020*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7523-6>
- Vesikansa, J. (2021b). *Jyrki Vesikansan sähköpostiviesti tekijälle 10.12.2021*. Tekijän hallussa.
- Viljakainen, M. (2014). *Rikoksen hahmo. Kotimaan rikosuutisointi Aamulehdessä toukokuusta 2011 toukokuuhun 2012*. Tampere: Tampereen yliopisto.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201406241885>

ENGLISH SUMMARY

Marko Piipponen: Fascist conspiracy or communist provocation? - Analysis of the newspapers' discussion on the 1977 arson strike against printing house Kursiivi

Neo-Nazi Pekka Siitoin led a far-right organization Patriotic Popular Front in Finland during the 1970s. At that time, the organization was an exceptional figure among the political and criminal movements in Finland. The most serious crime was the arson strike against the communist printing house Kursiivi in 1977. This article focuses on how this arson strike was discussed in the public debate. The research question is: How did the newspapers define the arson of the printing house Kursiivi and/or the discussion related to it, and what motives were involved in the definition of the different parties? The data consists of the communist Tiedonantaja newspaper, which was printed in the Kursiivi, the Helsingin Sanomat newspaper, and the right-wing Uusi Suomi newspaper. The review period is from 27th November 1977 to 31st January 1978. The method of this paper is critical discourse analysis with the use of social constructivism. The data shows that the definitional struggle of Kursiivi handling of arson focused on the discourse of fascism and the discourses opposing it, which caused alternative discourses to remain in the minority. Political starting points influenced the use of discourses in dealing with arson.

Keywords: Pekka Siitoin – discourse analysis – fascism – newspapers

Philip Dwyer & Mark S. Micale (toim.): On Violence in History

MIIKKA VUORELA

Philip Dwyer & Mark S. Micale (toim.): *On Violence in History*. Berghahn Books, Oxford. 2020, 147 s., ISBN 978-178-920-465-0.

VÄKIVALLAN KEHITYKSESTÄ

Rikollisuuden historiaa hallitsevat väkivalta- ja omaisuusrikokset, jotka ovat aina olleet erilaisista rikostyypeistä yleisimpiä ja vakavimmiksi koettuja. Historiallisessa kriminologiassa painopiste on näistä kahdesta asettu- nut selvästi enemmän väkivallan tutkimuk- seen. Pääsyitä lienevät väkivallan suhteelli- nen muuttumattomuus sekä lähdeaineiston saatavuus. Toisen ihmisen fyysinen vahin- goittaminen ei ole samalla tavalla yhteiskun- nallisista olosuhteista riippuvainen ilmiö kuin vaikkapa 1990-luvulla rikostilastoja hal- linneet shekkipetokset. Vakavasta väkival- lasta, erityisesti henkirikollisuudesta, jää myös kaikkein pitkäaikaisimpia ja kattavim- pia merkkejä lähdeaineistoon. Väkivallan historiaa voidaan tutkia konkreettisesti jopa kymmeniä tuhansia vuosia vanhoista luulöy- döistä.

Väkivalta koetaan yleisesti kiehtovaksi ai- heeksi, mikä näkyy tällä hetkellä esimerkiksi true crime -viihteen kulutuksessa. Aiheen kiinnostavuus ja lähdeaineistojen saatavuus ovatkin houkuttelleet useita populaarikirjaili- joita tarttumaan väkivallan historiaan. Nämä suurta huomiota saaneet kirjat ovat olleet omiaan muokkaamaan suuren yleisön käsi- tyksiä väkivallan kehityksestä. Keskeisim- mäksi on noussut yhdysvaltalaisen psykologin Steven Pinkerin vuonna 2011 julkaisema

teos *The Better Angels of Our Nature: Why Violence has Declined*. Pinker esittää, että väkivallan määrä on jokseenkin tasaisesti vä- hentynyt koko ihmislajin olemassaolon ajan.

Pinkerin kirjan vaikutukset näkyvät esimer- kiksi kriminologian opetuksessa. Aloittaes- sani opetustyön vajaan kymmenen vuotta sit- ten opiskelijoiden vallitseva käsitys oli, että väkivaltaisuus olisi pikemminkin lisääntynyt ajan saatossa. Nykyään opiskelijat osaavat kuitenkin kertoa, että elämme ihmiskunnan historian väkivallattominta aikaa. Käsityksen muuttumiseen on ilmeisesti vaikuttanut Pin- kerin väitteiden säännöllinen medianäky- vyys. Sinänsä monet Pinkerin ajatuksista ei- vät ole uusia. Hän hyödyntää esimerkiksi Thomas Hobbesin Leviathan-teoriaa (Hob- bes, 1651) ja Norbert Eliasin sivilisaatioteo- riaa (Elias, 2000) selittäessään, minkä vuoksi kehittyneissä valtioissa on vähemmän väki- valtaa kuin heikommassa valtioissa tai esival- tiolisissa yhteisöissä. Pinkerin onnistunut popularisointi on kuitenkin nostanut aiheen julkisen keskustelun näyteikkunaan.

Pinkerin väitteisiin on suhtauduttu myös epäilevästi. Tunnetuin esimerkki on huomata- tavaa julkisuutta saanut alankomaalaisen Rutger Bregmanin vuonna 2020 julkaisema *Human Kind: A Hopeful History*, joka niin ikään pyrkii popularisoimaan väkivallan his- toriallista kehitystä. Bregman on kuitenkin

eri mieltä kuin Pinker ja ilmoittaa kannattavansa Jean-Jacques Rousseau'n käsitystä ihmisestä, joka on luonnontilassa rauhallinen olento. Bregman esittää voimakasta kritiikkiä Pinkerin tulkintoja kohtaan ja toteaa, että väkivalta lisääntyi vasta maanviljelyksen alkamisen myötä. Maanviljelys tuotti ylijäämää, joka mahdollisti suurempien ihmisjoukkojen kerääntymisen yhteen vakituisiin asutuksiin. Maanviljelyksen myötä kehittyi myös omaisuuden käsite. Pysyvät asutukset, kasvava ihmismäärä ja omistamisen halu johtivat Bregmanin mukaan siihen, että maanviljelysteiskunnat hävittivät väkivaltaisesti ympäröivät metsästäjä-keräilijäyhteisöt – käynnistämällä samalla ihmiskunnan väkivaltaisen ajanjakson.

Bregman esittää myös, että maanviljelysteiskuntaan siirtyminen oli ihmiselle henkisesti tuskallinen prosessi, jonka yhteydessä menetimme luontaisen elämäntapamme ja korvasimme sen riitoihin houkuttelevalla omistusoikeuteen perustuvalla yhteiskunnalla. Omaisuuden tavoittelu ja epäluonnollisen elämäntavan aiheuttama stressi ovat purkautuneet vuosituhsien saatossa väkivaltaana. Bregmanin mukaan väkivaltaisuus olisi kuitenkin vähentynyt sitä mukaa, kun olemme totutelleet elämään uudessa elinpiirissä. Hän toteaa prosessin olevan hidas, koska meillä ei ole siihen evolutiivisia valmiuksia. Siten Bregman kannattaa Pinkerin tavoitusta väkivallan pitkän aikavälin vähenemisestä, lukuun ottamatta metsästäjä-keräilijäkautta, jolloin ihmiskunta eli väkivallattomassa olotilassa.

Tiedettä popularisoivien myyntimenestysten kautta väkivallan historiasta välittyy kaksi kertomusta väkivallan vähenemisestä. Kertomusten pääasiallinen ero on korkean väkivaltaisuuden kauden ajoittaminen joko ihmiskunnan aamuun (Pinker) tai maanviljelyskauden alkuun (Bregman). Pinkerin luoma

kuva on ollut näistä selvästi vaikutusvaltaisempi, vaikka Bregman onkin saanut paljon mediahuomiota. Pinkerin ja Bregmanin ajatusten näinkin laaja esittely tämän kirja-arvostelun alussa on perusteltua, koska käsillä oleva teos, Philip Dwyerin ja Mark S. Micallen toimittama *On Violence in History* on kirjoitettu suoraksi kritiikiksi Pinkerin esittämiä ajatuksia kohtaan. Lyhyesti kuvattuna teos on ammattihistorioitsijoiden vastalause Pinkerin amatöörihistorioitsijan näkökulmalle, joka on lähteiltään ja menetelmiltään puutteellinen ja johtopäätöksiltään karkeasti yksinkertaistava. Kirja on julkaistu samoihin aikoihin Bregmanin *Human Kindin* kanssa eikä siten käsittele siinä esitettyjä väitteitä. Pinkeriin suunnatut argumentit ovat kuitenkin soveltuvia myös Bregmanin kriittiseen arviointiin.

Keskeinen ero käsiteltävän kirjan ja edellä mainittujen popularisointien välillä on se, että *On Violence in History* -teoksen kohdeyleisönä ei ole keskiverto kansalainen, vaan se on kirjoitettu tutkimusyhteisölle. Kirjan tausta on mielenkiintoinen. Pinker on kohdannut vakavasti otettavaa ja ankaraa akateemista kritiikkiä heti kirjansa julkaisemisesta saakka, mutta hän ei kirjoittajien mukaan ole vastannut siihen asiallisesti. Pikemminkin päinvastoin, Pinker on julkisuudessa esittänyt häneen kohdistetusta kritiikistä olkiukkomaisia versioita osoittaakseen suurelle yleisölle niiden virheellisyyden. Varsinaiseen tieteelliseen keskusteluun Pinker ei ole kuitenkaan osallistunut. *On Violence in History* -teoksen luvuissa pohditaankin useaan otteeseen, minkä vuoksi Pinkerin ajatukset ovat muodostuneet kollektiiviseksi todellisuudeksi, vaikka ne ovat hyvin alttiita tieteelliselle kritiikille.

On Violence in History koostuu yhdestätoista luvusta, joista jokaisen on kirjoittanut eri kirjoittaja. Lisäksi teoksessa on esipuhe ja johdanto. Ensimmäisissä luvuissa käsitellään

väkivallan historiaa jossain tietyssä ympäristössä ja osoitetaan, miten Pinkerin väitteet ovat siltä osin puutteelliset tai virheelliset. Linda Fibiger kirjoittaa esihistorian bioarkeologisesta tutkimuksesta, Matthew Trundle klassisesta Ateenasta, Sara M. Butler keskiajan Englannista, Nancy Shields Kollmann Venäjästä, Philip Dwyer valistusajasta, Richard Bessel modernista maailmasta ja Caroline Elkins 1900-luvun Iso-Britannian valtakunnasta. Viimeisessä neljässä luvussa Randolph Roth, Joanna Bourke, Daniel Lord Smail ja Mark S. Micale arvioivat kukin Pinkerin teosta yleisemmästä historiallisesta näkökulmasta. Esittelen tässä kirja-arvostelussa tarkemmin kaksi keskeisintä teemaa, jotka läpileikkaavat teoksen artikkelit: lähdekriittisen näkökulman ja väkivaltakokemuksen kulttuurisidonnaisuuden.

LÄHDEKRIITTINEN NÄKÖKULMA

Teoksen läpi tuodaan esille kriittisiä huomioita Pinkerin lähdeaineiston valinnasta ja käsittelystä. Lähdekriittisen näkökulman korostuminen on sikäli ymmärrettävää, että alkuperäisessä teoksessa vyörytetään lukijan silmille huomattava määrä erilaista aineistoa ihmiskunnan varhais historian hämäristä aina 2000-luvulle saakka. Bregman kuvaileekin elävästi, kuinka hän joutui vuosiksi hylkäämään teesinsä rousseaulaisesta ihmiskuvasta kaikkien Pinkerin esittelemien tilastojen painon alla (Bregman, 2020, s. 77).

Pinker väittää, että ihminen oli väkivaltaisimmillaan metsästäjäkeräilijäkaudella ennen maanviljelyskulttuurien syntymistä. Hän perustaa käsityksensä korkeaa väkivaltaisuutta osoittaviin mesoliittisen kauden luulöytöihin

ajalta ennen maanviljelyksen alkua. Bioarkeologian asiantuntija Linda Fibiger toteaa kuitenkin, että Pinkerin teorian mukaan väkivallan olisi pitänyt alkaa vähentyä jo neoliittisellä kaudella, mutta niin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan mesoliittisen ja neoliittisen kauden luulöydöt kertovat suhteellisen samankaltaista kuvaa väkivallan esiintyvyydestä.¹ Pinker ei käsittele lainkaan neoliittisiä luulöytöjä, vaikka niistä olisi saatavilla tietoa paljon kattavammin ja aineisto olisi laadukkaampaa kuin mesoliittikaudelta.² Fibiger kysyykin, minkä vuoksi Pinker on jättänyt neoliittikauden tarkastelunsa ulkopuolelle, vaikka se merkitsi yhtä ihmiskunnan historian suurimmista muutoksista.

Toisena esimerkkinä lähdekriitistä ovat Sara M. Butlerin arviot Pinkerin keskiajan Englantia koskevista tulkinnoista. Butler jakaa Pinkerin keskiajalta hyödyntämät lähteet neljään luokkaan: 1) karneat kuvat kidutusvälineistä ja teloituksista, 2) Arthurin ajan romanssit, 3) tekaistut tilastot ja 4) puutteelliset tilastot. Kolmen ensimmäisen lähdeluokan ongelmat on helppo havaita. Kuten Butler kirjoittaa, Arthurin ajan romanssien käyttäminen keskiajan elämän kuvauksena on sama asia kuin tutkisi Vietnamin sodan veteraanien elämää Rambo-elokuvien perusteella. Tekaistuilla tilastoilla hän tarkoittaa Matthew Whiten ja Rudolf J. Rummelin väkivaltatilastoja, jotka on todettu paikkansapitämättömmiksi.

Neljäs lähdeluokka on erityisen mielenkiintoinen, koska tilastot ovat tunnettuja myös historiallisessa kriminologiassa erityisesti Manuel Eisnerin tutkimusten kautta (ks. esim. Eisner, 2003 ja Eisner, 2014). Tilastot

¹ Mesoliittisen kauden ja neoliittisen kauden erotettava tekijä on maanviljelyskulttuurien synty.

² Bregman (2020) tosin katsoo Pinkerin käsittelevän *nimenomaan* neoliittisiä luulöytöjä ja siten tekevän virheen aineistojen tulkinnassa.

perustuvat tunnettujen kriminologien, Eisnerin ja Ted Gurrin työhön. Heidän lähdeaineistonsa ovat kuitenkin jo pitkään olleet historiantutkijoiden kovan kritiikin kohteena, vaikka niitä ei pidetäkään samalla tavalla ilmeisen virheellisinä kuin kolmannen kohdan tekaistuja tilastoja. Kyse on ennemminkin riittävän historiallisen kontekstisidonnaisuuden puutteesta. Butler kirjoittaa: ”Gurr and Eisner have little understanding of the context from which these numbers have been plucked; Pinker has none.”

Lähdekriittiseen arviointiin yhdistyy useassa kohden myös kommentteja historiantutkimuksen tutkimustradition ja metodologian puutteellisesta ymmärryksestä. Kirjoittajille nämä aihepiirit kietoutuvat yhteen: Pinkerin katsotaan käsittelevän epäluotettavia, jopa tekaistuja lähteitä ja sen lisäksi hylkäävän historiantutkimuksessa vakiintuneiden työskentelytapojen ja tieteenfilosofisten käytäntöjen noudattamisen. Butler toteaa Pinkerin puuhastelevan historian parissa ilman, että vauvautuisi huomioimaan historiantutkimuksen olevan oma tieteenalansa, jolla on vakiintuneet käytännöt ja menetelmät. Hän pohdiskelee, että Pinker saattaisi ymmärtää historiantutkijoiden närkästyksen, jos kyökkipsykologi ilman vähintäkään psykologisen teorian tuntemusta yrittäisi vallata itselleen Sigmund Freudin valtaistuinta. Philip Dwyer on lyhytsanaisempi sanoessaan, että Pinkerin teesit epäonnistuvat, koska hänellä on niin vähäinen ymmärrys historiasta ja historiantutkimuksen metodologiasta.

VÄKIVALTAKOKEMUKSEN KULTTUURISIDONNAISUUDESTA

Lähde- ja menetelmäkritiikin ohella toinen usein toistuva teema *On Violence in History* -teoksessa on väkivallan ja väkivaltakoke-

musten kulttuurisidonnaisuus. Kulttuurisidonnaisuuskritiikissä esiintyy kaksi erilaista pääargumenttia. Ensinnäkin kyse on erosta väkivallan tilastollisessa määrässä ja kyseisenä aikakautena eläneiden ihmisten kokemuksesta oman elinpiirinsä väkivaltaisuudesta. Toiseksi kyse on siitä, että väkivallan määrä on ollut sidoksissa tarkkailijan yhteiskunnalliseen asemaan eikä hänen kokemuksensa ole pätevä mittari väkivallan esiintyvyydestä kaikkien yhteiskuntaluokkien ja kansanosien keskuudessa.

Ensimmäinen argumentti väkivallan määrän ja väkivaltakokemuksen erosta on kriminologille yhtä aikaa haastava ja helppo. Yhtäältä kriminologiassa tutkitaan väkivaltaisuuden tason vaihtelua eri aikoina ilman, että tutkijat pysähtyisivät miettimään, *kokivatko* Pohjanmaan puukkojunkkarikauden asukkaat oman elinpiirinsä olevan erityisen väkivaltainen. Vastaus kysymykseen todennäköisesti olisi, että kyllä kokivat, mutta tarkoitan, ettei tuota kysymystä ainakaan kovin usein lausuta ääneen. Toisaalta kriminologit ovat nykypäivänä hyvin tietoisia siitä, että tavallisen kansalaisen kokemus väkivallan esiintyvyydestä ja väkivallan uhriksi joutumisen riskistä ovat aivan eri asioita kuin todellinen esiintyvyys ja riski. Yksilöiden rikollisuuden pelkoa ohjaavat enemmän esimerkiksi media uutisointi kuin henkirikostasot, minkä vuoksi rikollisuuden pelko on Suomessa noussut samaan aikaan kuin henkirikollisuus on vähentynyt.

On Violence in History -teoksessa argumenttiin paneudutaan nimenomaisesti. Esihistoriaa käsittelevä Fibiger esimerkiksi huomauttaa, ettemme voi tietää, mitä metsästäjäkeräilijät ovat oman elämänsä väkivaltaisuudesta ajatelleet. He elivät elämäänsä siinä hetkessä omassa ajassaan eivätkä tilastona historiankirjan sivulla. Sen vuoksi saattaakin olla olennaista pohtia, oliko elämä kokemuksellisesti väkivaltaista, tuntuiko se pelottavalta ja

raa’alta, vai tuntuiko se vain tavalliselta elä-mältä, jonka ylle paljon myöhemmän ajan tutkija lyö väkivaltaisen leiman.

Mielestäni tärkeämpi kulttuurisidonnaisuus-kritiikin osa-alue on kuitenkin argumentti siitä, että on tärkeää kysyä, kenen kokema väkivalta on historiallisesti vähentynyt. Pinkerin kuvaama humanismin ja rationaalisuuden voittokulku ja väkivallan väheneminen ovat usein tapahtuneet jonkin ihmisryhmän kus-tannuksella. Jos samaa sotatilannetta tarkas-tellaan hyökkäävän ja voittavan valtion näkö-kulmasta sekä puolustautuvan ja häviävän valtion näkökulmasta ovat valtioiden väestö-jen kokemukset väkivallasta aivan erilaiset. Yhdelle tilanne tarkoittaa voittoa, toiselle tappiota ja kuolemaa. Erityisesti kirjoittajien kritiikki kohdistuu siihen, ettei Pinker käsit-tele väkivaltaa siirtomaiden asukkaiden tai alkuperäiskansojen jäsenten näkökulmasta.

Mark S. Micale valaisee ajatusta kysymällä, mitä iloa on väkivallan asteittaisesta vähene-misestä joidenkin ihmisryhmien keskuudessa jossain päin maailmaa, jos sinun oma kan-sasi, kulttuurisi ja kielesi ovat lakanneet ole-masta. Vanhan sanonnan mukaan voittajat kirjoittavat historian, ja Pinkerin perusteesi väkivallan vähenemisestä ja ihmiskunnan historian rauhanomaisimmasta ajasta (nyky-hetkestä) on malliesimerkki voittajan näkö-kulmasta kirjoitetusta historiasta. Väkivalta on vähentynyt, voitto on saavutettu, mutta ketkä kaikki on raivattu tieltä ja keneltä ei enää nykyään kysytä?

KOKONAISUUDESTA

Kuten aluksi totesin, *On Violence in History* on kirjoitettu turhautuneena vastalauseena

³ Kursivointi on alkuperäisen kirjoittajan. Todetta-koon, että Butlerin artikkeli oli oma henkilökohtai-nen suosikkini teoksen artikkeleista. Hänen tapansa

Pinkerin asemalle historiallisen väkivaltatut-kimuksen auktoriteettina, joka säilyy siitä huolimatta, että hän vaikuttaa aktiivisesti välttelevän tiedeyhteisön kritiikkiä. Turhautumisen pukee parhaiten sanoiksi Sara M. Butler, jonka mukaan Pinkerin kirja tarjoaa kaikessa kyseenalaisuudessaan tärkeän ope-tuksen kaikille historiantutkijoille: ”Pinker’s message is reaching the masses and ours is not. Why aren’t academic histories read as voraciously as their popular counterparts? Surely, *that* is the question we need to ad-dress next.” (Bregman, 2020, s. 38.)³

Butlerin havainto ja siitä seuraava kysymys ovat erinomainen tiivistys todellisesta ongel-masta. Tiedettä popularisoivat amatöörihisto-rioiitsijat voivat hyvillä kirjoitus- ja markki-nointitaidoillaan muuttaa yleisiä käsityksiä historiasta ilman, että tieteellisen prosessin laadunvarmistus voi siihen vaikuttaa, vaikka yritykset olisivat kuinka tarmokkaita. Pinke-riin on kohdistettu tutkijoiden taholta yli vuo-sikymmenen ajan kritiikkiä, jonka sanan-käänteet ovat tieteellisen keskustelun sivisty-neeseen luonteeseen tottuneelle jopa häm-mentävän voimakkaita. Siitä huolimatta ni-menomaan Pinker on se auktoriteetti, joka käytännössä sanelee yleisen käsityksen väki-vallan historiallisesta kehityksestä.

Kokonaisuutena teoksen kirjoitukset muo-dostavatkin historiantutkimuksen puolustus-puheenvuoron. Kirjoittajat ovat (oikeutetusti) närkästyneitä siitä, että historiantutkimus nähdään alueena, jolle kuka tahansa voi tulla kirjoittamaan mitä tahansa ilman, että hänen tarvitsisi noudattaa tai edes ymmärtää histo-riantutkimuksen menetelmiä ja käsitteitä, saati noteerata alan tutkimustraditiota. Teok-

esittää akateemista kritiikkiä on poikkeuksellisen suora ja lukijan näkökulmasta viihdyttävä.

nessa alleviivataan myös sitä, että historian- tutkimuksen eri osa-alueilla tarvitaan eri- laista asiantuntemusta eikä esimerkiksi bioar- keologiassa ja keskiajan historian tutkimuk- sessa käytetä samoja työtapoja ja käsitteitä. Jos jo esihistorian uutta luova tutkimus vaatii sellaista erikoisosaamista, jota ei löydy edes kaikilta historian tutkijoilta, miten kukaan (Pinker) voi olettaa hallitsevansa suvereenisti ja ilman koulutusta kaikkien historian vaihei- den tutkimiseen vaadittavat aineistot ja me- netelmät?

Olisi kuitenkin virheellistä väittää, että teok- sessa suhtauduttaisiin Pinkeriin tai hänen te- okseensa vihamielisesti, vaikka kritiikki on- kin paikoin hyvin ankaraa. Useat kirjoittajat nostavat esille teoksen hyvät puolia ja kehu- vat sitä monestakin näkökulmasta. Kuvaavin on kenties Randolph Rothin kuvaus kriti- soimastaan kirjasta. Hän kirjoittaa, että on vaikea olla kadehtimatta Pinkerin *Better An- gelsia*, joka on suuri kirja, jonka lähes jokai- nen historioitsija toivoisi kirjoittaneensa riip- pumatta siitä, hyväksyykö sen argumentin vai ei. Hän tiivistää kirjan olevan ”tour de force”, todellinen voimannäyte.

Historialliselle kriminologille *On Violence in History* ei välttämättä tuota suuria oivalluk- sia. Pinkeriin ja yleisemminkin popularisoi- tuihin pitkän aikavälin väkivaltaselityksiin kohdistuvan kritiikin pitäisi olla entuudes- taan alaan perehtyneen tutkijan tiedossa. Sa- moin kriminologin pitäisi olla tietoinen kuu- luvansa historian tutkimuksen yksinkertaista- misen riskiryhmään. Vaikea on myöskään ajatella, että kirjan ajatukset olisivat histori- antutkijoille vieraita. Teoksen sisällöllistä uutuusarvoa ei siten kannata liioitella. Kir- joittajat kuitenkin tiedostavat sen. Varsinai- sen uuden kritiikin sijaan teoksesta nousee esille laajempia teemoja, joiden pohdinta on antoisaa. Kiinnostavia kokoavia aihepiirejä

ovat esimerkiksi akateemisten historiantutki- joiden marginalisointi populaarihistoriassa sekä väkivallan historiallisen tulkinnan kult- tuurisidonnaisuus.

Toinen kriittinen huomio teoksesta liittyy sen suunniteltuun kohdeyleisöön. Tyyliiltään kir- jan luvut liikkuvat tavanomaisen tutkimusar- tikkelin ja tiedettä popularisoivan tekstin vä- limaa-astossa. Tutkijalle tekstit ovat helppolu- kuisia, mutta turhankin yksinkertaistettuja ja usein herää tunne, että olisi syytä sukeltaa sy- vemmälle yksityiskohtiin. Toisaalta herää kysymys, soveltuuko kirja maallikkoluki- jalle, joka kirjan itsensäkin mukaan kaikkein eniten tarvitsisi sen tietoja. Teos vastaakin mielestäni sisältönsä ja vaikeusasteensa pe- rusteella parhaiten historiantutkimuksen har- rastajan tarpeisiin.

Historiallisesta kriminologiasta kiinnostu- neille kirjaa voi varauksetta suositella. *On Violence in History* on mielestäni välttämä- töntä luettavaa jokaiselle, joka pohdiskelee väkivallan pitkän aikavälin kehitystrendejä, mutta joka ei päivittäisessä työssään seuraa historiantutkimuksen, antropologian tai ar- keologian julkaisuja. Eniten teoksesta saanee irti sellainen kriminologi, joka on ennestään lukenut esimerkiksi Pinkerin *The Better An- gelsin* ja kenties myös Bregmanin *Human Kindin*. Näiden popularisoivien teosten luke- misen jälkeen annos akateemista kritiikkiä saattaa olla omiaan horjuttamaan käsityksiä väkivallan historiasta.

KIRJALLISUUS

- Bregman, R. (2020). *Human Kind: A Hopeful History*. Bloomsbury.
- Dwyer, P. & Micale, M. S. (toim.) (2020). *On Violence in History*. Berghahn Books.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv1k3nqkq.10>
- Eisner, M. (2003). Long-Term Historical Trends in Violent Crime. *Crime and Justice*, 30, 83–142.
<https://doi.org/10.1086/652229>
- Eisner, M. (2014). From Swords to Words: Does Macro-Level Change in Self-Control Predict Long-Term Variation in Levels of Homicide? *Crime and Justice*, 43, 65–134. <https://doi.org/10.1086/677662>
- Elias, N. (2000). *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Blackwell.
- Hobbes, T. (1651). *Leviathan*.
- Pinker, S. (2011). *The Better Angels of Our Nature: Why Violence has Declined*. Viking Books.

Lehdessä kirjoittaneet

Filosofian tohtori **Katariina Parhi** toimii tutkijatohtorina Tampereen yliopistossa. katariina.parhi@tuni.fi

Oikeustieteen tohtori **Miikka Vuorela** toimii yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitoksella. miikka.vuorela@uef.fi

Professori **Henry Yeomans** työskentelee kriminologian professorina Leedsin yliopiston (UK) oikeustieteellisellä laitoksella. h.p.yeomans@leeds.ac.uk

Valtiotieteiden maisteri **Anilla Salomaa** on valmistunut Helsingin yliopiston valtiotieteellisestä tiedekunnasta. anilla.salomaa@helsinki.fi

Filosofian tohtori **Suvi Kuokkanen** toimii tutkijatohtorina Oulun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa. suvi.kuokkanen@oulu.fi

Filosofian tohtori, dosentti **Johanna Annola** toimii akatemiaturkijana Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa. johanna.annola@tuni.fi

Filosofian maisteri **Marko Piipponen** toimii väitöskirjatutkijana Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitoksella. markoppi@uef.fi